

Arkitektskolernes
Byplanuddannelse
1930-1997

13.seminar 30.Maj 1997
Charlottenborg

Dansk Byplanlaboratorium
Byplanhistorisk Note 37

INDHOLD

FORORD	3
BYPLANUNDERVISNING PÅ KUNSTAKADEMIETS ARKITEKTSKOLE 1924 - STEEN EILER RASMUSSEN.....	4
Sven Allan Jensen. LÆREÅRENE, 1930'ERNE OG 1940'ERNE.....	6
Edmund Hansen AKADEMITIDEN EFTER KRIGEN	10
Sven Allan Jensen PETER BREDSDORFF SOM LÆRER PÅ KUNSTAKADEMIET	14
Kirsten Andersen EN BYPLANLÆGGERES UDDANNELSE OG PRAKSIS	16
Jesper Harvest ERINDRINGER FRA MESTERLÆRENS TID.....	19
Elith Juul Møller. BYPLANHISTORIE - OG KVINDEHISTORIE.....	29
Vibeke Dalgas BYPLANUDDANNELSEN I 1960'ERNE	34
Hans Ovesen ARKITEKTSKOLEN ANNO 1985.....	41
Dorte Jørgensen BYPLANUDDANNELSEN I 80-ERNE OG JENS V.....	43
Jens V.Nielsen SNIT.....	46
Ole Winding FRA EN BYPLANARKITEKTS DAGBOG.....	50
Carsten Maegaard-Nielsen FAG, FAGKRITIK OG POLITIK.....	53
Hans Kiib BYPLANUDDANNELSE MED SIDESPRING.....	58
Ejvind Anker Bak PÅ SPORET.....	61
Hanne Lyhne DET PROBLEMORIENTEREDE PROJEKTSTUDIE.....	63
Morten Strunge COLUMBUS.....	66
Lisbet Wolters Oversigt Byplanhistoriske Noter	69

**Arkitektskolernes
Byplanuddannelse
1930-1997**

13.seminar 30.Maj 1997
Charlottenborg

Dansk Byplanlaboratorium
Byplanhistorisk Note 37

ARKITEKTSKOLERNES BYPLANUDDANNELSE 1939-1997

Byplanhistorisk Udvalg 13.seminar, maj 1997

Dansk Byplanlaboratorium, "Byplanhistoriske noter" nr.37.

1.Note til seminar.

Tilrettelæggelse af Seminar Inge Alstrup, Sven Allan Jensen, Vibeke Dalgas, Elith Juul Møller, Ole Winding samt Edmund Hansen.

Udgivet af Dansk Byplanlaboratorium maj 1997.

Copyright.

Redaktion: Ole Winding med bistand af Lisbet Wolters samt Elith Juul Møller.

Tilrettelæggelse og layout: Ole Winding og Lisbet Wolters

Tryk: Damgaard-Jensen, Århus

Seminaret 30.maj 1997 vil blive afholdt med støtte fra Margot og Thorvald Dreyers Fond.

Udgivelse af nærværende første note samt efterfølgende seminar-note er ligeledes støttet af Margot og Thovald Dreyers Fond.

ISSN 7-0900-3274 ISBN 87-90 413-05-9

Dansk Byplanlaboratorium
Pederskramsgade 2B, 1054 København K

Formålet med at udgive "Byplanhistoriske Noter" er at bidrage til belysningen af den danske byplanhistorie i vort århundrede. Det sker blandt andet ved, at planlæggere og andre, der har medvirket, med deres egne ord fortæller om den udvikling, de har deltaget i.

Noterne kan bestå af notater, erindringer eller beskrivelser af særlige emner eller begivenheder. Der er således ikke tale om egentlige historiske afhandlinger eller forskningsmæssige arbejder.

For hvert af de afholdte seminarer om særlige planlægningsmæssige emner er der udsendt noter med gengivelse af indlæg og referat af drøftelser blandt seminar deltagerne.

Det er udvalgets håb, at disse "Byplanhistoriske Noter" vil inspirere til, at andre på samme måde vil berette om deres oplevelser og erfaringer og således bidrage til fremskaffelse af et nyttigt baggrundsmateriale for eventuel senere forskning - et materiale, som det ellers ville være vanskeligt at skaffe tilveje.

Arkitektskolernes Byplanuddannelse 1930 - 1997

FORORD

Edmund Hansen

Formand for Byplanhistorisk udvalg

"Byplanuddannelserne i Danmark 1930 til 1997".
Med denne overskrift ønsker Byplanhistorisk
udvalg i år at søge belyst næsten to generationers
undervisning i faget Byplanlægning i Danmark.

Emnet agtes taget op på det byplanhistoriske
seminar i maj i år, som vil blive det 13. seminar i
udvalgets række.

Vi håber, at vi med hjælp fra personer, som har
medvirket ved uddannelse i byplanfaget eller på
anden måde har berøring med planlægningsvirk-
somhed i det hele, kan få en vis oversigt over
udviklingen i faget fra en spæd begyndelse i
1930'erne - gennem en årrække senere, hvor
byplanlægning i vid forstand stod på dagsorde-
nen i stat, amter og kommuner - hvor læreanstal-
terne med uddannelse af landinspektører, civilin-
geniører og arkitekter fulgte bevidst op med
uddannelse i faget - og indtil de seneste år, hvor
interessen for uddannelse i faget i øjeblikket des-
værre må konstateres at være sunket.

En dækkende - ja bare en oversigtlig belysning
af emnet må nok siges at være vanskelig, men vi
vil prøve bedst muligt at få redegjort for, hvordan
faget byplanlægning er grebet an på læreanstal-
terne i Danmark.

Vi mener, at vi i vor sammenhæng først og
fremmest må holde os til arkitektskolernes
undervisning, men ser gerne emnet bredere
belyst, fordi begrebet byplanlægning jo er så
omfattende, at flere - ja mange faggrupper nød-
vendigvis er impliceret i løsning af vort sam-
funds løbende udviklings- og planlægningsarbej-
de.

På seminaret, der skal afholdes den 30. maj
1997, ser vi gerne indlægsholdernes redegørelser
for erfaringer og oplevelser efterfulgt af en samlet
diskussion blandt seminarets øvrige deltagere.

I denne note, der udsendes som et oplæg til sel-
ve seminaret, har vi for at få en oversigt over,
hvorledes undervisningen har været grebet an -
først og fremmest på arkitektskolerne - bedt nog-
le personer, som selv har været virksomme i
faget, om at redegøre for deres deltagelse i under-
visningen som studerende.

BYPLANUNDERVISNING PÅ KUNSTAKADEMIETS ARKI- TEKTSKOLE 1924 - Steen Eiler- Rasmussen.

Ved Sven Allan Jensen

SER, f. 1898, blev indvalgt i Akadimirådet i 1922 og man må formode, at han har virket for at få indført en egentlig undervisning i byplanlægning for de studerende på Arkitektskolen, for allerede 2 år efter, i 1924, udnævnes han til den første "lektor i byplanlægning". Det er i øvrigt første gang i den mere officielle undervisningsplan, at ordet "Byplanlægning" forekommer. SERs byplanmæssige kvalifikationer må siges at have været i orden: 1. præmie i konkurrence om byplan for Ringsted i 1919 (senere kom han til at tegne Rådhuset i byen, men det er jo en anden historie), senere samme år 1. præmie i konkurrence om plan for en ny by ved den under anlæg værende havn ved Hirtshals, der til en række præmieringer i andre arkitektkonkurrencer.

Steen Eiler Rasmussen.

foto michael Varming.

I sit forord til 1973-udgaven af Londonbogen anfører han, at "byens planlægning ikke var nogen fri kunstnerisk opgave som skulptur og maleri - (den) sigtede ikke mod endelige og færdige resultater. Han anfører også, at han anså det for vigtigt at "fortælle de studerende om andre, eksisterende byer. København kendte man jo mere eller mindre, men ved at sammenligne forholdene med andre europæiske storbyer kunne man se København udefra og derved bedre forstå dens sammenhæng i gestalt og udvikling.

Vi kender ikke meget til hans undervisning i de første år, men i foråret 1930 holder han 18 forelæsninger (2 om ugen) om London, dem der senere blev til førsteudgaven af Londonbogen, 1934. I 1938 udnævntes SER til professor i bygningskunst, man havde dengang ikke professorer i specialer på Arkitektskolen. Man må

dog antage, at han fortsat har lagt hovedvægten på byplanfaget. Fra den periode ved vi bl.a. at han stillede specialopgaver i planlægning, således fortæller Edmund Hansen, at de skulle løse en opgave om Holbæk-egnens småbyer (1938 - 39 ?)

SER stillede også - fortæller Mogens Boertmann - i begyndelsen af 1940'erne en opgave for Hovedskolens 2. klasse om en byplan for Gl. Holte efter aftale med daværende sogneråd. Også her løstes opgaven af studerende, som senere forblev i byplanfaget.

I 1939 udnævntes Peter Bredsdorff officielt til "lærer i byplanlægning". SER havde forinden sørget for, at akadimirådet stillede en guldmedaljeopgave om en ny by på Lundtoftesletten i Lyngby-Taarbæk kommune. PB fik, ligesom senere byplanchef på Frederiksberg Arkitekt Poul Wiboe, tilkendt Akademiets store guldmedalje for deres besvarelser.

Byplanafdelingen oprettes, 1954 - Peter Bredsdorff

Foruden sit assistentjob og senere lærerjob på arkitektskolen var PB i perioden 1944-49 leder af Egnsplankontoret der udarbejdede Københavns Egnsplan, "Fingerplanen", (SER var formand), 1949-51 leder ved udarbejdelsen af den første Byudviklingsplan og 1951-53 afdelingsarkitekt på Københavns Rådhus og dermed ledende ved udarbejdelsen af Københavns første Generalplan der udkom i 1954.

Samme år påbegyndte han udbygningen af en egentlig byplanafdeling på arkitektskolen, idet han kunne forvente - og også fik - udnævnelsen til "professor i byplanlægning ved Kunstakademiets arkitektskole" i 1955, en stilling han beholdt til 1973.

Arkitektskolen var dengang stærkt klassedelt: Forskolen med 2 klasser for studerende med studentereksamen og Hovedskolen med 3 klasser for forskolestuderende og studerende fra de tekniske skoler.

Det var PBs mål at byplanundervisningen efterhånden skulle ind og virke på alle trin af undervisningen, dels ved forelæsninger og dels ved obligatoriske og valgfri skitseopgaver og kursusarbejder, og endelig ved direkte undervisning i afdelingen af studerende fra 4. og 5. studieår. Endvidere modtog man straks fra starten enkelte udenlandske studerende.

Bemandingen i afdelingen var fra skoleåret 1954-55 for forskolens vedkommende Stadsingeniør Niels Fosdal og arkitekt Sven Allan Jensen, idet 2. års pensum omhandlede enfamiliehusbyggeriet og villakvarterets udformning. Navnlig det sidste optog afdelingen meget, idet man ved hjælp af skitseopgaver kunne afprøve forskellige kvarterudformninger og servitutforslag, emner som var en af PBs gamle kæpheste. Endvidere blev der forelæst om haveboligkvarterets historie, kommunalteknik m.v.

I Hovedskolens 1. klasse (professor Kay Fisker) der primært beskæftigede sig med det større boligbyggeri fungerede arkitekt Peder Skole Overgaard som assistent fra byplanafdelingen. Han var en erfaren bebyggelsesplanspecialist fra mange års arbejde i KAB. Også i denne afdeling blev der fra byplanafdelingens side stillet særlige skitseopgaver, og i visse tilfælde

indbudt til kursusarbejde. I Hovedskolens 2. klasse kunne de studerende frit vælge professor på baggrund af den opgave som hver professor havde stillet (og ofte også hvem der var assistent hos den pågældende). Som eksempler på professorer kan nævnes Palle Suenson, Erik Chr. Sørensen, Edvard Thomsen, som assistenter/konsulenter medvirkede fra byplanafdelingens side arkitekterne O. Danneskjold-Samsøe,... Arkitektskolen var nu inde i en fase, hvor den vandrette struktur ændredes til en mere lodret betonet hvor de studerende kunne arbejde i den samme afdeling flere år i træk. Samtidig fik man efterhånden flere andre specialafdelinger (f.eks. for industriel design, byggeteknik, havekunst) og derved kunne man uddanne arkitekter med klart definerede specialer. Denne udvikling medførte, at man måtte forlade den gamle dogmatiske tankegang om at alle arkitekter som afgangsupgave skulle løse en bygningsopgave, arkitektur med stort "A"! Jeg erindrer et år, hvor vi i byplanafdelingen stillede en opgave om en byudvidelse af et mindre bysamfund i Københavns-egnen. Erik Herløvs afdeling om udformning af en benzinstation og en bygningskunstafdeling formentlig om et hus for en særling der samlede på kunst et sted i Nordsjælland.

De første lokaler, som den nyoprettede afdeling fik anvist, lå på 1. sal over gennemgangen fra den spanske trappe til smøgen langs med billedhuggerfløjen ud til Heibergsgade. Det var tre rum. et "lærerværelse", "forkontor" og et lille rum til professoren. Sidstnævnte havde "kapret" fru Ida Bech Dwinger som afdelingens uundværlige og omsorgsfulde sekretær. Hun havde fungeret i mange år som "dekanesse" først hos arkitektskolens første dekan, professor Palle Suenson, og derefter hos Steen Eiler da han var Dekan, og det var dér at Peter gjorde kuppet.

Nogle år fik vi i de nye lokaler. Peter gjorde et nyt kup: Han erobrede nemlig Dansk Byplanlaboratorium for arkitektskolen for næsen af et par andre liebhavere, som også godt kunne tænke sig at knytte denne institution, der besad hvad man på den tid anså for en af Europas fineste byplanbiblioteker, til en anden højere læreanstalt.

Arkitektskolen overtog ejendommen Tordenskjoldsgade 3, og Byplanlaboratoriet rykkede ind i lokalerne til gaden mens byplanafdelingen fik plads i bagbygningen - med en smuk udsigt over Billedhuggerhaven. På den måde blev det til en hel byplanetage på 2. sal. Det var i 1955. I 1961 overtog Arkitektskolen det gamle "Assurandørernes Hus" i Tordenskjoldsgade 10. Byplanlaboratoriet fik lokaler i stueetagen, så de næsten kunne udstille byplanbøger som en anden strøghandlung, mens byplanafdelingen rykkede ind på 1. sal (der var elevator!). Til gaden var der blandt andet et meget stort lokale, der fungerede som tegnesal med flere rækker tegneborde. Der var så højt til loftet, at der blev udskrevet en konkurrence blandt de studerende om forslag til en visuel sænkning af loft-

højden. Det blev til en mægtig, åben trækonstruktion af bjælker og lægter ophængt i svære reb. Lærerværelse/forelæsningslokale m.v. blev indrettet i et rum til gården med søjlebåret loft, og Peter fik et tidligere direktørkontor med en brand- og dirksikker boks, som han kunne gå ind i, og som fru Dwinger gemte alle hans sager i når han ikke selv nænnede at lægge dem væk.

Byplanafdelingen etableret og fungerende de første 8-10 år.

Det lykkedes Peter Bredsdorff at skabe en undervisningsinstitution helt efter sine egne høje idealer om hvad byplanlægning skulle være i et moderne samfund og hvad en arkitektstuderende skulle stifte bekendtskab med og erhverve kunnen i. Hvis han ville begå sig hæderligt blandt den brogede skare af fagfolk fra andre discipliner, som også beskæftigede sig med planlægning. Dybest set var det nok hans ønske, at arkitekten i selve planlægningsprocessen (ligesom han selv havde været det i mange situationer) skulle være den første blandt ligemænd, først og fremmest fordi hans viden om samfundet og dets udvikling kunne kombineres med hans kreative evner og skoling i gestaltning og visualisering.

Et væsentligt indslag i miljøet var den brede vifte af fagfolk som løst eller fast var tilknyttet afdelingen. Og man samarbejdede med andre højere læreanstalter (DTU, professor P.H. Bendtsen, KU, Soc. institut, professor Kåre Svalastoga, geografisk institut, o.a.) ligesom medarbejdere fra Statens kommitterede i byplansager, fra Københavns kommunes byplanafdeling og andre kommunale forvaltninger havde deres gæsteoptræden.

Et markant resultat af det tværfaglige miljø er Fælleskurset, startet i 1955 på initiativ af studerende på byplanafdelingen og DTUs byplanafdeling. Kirsten Andersen har i byplanhistorisk Note nr. 9, 1986 beskrevet denne aktivitet.

I 1958-59 da byplanlinien startede, fik vi fire studerende på 4. år og fire studerende på 5. år. På det tidspunkt fratrådte jeg og Knud Haastrup overtog hvervet som afdelingsassistent.

LÆREÅRENE, 1930'ERNE OG 1940'ERNE.

Undervisning - som fast fag - på Det Kongelige Akademi for de skønne Kunster er først taget op så sent som i 1940'erne - efter at Danmark i 1938 fik sin første brugelige byplanlov, som pålagde kommuner med bymæssig bebyggelse med mere end 1000 indbyggere at gennemføre og sikre en planlægning af deres fremtidige udvidelse og udbygning.

Jeg er en af de få - måske den eneste - af de tilbageværende arkitekter, som har deltaget i en form for byplanundervisning i sidste halvdel af 1930'erne på Arkitektskolen i København, hvor faget endnu ikke fandtes på undervisningsskemaet.

EDMUND HANSEN
Kunstakademiets Arkitektskole
1935 - 1940

Efter min læretid som murer - jeg blev svend i 1934 - og 5 års undervisning på Teknisk Skole påbegyndte jeg med min konstruktørexamen i 1935 arkitektstudiet på Charlottenborg i 3. klasse, hvor vi mødte en række fremragende lærere, som underviste i fagene frihånds- og perspektivtegning, bygningskonstruktion, kunsthistorie i vid forstand og i arkitektur, hvor professorerne Kay Fisker, Kaj Gottlob, Edvard Thomsen var de mest markante, men hvor Ivar Bentsen og Steen Eiler Rasmussen som docenter påvirkede os alle stærkt med deres mere planlægningsprægede undervisning i kvarterplanlægning og helheder i bebyggelsesudviklingen.

Ivar Bentsen var en uhyre inspirerende lærer, som lærte os betydningen af at få ethvert byggeri indpasset i en sammenhæng - noget han jo selv havde demonstreret i sit praktiske arbejde som arkitekt allerede i 20'erne, i Holbæk med nordskelshuse i kvarteret ved Bakkekammen og lidt senere med Bakkehusene i Københavns nordvestkvarter.

Også Steen Eiler, som i 1934 havde udgivet sin frem-

ragende bog om London, og som i 1938 blev udnævnt som professor (stadig i bygningskunst), påvirkede naturligvis mange af os stærkt - så stærkt, at otte af os i 1938 meldte os til et hold, som med baggrund i en undersøgelse af landsbysamfund i Holbæk amt skulle løse en såkaldt hovedopgave, - noget som krævedes for at blive indstillet til den endelige afgangsprøve.

Det var et meget spændende år for os med Steen Eilers forelæsninger - helt anderledes end Kay Fiskers præcise om den store arkitektur - og hans manuduktion på tegnesalen og ikke mindst med ekskursionerne på stedet for vores opgave - et givtigt landbrugsområde sydvest for Holbæk med stationsbyen Tølløse som midtpunkt og med en række mindre, levende landsbyer. I ekskursionerne deltog naturligvis Steen Eiler selv, men også en hjælpelærer fra arkitektskolen, Gentoftes legendariske kommunegartner, havearkitekt G. N. Brandt, som var en fremragende pædagog og en betydende person med hensyn til varetagelse af byernes helheder og deres behov for planlægning og sikring af de grønne dele af byernes udvikling.

Vi lærte meget - også om den praktiske måde at angribe en planlægningsopgave på, men jeg må nok erkende, at vort resultat af vinterens arbejde, d.v.s. et bearbejdet kortmateriale med tilhørende beskrivelser og forsøg på en samlet fremstilling af områdets og landsbyernes fremtid, ikke blev særlig imponerende og havde vanskeligheder ved at blive godkendt af professor-kollegiet og dermed tilladelse til skolens endelige afgangsprøve.

Men ved Steen Eilers energiske indsats og hans fremhæven af vort engagement og - trods alt - det sammenhængende resultat af kortbilag og overvejelser om de enkelte samfunds mulige udvikling på længere sigt lykkedes det at få indsatsen godkendt som en af 1938's hovedopgaver og dermed tilladelse til afgangsopgaven, som i 1939/40 var et ridehus i Hørsholm. Det havde jo ikke meget med byplanlægning at gøre, men afgang fra arkitektskolen fik jeg da trods de vanskeligheder, vi kom ud for i april 1940 midt i afgangsopgaven med den tyske besættelse af Danmark.

Vort arbejde med hovedopgaven i 1938 og den påvirkning, vi fik fra Steen Eiler, førte faktisk til, at flere af os fra gruppen i vort senere arbejdsliv kom til at beskæftige os med byplanarbejde, - nogle arbejdede i årene under og efter 2. verdenskrig med byundersøgelser og oplæg til samlet planlægning for et par af de større jyske købstæder, bl.a. Viborg og Herning, og en enkelt blev ansat i Lyngby-Taarbæk kommune, hvor han senere blev stadsarkitekt og byplanchef, en anden blev byplanleder i Aalborg kommune, og jeg selv kom aldrig til at beskæftige mig med andet end byplanlægning.

I 1930'erne og under krigsperioden 1940 til 1945 var det helt normalt, at vi arkitektelever måtte tjene til at

gennemføre akademiuddannelsen ved arbejde - ikke bare i de fire undervisningsfri sommermåneder - men året igennem, hvor vi kunne finde det.

Selv arbejdede jeg først på et par mindre københavnske tegnestuer, hvor jeg tegnede enfamiliehuse, og en enkelt sommer - i 1938 - var jeg hos arkitekt Tide-mand-Dal i Næstved, hvor jeg fik indblik i det meget spændende restaureringsarbejde, han stod for i dels nogle af området's kirker, dels et par herregårde i nærheden af Næstved.

I mine sidste akademiår - indtil besættelsesdagen den 9. april 1940 - var jeg ansat på Helsingør Skibsværft, som da var et af Danmarks driftigste, og som stod for byggeri af D.S.B.'s færger og D.F.D.S.'s ruteskibe til Århus, Aalborg og Oslo, men som også påtog sig byggeri af moderne passagerskibe til udlandet, bl.a. for et stort finsk rederi og for det russiske statsrederi, for hvilket jeg blev stærkt impliceret i at tegne aptering til et højt avanceret passagerskib, SVANETIA af Odesa, som blev afleveret lige før krigsudbruddet i 1939, og som måske som troppetransportskib har lidt sit endeligt under krigen.

Men efter godkendelsen af afgangsupgaven sidst i april 1940 og den tyske besættelse af Danmark var mulighederne for beskæftigelse meget ringe, da hele byggebranchen og kommunernes planlægningsarbejde gik på vågeblus!

Jeg var imidlertid heldig. Civilingeniør Vilh. Malling, ansat hos stadsingeniøren i Københavns kommune og samtidig sekretær i Dansk Byplanlaboratorium, hvor Steen Eiler Rasmussen var formand, arbejdede også med byplanlægning for et par sjællandske købstæder, og han havde brug for noget hjælp hertil. Via hans henvendelse til Steen Eiler blev jeg så Mallings medhjælper til en byundersøgelse og forberedelse til en kommuneplan for Korsør - altså et direkte godt resul-

tat for mig af mit engagement i Steen Eilers hovedop-gave i 1938!

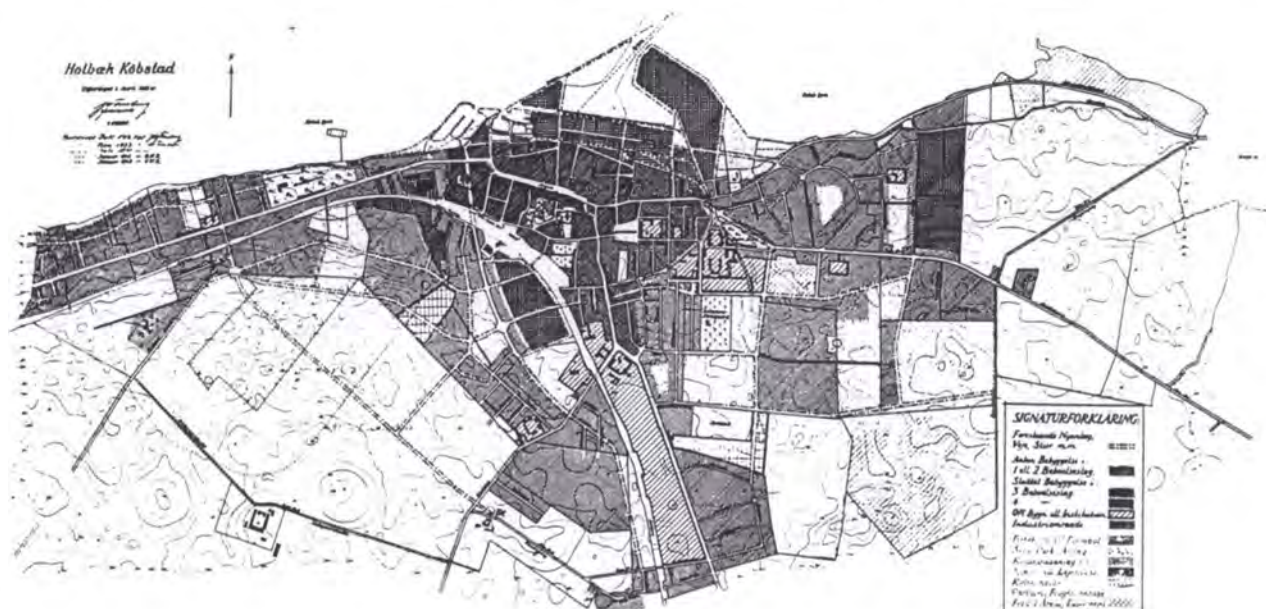
Lidt senere viste det sig at gå endnu bedre for mig i byplanfaget, idet jeg efter et års militærtjeneste i november 1941 blev deltidsansat i Holbæk kommune hos stadsingeniør L. Malchow-Møller, der havde fået sit byråd til at igangsætte et regulært byplanarbejde for at leve op til Byplanloven af 1938's krav om gennemførelse af dispositionsplaner for byernes kommende udvikling. Malchow-Møller og Malling var studiekam-merater fra Polyteknisk Læreanstalt, så da Malchow-Møller opsøgte Malling i oktober 1941 for at få et godt tip om en byplanmedhjælper, var jeg helt klart Mallings bud, selvom jeg jo bestemt ikke kunne kal-des for en erfaren byplanlægger.

Faget måtte jeg nu søge at lære fra bunden ved et meget givende samarbejde med Malchow-Møller og et interesseret kommunalt byplanudvalg med en radikal formand - selvom byrådet var ganske klart socialde-mokratisk sammensat og med en borgmester, der mere end af fysisk planlægning tog sig af sin bys udvikling på det sociale område.

Jeg fik en række gode og givende år hos Malchow-Møller og fik her indpodet gode arbejdsmetoder og forhandlingspraksis i forbindelse med planlægningsar-bejdet i et mellemstort bysamfund, hvor man sad tæt på de lokale politikere.

Det samme blev tilfældet hos amtsvejnspektør K. P. Danø i Holbæk amt, for hvem jeg fra 1944 udarbejde-de forslag til dispositionsplaner for en del af stations-byerne i amtet, hvor Danø arbejdede med regulering og udbygning af landevejssystemet, men stødte på vanskeligheder, bl.a. i stationsbyerne Knabstrup, Mør-køv, Jyderup og flere.

Læreårene i Holbæk-området med en halvstor købstad

Holbæk. Dispositionsplan 1944.

i vækst navnlig i årene efter krigsafslutningen, og en række stationsbyer med deres særlige problemer var en fremragende uddannelsestid for en ung byplanarkitekt, således at jeg med tryghed hos arkitekt Vilh. Lauritzen kunne påtage mig byplanarbejdet for Gladsaxe kommune, hvor jeg stødte på en række helt nye planlægningsproblemer i denne i efterkrigsårene stærkt voksende forstadskommune, hvor både store og forskelligartede erhvervsvirksomheder og boligbebyggelse i både parcelhusområderne og i de omfangsrige etageboligkvarterer, som gennemførtes med statslån, stillede store krav til en bevidst udviklingsplanlægning.

Arbejdet i Gladsaxe kommune med et sogneråd med en række vågne og interesserede medlemmer i det nedsatte byplanudvalg - fra den solide socialdemokratiske sognerådsformand Fr. Willumsen over et stærkt engageret konservativt medlem til den dybtborende kommunist Peter Petersen - betød umådelig meget for mit kendskab til og forståelse for vort kommunale styre og dermed for min fortsatte uddannelse i byplanfaget.

I krigens sidste år arbejdede jeg i en formiddagsstilling hos Indenrigsministeriets Kommitterede i Byplansager, Kai Hendriksen, hvor et par af os ansatte navnlig skulle forsøge at få styr på den forventede stærke udvikling i Københavnsområdet, når den svære krigstid var overstået. En udløber af dette arbejde var faktisk gennemførelse i april 1949 af loven om Regulering af bymæssige Bebyggelser.

Arbejdet hos den kommitterede betød, at jeg nu så sagerne fra den anden side - fra den centrale styrelse, hvor man gerne skulle have overblik over den samlede udvikling i land og by og forsøge at styre udviklingen til størst mulig gavn for landet som helhed.

Vi var ikke særlig mange ansat på det tidspunkt. Arkitekt Jørgen Bang, senere byplanchef i Odense, civilingeniør Erik Kaufmann, senere landsplanudvalget, arkitekt Erik Lunøe-Nielsen, senere stadsarkitekt i Lyngby-Taarbæk kommune, og jeg var nok de mest bastante, og efterhånden fik den kommitterede styr på byplanadministrationen for landet som helhed, idet vi ved møder og besigtigelser på stedet ude hos kom-

munerne fik indført en ny praksis for samarbejde mellem lokale og centrale myndigheder.

Så skete der noget, som for mig fik umådelig betydning. I maj 1945, da krigen ellers var slut, blev Bornholm som bekendt udsat for et voldsomt russisk luftbombardement, som ødelagde store dele af byerne Rønne og Nexø. Begivenheden, som skyldtes en stædig tysk kommandant, som ikke ville overgive sig til russerne, vakte naturligvis forfærdelse og harme i hele Danmark, og hos den kommitterede drøftede vi,

Reguleringsplan. Storegade

Rønne. Før bombardementet

Rønne. Ruiner, 10. Maj 1945

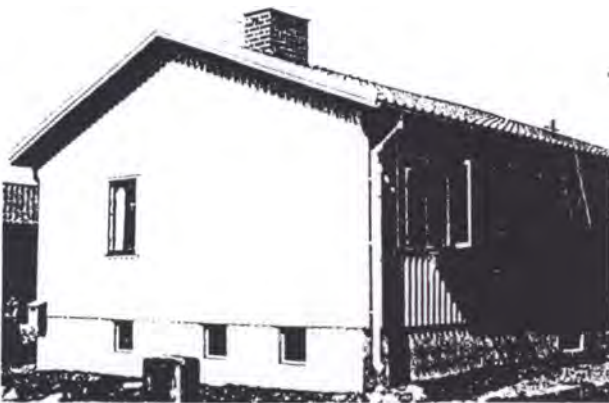

om - og hvad vi i givet fald kunne gøre for at bistå de to byer med deres genopbygning efter bombardementsødelæggelserne.

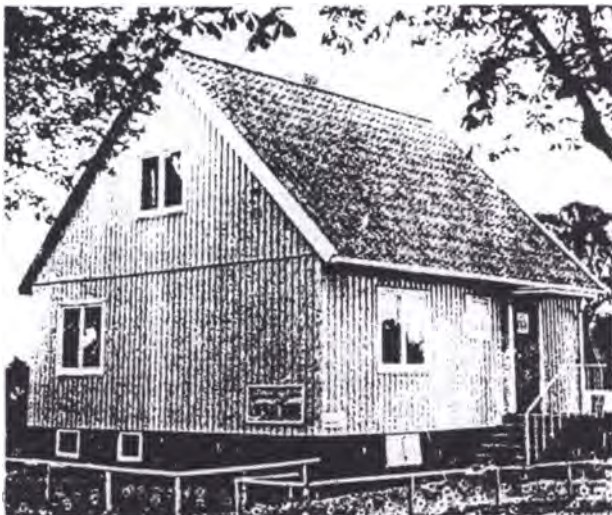
Det førte til, at jeg på Bornholm fra begyndelsen af juni 1945 og resten af året for Indenrigsministeriet og Rønne og Nexø kommuner forestod udarbejdelsen af reguleringsplaner for genopbygningen af de ødelagte centrale dele af byerne. For at kunne sikre genopbygningen i overensstemmelse med reguleringsplanerne overførtes reguleringsbestemmelserne fra Københavns byggelov af 1939 til Rønne og Nexø. Selve genopbygningen støttedes af staten med oprettelsen af Arkitekt-hjælpen og med billige statslån.

I Sverige, hvor folk var rystet over begivenhederne på Bornholm i maj 1945, vedtoges en storslået gave til Rønne og Nexø, bestående af 350 fuldt monterede svenske træhuse til støtte for genopbygning og genhusning.

Samtidig med mit arbejde med reguleringsplanerne i de centrale dele af Rønne og Nexø måtte jeg så også udarbejde bebyggelses- og placeringsplaner for de svenske træhuse, - ligeledes et umådelig spændende arbejde, som yderligere styrkede min uddannelse som byplanlægger.

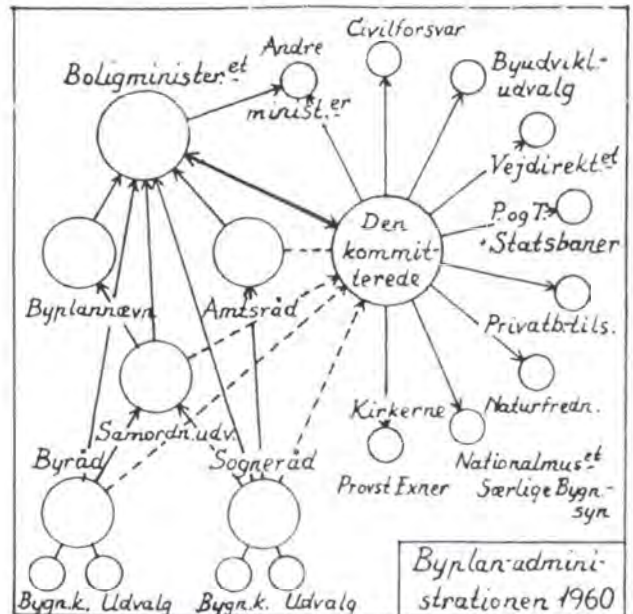

Bungalow-type

Svenskehuse i Rønne

Villa - type

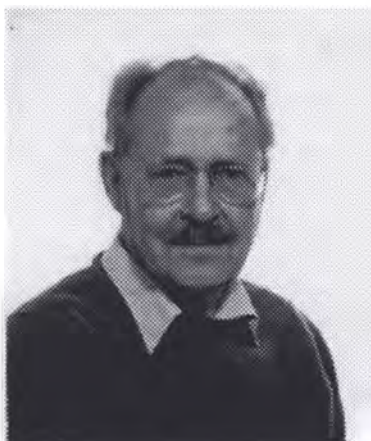

I de første 10 år efter min afgang fra Akademiet havde jeg kun ringe føling med arkitektuddannelsen, men efterhånden - og navnlig efter at jeg i 1954 blev udnævnt som Boligministeriets kommitterede i Byplansager - fik jeg mere og mere kontakt med uddannelsesstederne, fordi administrationen af den styrkede byplanlovgivning krævede udbygning med medarbejdere med relevant planlæggeruddannelse. Hos den kommitterede hentede vi navnlig vore medarbejdere fra Arkitektskolen i København, hvor efterhånden en mere relevant planlæggeruddannelse havde fået plads. Det betød så også - mest markant måske i professor Peter Bredsdorffs tid - et løbende samarbejde om Akademiets byplanlæggeruddannelse med gensidig udveksling af foredragsholdere, hjælpelærere o.l. Bemærkelsesværdigt var det også, at vi hos den kommitterede faktisk via vor løbende sagsekspedition opnåede en sådan ekspertise, at vore medarbejdere i vidt omfang blev hentet af kommunerne landet over til deres lokale byplanadministration. Markant var det, at næsten halvdelen af de nye amtsarkitekter blev hentet hos den kommitterede.

Som jeg må bedømme situationen på planlægningsområdet i Danmark - både i Københavnsområdet og i landets andre dele - må det i allerhøjeste grad være ønskeligt, at en byplanlæggeruddannelse fortsat finder sted - ikke blot på Arkitektskolen i København - men på alle relevante læreanstalter i Danmark, så vi løbende kan fastholde og gerne styrke den position, vi faktisk har opnået i Danmark på det vigtige område om byernes og vort lands mest hensigtsmæssige udvikling i de kommende år!

AKADEMITIDEN EFTER KRIGEN.

SVEN ALLAN JENSEN
Kunstakademiets arkitektskole
1944 - 1949

Nærmere bekendtskab med byplanlægning stiftede jeg første gang i 1943, da jeg havde et midlertidigt job som tegner på G. R. Øllgaards Ingeniørkontor i Hellerup.

De var specialister i vandforsynings- og kloakanlæg og dengang var devisen blandt ingeniører: INGEN BYPLAN UDEN KLOAKPLAN ! Så når firmaet havde gafflet en kloaksag prøvede man ofte at bjerge et stykke byplanarbejde, navnlig efter at man nys havde en friskbagt cand. polyt. som netop havde snuset til byplanlægning på læreanstalten: Anders Nyvig. I forbindelse med kloakering af Fredensborg-Humlebæk blev der også tegnet dispositionsplaner og her prøvede jeg for første gang med hovedlineal, trekanter, ridsefjer og tusch at skraverer bebyggelsesarternes fordeling ind på matrikelkort og målebordsblade m.v.

I sommeren 1944 søgte jeg optagelse på Kunstakademiets Arkitektskole, Forskolen. Optagelsesproceduren var et rigtig finurligt stykke Steen Eiler-logik: Der var 100 ansøgere til 40 pladser. For at blive tandlæge skulle man mindst have udmærkelse til studentereksamen, noget tilsvarende for at blive kemiingeniør, bygningsingeniører lå lidt lavere og enhver kunne blive farmaceut blot med en bestået studentereksamen. Steen Eiler ræsonnerede imidlertid, at man ikke alene på grundlag af en eksamenskarakter kan bedømme om en aspirant kan blive en god arkitekt - ja vi kan end ikke se om han er egnet til at få noget ud af den undervisning, vi meddeler. DERFOR indkalder vi alle 100 ansøgere til et 4 ugers kursus i august-september hvor der undervises i de samme fag som i Forskolen og med de samme lærere. Ved en bedømmelse tog man så stilling til hvem af ansøgerne, man skulle lukke ind. Og ca. 8 dage før 1. Oktober fik man så meddelelse om at man var blevet optaget i Forskolens A-klasse.

I Forskolen stødte man dengang ikke på nogen form for byplanlægning. Det var byggeteknik, statik, projekptions- og frihåndstegning m.v. med forelæsninger og skitseprøver. Forskolen var 2-årig og ved B-klassemens afslutning skulle man op til en (2-dages) optagelsesprøve, denne gang til hovedskolens 1. klasse.

Fra de tekniske skoler og Teknika meldte der sig det år ca. 80 ansøgere. Det var fuldt uddannede håndværkere med en basal teknisk uddannelse, "voksne" mennesker med erhvervs erfaring, over for vores ca. 40 mand store, studentikose flok fra Forskolen, der endnu ikke havde været rigtig ude i livet, bortset fra 2 gange 4 måneders håndværkerpraktik i sommerferierne. Der var plads til 80 studerende i Hovedskolens 1. klasse og da forskolens knap 40 mand (et par stykker var faldet p.g.a. unational optræden under Besættelsen) havde en slags første prioritet var der kun plads til godt 40 "udefra". Udvælgelsen skete denne gang på grundlag af præstationer fra skitseprøverne, samt hvad man fremlagde af tidligere arbejder.

Hovedskolens 1. klasse var efter min mening den bedste af skolens 5 klasser. Den gav mulighed for en første rundgang i alle arkitektfagets felter. Den blev ledet af professor Kay Fisker, der foruden at være en god arkitekt også var en god pædagog og forelæser med et enormt overblik over samtidens arkitektur. Og så var afdelingen bemanded med en række unge arkitekter som allerede var ved at få sig et navn: Eske Kristensen, Ole Hagen, Viggo Møller-Jensen, Mogens Jacobsen m.fl.

Der var altid dobbeltforelæsninger om morgenen (kl. 8) for at få folk til at møde! Mogens Koch, der forelæste om dansk arkitektur, bistået af H.H. Engqvist foretog endda navneopråb (80 mand!), og hvis man havde for mange minusser fik man ved årets afslutning en særopgave at løse, f.eks. gennemgå Chr. IXs kapel i Roskilde! Engqvist var lærer i opmåling og vi lærte i den forbindelse en hel del om Københavns skumle, saneringstruede kvarterer.

Byplanlægningen dukkede nu for alvor frem i undervisningen. Peter Bredsdorff, der var lærer og Steen Eilers højre hånd holdt en række forelæsninger om danske byers historie, om København og forstæderne, samt om befolkningsforhold, statistisk metode, m.v. I den forbindelse blev der indbudt til kursusarbejde f.eks. rekognoscering og undersøgelse af et københavnsk villakvarter med besøg på tinglysningskontor og i byggeforvaltning, samt opmåling og frihåndstegning i marken. Ved denne opgave medvirkede C.Th.Sørensen med såvel forelæsninger som assistançe ved tegnebordene.

Hovedopgaven i H1 var naturligvis skitsering og projektering af en etagehusblok i 3 etager med plan, snit og facader...der var jo tale om arkitektskolens boligklasse. Men herudover blev der stillet frie skitseopgaver om rækkehuse, parcelhuse og andet f.eks. et læs-

kur med toilet eller indretning af en tagelighed (i forbindelse med et besøg af Alvar Alto, der deltog i kritikken).

Oprykningen skete efter en bedømmelse af de fremlagte arbejder og gik ret smertefrit. Der var næsten ingen der skulle gå om.

Hovedskolens 2. klasse var opdelt i afdelinger efter professorer. Man kunne frit vælge mellem professorerne Kåre Klint, Edvard Thomsen, Palle Suenson og vist nok grafikerens Gunnar Biilmann Petersen.

Jeg valgte Palle Suensons afdeling og fik Ib Martin Jensen som assistent på hovedopgaven: en større boligbebyggelse på Nærum Vænge (som Suenson senere har bebygget - dog ikke efter min plan!) Mere spændende for mig var det dog, at Steen Eiler og Peter Bredsdorff stillede en månedsopgave om planlægning af Vordingborg by og omegn. Der spillede vi hele byplanregisteret igennem med forundersøgelser, rekognoscering og skitsering med ophold 4 - 5 dage på et bedre hotel i bymidten. Hjemme på skolen blev materialet viderebearbejdet og der blev skitseret bebyggelsesplaner for byudvidelserne. Da vi var færdige tog vi en del af holdet til Vordingborg og forelagde resultatet ved et aftenmøde for interesserede borgere og byrådder.

Bedømmelsen ved oprykningen til Hovedskolens 3. klasse var ret mild. For mit vedkommende var den glidende, idet jeg fortsatte i Suensons afdeling, dog med Mogens Boertmann som ny assistent. Man valgte selv sin hovedopgave og den normerede studietid var et semester. Jeg valgte et kollegiebyggeri på Frederiksberg, mest fordi jeg havde behov for lidt eksercits m.h.t. byggeri og arkitektur. Jeg vidste nemlig at afgangsupgaven ville blive et stykke arkitektur med stort A. Jeg brugte nu 2 semestre for at klare det og blive indstillet til afgangsprøven. Den blev stillet 1. juni og lød på et nyt Hovedbibliotek i Gentofte kommune - ikke der hvor Henning Larsens bibliotek nu ligger, men på springbanen ved Bernstorffsvej. Man havde 100 dage til at løse afgangsupgaven, og efter at et bedømmelsesudvalg havde gennemgået projekterne (der var ca. 35), kunne man (omtrent som i middelalderen) i porten til Charlottenborg på et opslag læse, at man havde bestået. Det var den 1. oktober 1949. Selve det kalligraferede afgangsbrev forelå langt senere.

For at klare studierne var det nødvendigt at have job ved siden af. Da kravene til tilstedeværelse på skolen, navnlig i begyndelsen, var ret strenge, skulle pengene tjenes om aftenen, om søndagene og i ferierne. Den første vinter havde jeg aftenjob hos arkitekt Vagn Kaastrup, en af de navnkundige kooperative arkitekter. Vi projekterede bibliotek i Middelfart, og han lærte mig hvordan man kan opnå en god aconto-udbetaling på honoraret. Han bad mig om at samle en række tilfældige sager sammen i en stak, hvorpå han øverst lagde den meget tynde mappe med skitserne. Så tog han stakken med til møde med borgmesteren, og kom

tilbage med tilsagn om en pæn aconto-udbetaling. Der var jo tilsyneladende bestilt noget på sagen.

Men jeg bevarede også forbindelsen til ingeniør Ølgards kontor, hvor jeg gav et nap med, når der var brug for det. På det tidspunkt begyndte jeg sammen med Anders nyvig en lille privat virksomhed. Hans svigerfar var sognekonge i et sogn, Sunds, en lille stationsby nord for Herning, og der fremskaffede han ordre på en dispositionsplan. Endvidere lavede vi hovedtegninger til en landevejskro et sted i Vestjylland, og gennem min familie kom vi til at tegne indretning og inventar m.v. til en fabrik i Vanløse og en i Køge. Vi gik altså på med krum hals og med hvad som helst.

Nyvig havde indsendt besvarelse på en prisopgave om byplanlægning, stillet af byplanlaboratoriet, og selv om han ikke fik prisen, bevirkede den at Steen Eiler, der havde set besvarelsen, anbefalede Peter Bredsdorff at antage ham til Egnsplankontoret, der var i fuld gang med udarbejdelsen af "skitseforslag til Egnspan for Storkøbenhavn", Fingerplanen. Da der hurtigt efter hans tiltræden blev brug for tegnerassistance, fik jeg jobbet. Og det var lige noget der passede for der blev næsten konstant arbejdet i døgn drift, man kunne passe studierne og tjene pænt til opholdet, og så tillige lære en hel del om praktisk og teoretisk planlægning.

Skitseforslaget til Fingerplanen blev udsendt ved Årskiftet 1947/48, da jeg gik på H2. Det var meningen at Egnsplankontoret de næste 2 år skulle finjustere planen og forhandle den på plads, og det deltog jeg også i selv om jeg skulle lave afgang.

Der blev udarbejdet detailplaner og alternativer for delområder, forhandlet med kommunale teknikere m.v. men i 1949 skete der noget som bevirkede at der aldrig dengang blev tale om en egentlig god egnspan. Den 22.4.1949 vedtog Folketinget Loven om regulering af bymæssige bebyggelser (Inderzoner, mellemzoner og yderzoner). Det var et halvt statsligt, halvt kommunalt udvalg der skulle udarbejde Byudviklingsplanerne, og Boligministeriet antog hovedparten af medarbejderne fra Egnsplankontoret til at være sekretariat for det Københavnske Byudviklingsudvalg (B.U.K.) ....og så var man pludselig ministerielt ansat.

Den første store plan var færdig i slutningen af 1951 og skulle nu administreres og suppleres, ligesom man skulle prøve at få staten befriet for erstatningskrav fra ca. 900 lodsejere. Der var nok at tage fat på, og man forstår godt, at Peter Bredsdorff forlod skuden og gik i gang med at udarbejde en generalplan for Københavns kommune. Jeg blev hans efterfølger som sekretariatsleder, og samtidig virkede jeg som lærer på Arkitektskolen. Af det mere spændende i denne periode var arbejdet med loven om Køgebugt-egnen. Vi skulle udlægge by byggejord til opimod 100.000 beboere langs en påtænkt S-bane og Motorvej. Sekretariatet foreslog at man etablerede en fælles planlægning for de berørte 8 kommuner langs bugten, og eksproprierede al byggejorden. Så kunne man ved salg af jorden

efter planlægningen 1) sikre jord til offentlige og rekreative formål, 2) inddrage grundværdistigningen til staten så man kunne få anlægsudgifterne til motorvej og S-bane dækket og 3) sikre en hensigtsmæssig udbygningstakt så de store anlæg var færdige nogenlunde samtidigt med det nye byggeri. Det havde man aldrig før set i Københavnsegnen !

Beskeden tilbage fra regeringen lød, at vi ikke skulle beskæftige os med ekspropriation og inddragelse af værdistigninger. Den skulle de nok selv ordne gennem skattelovgivningen, men hvis vi ville være så venlige at lave en lov der sikrede en hensigtsmæssig planlægning på tværs af kommunegrænserne med tidsfølge for udbygningen, skulle de nok gennemføre den. Og det gjorde vi så.

Der blev nedsat et fælles planlægningsudvalg for Køgebugt-området, og jeg fik jobbet som teknisk sekretær ved siden af det jeg havde i byudviklingsudvalget. I de ca. 2 år jeg sad på jobbet nåede vi at få forhandlet motorvejen og S-banen helt på plads og udarbejdet den første fælles dispositionsplan for hele området, samt skitser, vejplaner, centerplaner m.v.

I 1961 fik jeg et praj om at søge en stilling som leder af den byplanforskningsafdeling, som SBI ville oprette. Jeg fik stillingen sammen med civilingeniør Svend Jensen, tidligere stadsingeniør i Silkeborg, så der blev både en afdelingsingeniør og en afdelingsarkitekt i den lille forskningsenhed. Vi fik lavet program, antaget nogle medarbejdere til de første opgaver, da jeg efter ca. 1 1/2 år forlod skuden, i god orden forstås.

Jeg havde sammen med Skaarup og senere også Anders Nyvig deltaget i byplankonkurrencer og vi vandt 1. præmie om en bebyggelsesplan i Holme-Tranbjerg syd for Århus i 1954. 4 år senere blev vi engageret af kommunen til at udarbejde bebyggelsesplanen og koordinere de byggenes projekter. Vi blev

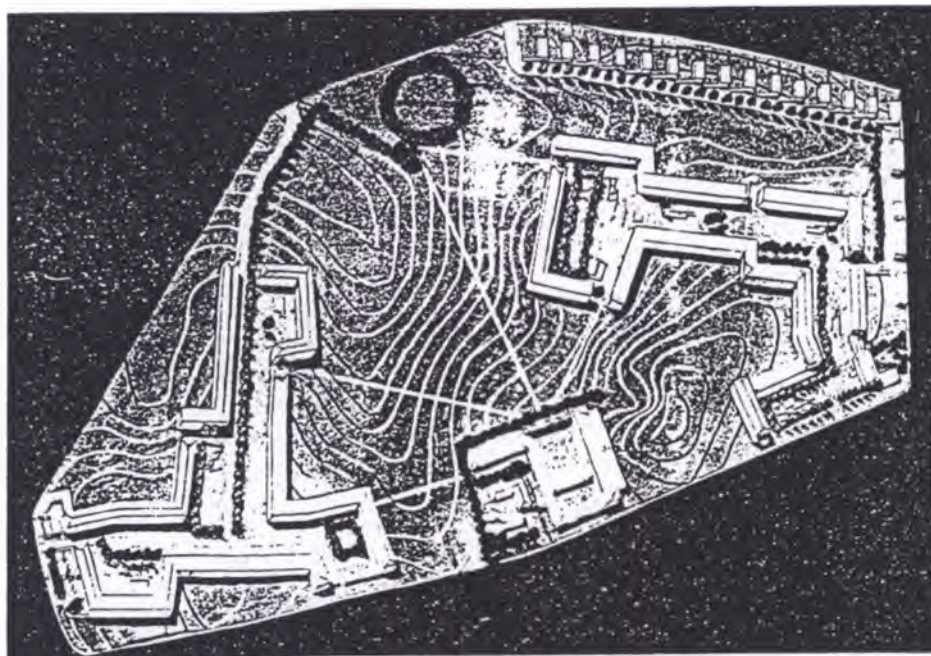
også engageret til at lave andre planer for kommunen, og så meldte en nordlig omegnskommune, Vejlbj-Ris-skov, sig med bestilling på forskellige planlægningsopgaver. Endelig fik jeg en henvendelse fra kommitteeret Edmund Hansen om jeg kunne tænke mig at stå for udarbejdelsen af en ny egnsplan for Århus-egnen.

Efter nogen betænkningstid slog jeg til. I ca. 15 år havde jeg haft gode faste stillinger med fast løn suppleret med mere tilfældig sjov og så skulle man skifte over og blive helt selvstændig. Den nye egnsplankommission stillede nemlig krav om at arbejdet blev udført lokalt. Vi havde tilstrækkeligt til at oprette en ny fælles tegnestue i Mejlgade: Jensen, Skaarup og Jespersen, der skulle tage sig af nye jyske sager, og jeg åbnede samtidig min egen tegnestue i København, hvor jeg havde 4-5 sager til at begynde med. Århus Egnplan blev, med arkitekt Elith Juul Møller som ankermand, færdig på ca. 3 år og efterfulgtes af en byudviklingsplan, akkurat som i Københavnsegnen. Samtidig arbejdede tegnestuen med andre jyske sager, ligesom den deltog i konkurrencer og blandt andet scorede en 1. præmie om en centerplan for Frederikshavn.

I midten af 60-erne kom der rigtig grøde i den kommunale planlægning. Dels var bolig- og erhvervsbyggeriet i meget stærk stigning, og dels lagde man op til kommunalreformen med de omfattende kommunesammenlægninger. Vi fik i de år utroligt mange opgaver og vi blev enige om at nye jyske sager skulle udføres i fællesskab, mens andre nye sager skulle fordeles på de to københavnske tegnestuer.

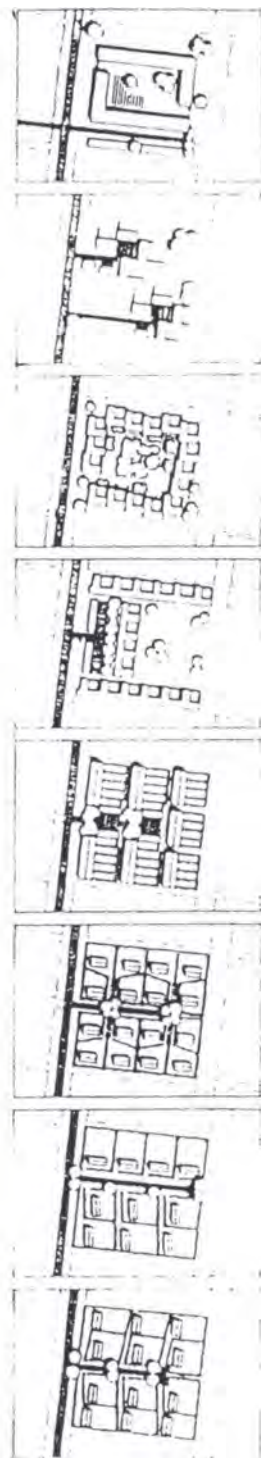
Min egen tegnestue i København voksede pænt med opgaver i alle størrelser af kommuner og på et vist tidspunkt oprettede vi en filialtegnestue i Haderslev, som vi senere flyttede til Ålborg. Jeg selv blev pensioneret i 1993 og Ålborg-tegnestuen kører videre som medarbejderejet ApS.

1. præmie konkurrenceforslag, 1954, til den senere bebyggelse „Rundhøj“ syd for Århus i Holme-Tranbjerg kommune.

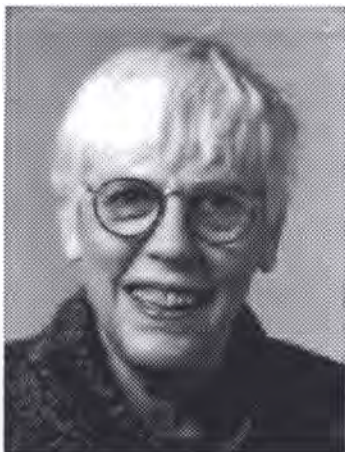

1. præmieforslag for
bebyggelsesplan i Hunle-
bæk, sammen med Hans
Hartvig Skaarup og
Anders Nyvig.

PETER BREDSORFF SOM LÆRER PÅ KUNSTAKADEMIET.

KIRSTEN ANDERSEN
Kunstakademiets arkitektskole
-1954

Da jeg gik i forskolens anden klasse, fik vi for første gang stillet en byplanopgave. Det var Peter Bredsdorff, der stillede opgaven. Vi skulle undersøge et ældre villakvarter med store herskabsvillaer på Amalievej og Kastanievej. Det var på høje tid, for omdannelsen af kvarteret var allerede i gang. Villaerne blev omdannet til kontorer.

Undersøgelsen bestod i at recognoscere de 4-5 villaer, hvert hold skulle undersøge. Resultaterne blev optegnet efter nøje anvisninger, så de til slut kunne sammenstykkedes til en helhed om kvarteret. Vi opmålte husene og haverne, og vi beskrev husenes udseende, materialer, alder og hvilken stand, de var i.

Peter var en god pædagog, og han fik os novicer til at forstå opgavens karakter. Den var overkommelig, og vi lærte de helt elementære hjælpemidler, der skulle til for at afdække og beskrive et byområde.

Da vi var færdige, kunne vi sammenstykke vores arbejder til en helhed. Hvilken åbenbaring det var at se, hvor meget vi kunne når vi arbejdede sammen i stedet for enkeltvis. Den arbejdsmetode har Peter lært og indprentet alle sine studerende. Og vi bruger den den dag i dag.

Andet år i hovedskolen gik jeg hos Steen Eiler Rasmussen sammen med 2 andre studerende. Vi løste en byplanopgave ved Rungstedlund. Den fik ikke for lidt med gårdhuse på de fredede arealer nord for Rungstedlund og et højhus ved Rungsted station. Men det er en anden historie.

Derefter løste jeg min hovedopgave - en børnehave

efter nyeste pædagogiske input, som jeg fig ved et samarbejde med Thora Raknæs, en kendt børnehavepædagog. Det foregik på Peters afdeling, som var ganske lille - mon ikke jeg var den eneste studerende på det tidspunkt, senere kom Stefan Ott og Vibeke Dalgas til at gå der.

Peter brugte sine mange kræfter på kurser på andre afdelinger, og han holdt en lang række forelæsninger. De var meget besøgt, for de var spækket med spændende oplysninger og pointer og fuld af originale ideer. Trist, at forelæsningerne ikke er blevet gemt. De kunne hver især være blevet til en byplanhistorisk note.

Men Peter skulle altid noget nyt og havde ikke interesse i at gemme gammelt stof -- til bøger. Der kunne han have lært noget af Steen Eiler Rasmussen, som altid benyttede sit stof flere gange - i foredrag, i kronikker og i bøger.

Jeg blev ansat hos den kommitterede i byplansager i 1953. Byplanlægningen havde vundet mit hjerte gennem kontakten med Peter og de andre Tordenskjoldsgades soldater. I 1956 var jeg på byplankursus på Krabbesholm, hvor Peter var en af foredragsholderne. Vi gik en tur i haven og så kom det frem. Peter ville have, jeg skulle lave en "licentiatopgave" om en egnsplan på Bornholm. Der eksisterede nu slet ingen licentiatordning på Kunstakademiet, men jeg havde Peter mistænkt for, at hvis han kunne få gennemført en licentiatordning, ville han gerne have, at den første opgave blev løst på byplanafdelingen.

Jeg blev tændt på ideen, og da man hos den kommitterede var så store, at jeg måtte bruge et par timer hver formiddag på opgaven, gik jeg i gang. Det blev starten på et par rige år, hvor jeg tidlig om morgenen kom i byplanafdelingen i Tordenskjoldsgade. Peter var selvfølgelig allerede startet på dagens opgaver, og Ida Dwinger, Peters sekretær hyggede om os og var til stor hjælp i alle livets foreteelser - hun skaffede endda Niels og mig en lejlighed i Bredgade.

Som altid havde Peter gennemtænkt opgaven før jeg startede. Når det blev Bornholm, var det, fordi det var en overkommelig størrelse af en ø og samtidig et amt, hvor der var tilgængelige oplysninger om øen og øen i forhold til resten af landet.

Jeg brugte selvfølgelig Peters arbejdsmetode og samlede alle de statistiske oplysninger, jeg kunne få fat i - om befolkning, erhverv, landbrug osv. Jeg tegnede alle oplysninger på et kort i 1:100.000. Kortet var meget detaljeret og uklart til mine oplysninger, så jeg tegnede et nyt grundkort, der også var godt til nedfoto-grafering til en fremtidig rapport.

Afdækningen af statistikken var jo ikke nok. Det gav kun et overfladisk billede, men med det i hånden tog jeg til Bornholm - ofte med Peter - og opsøgte nøgle-

personer til de forskellige temaer. De satte kød på skelettet. En gang var min Niels med os, og vi bøjte bl.a. borgmesteren i Neksø. Han inviterede på frokost, hvor han stolt serverede deres nyeste specialitet - røget torskelever. Peter og jeg var rædselsslagne, men Niels reddede vores ære. Han guffede det velbehageligt i sig.

Jeg afsluttede opgaven i 1959, efter jeg havde født vores søn, Jens. Lige før jeg fødte, var jeg hjemme en måned og tegnede som en gal til rapporten, men jeg blev ikke færdig.

Peter besøgte mig på klinikken og dikkede Jens, men jeg kunne godt mærke på ham, at han var bange for, at jeg skulle svigte opgaven, Det tror jeg ikke han kunne have båret. Han havde lagt så mange kræfter i den opgave, og han var jo ikke selv typen, der ville give op på halvvejen.

Selvfølgelig gjorde jeg egnsplanen færdig, og selvom Peter ikke havde fået gennemført en licentiatordning på Kunstakademiet, var han glad. Personlig var jeg ligeglad med licentiatgraden. Jeg havde haft nogle dejlige år med en spændende opgave sammen med Peter.

Peter Bredsdorff

I en anden sammenhæng fik jeg et nært samarbejde med Peter. Lærestalernes fælles byplankursus, populært kaldet fælleskursus, startede i 1955 på initiativ af de studerende hos Peter og de studerende hos professor P.H.Bendtsen på Danmarks tekniske højskole.

De studerende havde følt et behov for kontakt med studerende fra andre lærestalter for at løse byplanopgaver i et bredere perspektiv. De havde fornemmet, at byplanopgaver bør løses i et forum med forskellige eksperter. Jeg kan forestille mig, at Peter Bredsdorffs team omkring Fingerplanen med planlæggere med forskellig faglig baggrund, inspirerede dem.

Fælleskursus blev en spændende institution, hvor mange eksperimenter blev prøvet. Peter fik fastlagt undervisningen - med de erfaringer han havde - som grup-

pearbejder, hvor man lærte hinandens arbejdsmetoder at kende. Man opholdt sig på stedet for opgaven i længere tid, hvor man rekognoscerede og havde drøftelser med lokale nøglepersoner. Opgaverne var resultatorienterede. Man skulle ende med planer, som man indbyrdes kunne drøfte og skændes om ud fra de studerendes forskellige baggrund. Fælleskursus blev en succes.

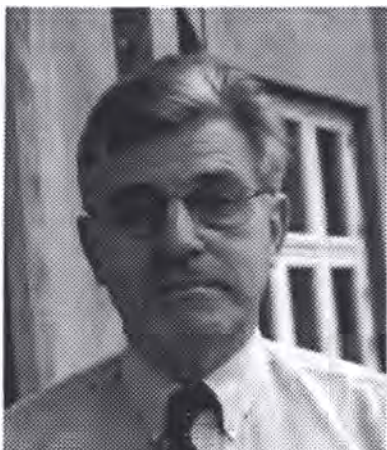
Jeg var med først som studerende på Samsø i 1957 og senere som lærer. Fra 1965 til 1970 ledede jeg fælleskursus. Forberedelsen af fælleskursus startede med, at lederne fra de forskellige lærestalter besluttede, hvor årets opgave skulle foregå. Peter og jeg kom med forslag, som vi prøvede at vælge ud fra aktuelle begivenheder, f.eks. placering af et olieraffineri i Kalundborg i 1961, placering af et universitetscenter ved Esbjerg-Ribe-Varde i 1966 og Korsør-Nyborg i forbindelse med drøftelserne om en Storebæltsbro i 1967.

Efterhånden var der 7 forskellige fag fra Kunstakademiet, DTH, Landbohøjskolen og Universitetet, som deltog i fælleskursus. Peter fik "Lærestalernes fælles byplankursus" på finansloven. Vi fik 80.000 kr til ophold, materialer, rejser osv. Professor P.H.Bendtsen stod for økonomien. Han var meget large og overlod pengene til mig. Vi fik frie hænder, bare vi kom med et ordentlig regnskab til slut. Det var før Dankortets tid, så jeg gik altid rundt med en pose penge, når vi var ude at rejse.

Peter var en utrolig støtte, når jeg trængte til råd og vejledning. Måske er det hemmeligheden om Peter. Han var en igangsætter og inspirator. Han støttede og vejledte undervejs, men han trådte aldrig frem til sidst og tog palmerne. Hans liv på Akademiet var de studerende. Det var dem, der skulle frem. Det er der mange planlæggere, der idag kan takke ham for.

EN BYPLANLÆGGER'S UDDANNELSE OG PRAKSIS.

JESPER HARVEST

Kunstakademiets arkitektskole
1952 - 1957

Optaget på Kunstakademiets Arkitektskole i 1952 med tanke om at blive husbygger. Interessen for byplanlægning opstod under påvirkning fra forelæsninger især af Steen Eiler Rasmussen, og deltagelse i læreranstaltens fælles byplankursus med opgave i Præstø. Søgte i H2 om at studere byplanlægning. Det krævede skolerådets dispensation, som blev givet på vilkår af "løsning af en opgave i bygningskunst i samråd med en lærer i dette fag".

Byplanafdelingen under Peter Bredsdorff var dengang yderst beskedet. Foruden Peter var der Ida Dwinger, som holdt styr på det hele. Vi var to elever på dagskole, Poul Knudsgaard og undertegnede. Så var der nogle få elever på aftenskole, bl.a. Knud Svensson, som også arbejdede med Albertslund. Min hovedopgave var en planlægning i Vordingborg, bydelen mellem den ældste by og stationen.

Peter skrev et introduktionsbrev til stadsingeniør Aage Lauesen, og jeg fik alle nødvendige kort m.v. fra forvaltningen og hjælp under udstationeringen.

Det var et af Peters mål at få arkitekter ind i alle de tekniske forvaltninger. Som bygningskunstopgave valgtes en bolig og butikbygning ved banegårdspladsen. Min lærer var her Ole Nørgaard, som jeg også havde et fortrinligt samarbejde med. Hovedopgave og bygningskunstopgave blev godkendt. Det forlød at der under bedømmelsen var fremsat kritik af en perspektivtegning af bygningen.

Afgangsupgaven i 1957 var stillet af Steen Eiler Rasmussen og Ole Wanscher, en boligbebyggelse syd for Klampenborgvej i Lyng-

by. Jeg tegnede alt fra byplan til rækkehus og farvelagte møbleringsplaner - med Wanscher møbler! - og bestod.

Iøvrigt har jeg stadig et ca. samtidig købt Wanscher bord, indstilleligt i højden.

Efter afgang aftjening af værnepligt i civilforsvaret, iøvrigt sammen med akademikammeraterne Knudsgaard og Søren Koch. Som arkitekter blev vi ifølge reglerne udtaget til to års tjeneste, men havde så også en rimelig løn i det andet år.

Efter værnepligten brugtes den opsparede løn til en to-måneders rejse til Italien, med tog og ophold undervejs mellem Milano og Palermo.

Forinden havde jeg gennem John Allpass fået ansættelse fra 1. januar 1960 i Institut for Butiks Centerplanlægning.

John var først ansat i DSK (De Samvirkende Købmandsforeninger), og blev Instituttets chef fra dets oprettelse fælles med FDB. Peter havde på forespørgsel foreslået mig til stillingen, som i løbet af kort tid blev til et job som leder af instituttets byplantegnesteue. Den anden hovedafdeling var analyseafdelingen med økonomer og handelskonsulenter. Det blev en god skole. Vi kom hurtigt i gang med flere byplanopgaver. Instituttet skiftede navn til Institut for Center Planlægning. En af de større opgaver var Rødovre Centret, men det var en opgave om lokalisering af service i hele kommunen, der har en naturlig afgrænsning. Kun en enkelt kommunevej - Violinvej i nord - krydser kommunegrænsen. Forsiden til Niels Fosdal's note nr.18 har jeg tegnet. Kommunens ønske var en mere lokal og trafiksikker detailhandel end en fortsat udbygning med butikker langs Roskildevej. Det lykkedes, Rødovre Centret blev et selvfølgeligt Centrum i kommunen sammen med rådhus og bibliotek, og en stor succes. Det var et kvalitetsspring i forstædernes butikforsyning, og før nogen planlægger eller politiker havde tanker om at begrænse udviklingen gennem bestemmelser om maksimale butiksstørrelser. En anden opgave i Københavnsegnen var Lautrupgård i Ballerup.

Erhvervsområdet var ikke forudset i egnsplanlægningen, men kommunen var hurtig og det blev en succes. Planen sikrede store grønne arealer og stiforbindelser og tillod en fleksibel udbygning efter virksomhedernes behov og markering af egen identitet. Instituttet var med i mange opgaver i egnen, men ikke f.eks. i Køge Bugt, hvor planlæggerne arbejdede med et mere detaljeret hierarki af centre, som langt fra blev realiseret fordi den økonomiske udvikling ikke gjorde så små enheder rentable, og beboerne foretrak de større.

En tidlig og varig opgave var planlægningen i Holstebro.

Den startede med en plan for udbygningen omkring Døesvej. Jeg husker en skitse for et parcelhusområde, som var sendt til kommunen før et møde. Ved mødet - efter turen med Lyntoget Vesterhavet 7.20 fra Hovedbanegården - taltes om alt muligt andet. Til sidst spurgte jeg om vi kunne arbejde videre med parcelhusplanen. Kommunaldirektøren - Jens Johansen - svarede at de allerede var i gang i marken, vi kunne tage ud og se kantstenene!

Holstebro

Opgaven i Holstebro kom til at omfatte bymidteplan og dispositionsplan for hele kommunen. Peter Bredsdorffs tegnestue arbejdede i Herning med udbygning af en båndby mod nord - Gullestrup.

Men en sydlig udbygning var ikke hensigtsmæssig i Holstebro og der er langt mellem de to byer. En kort periode arbejdede jeg med Kolding. Her var der også en ikke realiserbar plan fra Peter's tegnestue - Trekantbyen, med Centrum i Pjedsted.

Men hverken Kolding, Fredericia eller Vejle var indstillet på at opgive egen udbygning, og Koldings udbygning kunne ikke gå i den retning på grund af terræn, natur og jernbane.

Desuden blev opgaven i Kolding en center- og byfornyelsesopgave. Konsul Graus Gade m.v., med udvikling af en ny vejplan i stedet for den opgivne snævre ring med fatal Slotssøvej langs foden af Koldinghus banke.

Odense

Men efter Kolding kom resten af min planlæggertid til at dreje sig om Odense. Det startede med en vurdering af Centerplaceringen i Vollsmose. Også her var afstandene undervurderede. Der er 2,5 km. fra nord til syd, og så langt går ingen for at handle.

Centret blev flyttet til en mere central placering med boliger omkring.

Herfra udvidedes opgaven med et oplæg til egnsplan og efter kommunesammenlægningen - af 12 kommuner og 1 sogn - til den første dispositionsplan for den nye Odense Kommune.

Som konsulent var jeg med rundt i omegnskommunerne ved afleveringen af de tekniske forvaltninger i 1969-70. Det var en blandet oplevelse.

I Dalum foregik det højtideligt på Kommunekontoret. I NæsbyhovedBroby standsedes på Kommunegrænsen og Kommuneingeniøren bød vemodigt velkommen.

I Korup-Ubberub havde Kommuneingeniøren forladt stedet, og arkivet var efterladt i papkasser på gulvet.

Dispositionsplanen udarbejdes 1970-74.

Vi så planlægningen som en afbalancering af forskellige befolkningsgruppers ofte modsættende interesser - bilister/cyklister, beboere/erhvervsliv, børn/ældre osv. - epolitisk opgave.

Det er mig bekendt første gang planlægningen ikke behandledes som politisk neutral teknik. Angrebsmåden var naturlig i Odense, hvor stadsingeniøren havde lavet vejplaner efter beregnet trafikmængde, som om det var en kloakplan. Husene måtte så vige.

Et diskussionsemne var Thomas B. Thrigesgade, som først blev færdig umiddelbart efter kommunesammenlægningen, åbnet af vejdirektør Kaj Bang idet staten havde finansieret det meste.

Men Thomas B. Thrigesgade var kun en lille del (ca. 1/10) af den tidligere vedtagne vejplan.

Det lykkedes at få vedtaget en mere skånsom og realistisk plan, men først efter at den gamle plan blev endeligt opgivet i 2.

byrådsperiode efter kommunesammenlægningen. Ths. B. Thrigesgade blev senere ved anlæg af cykelstier indsnævret fra 6 til 4 kørebane og træplantning.

I 1973 var jeg ved Nordplan i Stockholm, og med feltperioden i Øresundsregionen på begge sider af Sundet. Fra feltperioden husker jeg en hidsig diskussionsaften på Krogerup, hvor overborgmester Urban Hansen blev fornærmet fordi jeg rejste tvivl om flytning af lufthavnen til Saltholm. Urban Hansen ville bygge boliger i Kastrup.

Projektet støttedes dengang også af miljøhensyn, som det sagdes af miljøminister Jens Kampmann. I ICP deltog vi i Amagerkonkurrencen, men fik ikke præmie, fordi vi ikke foreslog så mange boliger og beholdt lufthavnen på Amager. Fra 1974 blev jeg ansat som planlægningschef i Odense Kommune. Jeg deltog i og fulgte den byplanfaglige udvikling uden for København. Der skete efterhånden en vældig kvalitetsforbedring og kom planlæggere i de fleste kommuner.

Kommuneplanloven fra 1975 med ikrafttræden i 1977 var kraftigt medvirkende hertil. Loven blev godt forberedt. Bendt Andersen rejste rundt til møder med praktikerne. Der kom lokalplanpligt, hvad der i begyndelsen vakte både administrativ og politisk modstand især fra Århus. Fra Odense gik vi ind for det nye system, som var en styrkelse af den lokale kompetence.

Ved senere lovændringer er den desværre blevet svækket gennem de mange beføjelser til miljøministeren.

Planlægningsafdelingen i Odense var tværfaglig. Vi ansatte naturligvis også arkitekter, men kandidaterne fra Arkitektskolen i København var i denne periode ikke umiddelbart egnede. Vi søgte bl.a. en arkitekt som kunne tegne og visualisere tingene ved beboermøder.

Masser af ansøgere, alle villige til at deltage i møder, men næsten ingen kunne vise tegninger, højst andel i optrækning af illustration i en af de tykke rapporter fra holdarbejder. Enkelte planlæggere havde besvær med rollen som kommunens talsmand ved beboermøder.

Arkitektskolen havde i perioden lille forståelse for planlægningens vilkår i kommunerne.

Planlægningen i praksis er i stigende grad ikke kun planlæggernes ansvar. Og bør heller ikke være det.

Planlægningen er et samspil med politikere og borgere og underlagt de etapemæssige og økonomiske vilkår. Forbedringer tager tid at planlægge, vedtage og gennemføre. I Odense dispositionsplan fra 1974 pegedes på omlægninger af trafiksystemet, gågader og cykelruter, som dengang betragtedes som teoretiske, og først blev gennemført i perioden 1985-88, op til byens 1000 års jubilæum.

Overordnet planlægning skal være langsigtet, det tager tid før den sætter sig i spor, og planlæggeren skal være tålmodig men vedholdende. I Odense lykkedes mange ting, også takket være et godt samarbejde mellem planlæggende og udførende afdelinger, især udviklet ved gennemførelsen af de mange led i helhedsplanen for bymidten.

Den enkelte planlægger skal ikke være enbestemmende og er ikke uundværlig, jeg havde erfaringer om urimelig tro herpå, bl.a. fra kommunesammenlægningen.

Efter at omlægningen af Odense planlægningen var lykkedes havde jeg derfor trang til forandring.

Det var også organisationsudvikling, som jeg kun i mindre grad ville kunne få plads i.

En ansøgning om stillingen som direktør i planstyrelsen var efter det oplyste lige ved at lykkes.

Jeg var medarbejdernes foretrukne kandidat, men tilhørte jo ikke kredsen omkring departementchefen - Holger Lavesen. Men jeg fik et godt forhold til Mogens Bundgaard Nielsen, og jeg fik miljøminister Christian Christensen til at åbne Nord-øst renseanlægget i Odense - et afgørende led i den nye spildevandsplan.

I 1988 skiftede jeg så til stillingen som direktør i Arkitekternes Pensionskasse, men som medlem af bestyrelsen i Dansk Byplanlaboratorium 1988-96 havde jeg stadig føling med byplanlægningen og kunne bidrage med erfaringer fra praksis - beg på fingrene plejer jeg at sige, men intet væsentligt jeg har grund til at fortryde.

Og rundt om i kommunerne sidder mange planlæggere, af forskellige fag, som jeg har arbejdet sammen med eller startet ved at ansætte som medarbejdere.

Elith Juul Møller: Erindringer fra mesterlærens tid

De følgende sider giver nogle glimt af, hvorledes jeg oplevede byplanuddannelsen på Kunstakademiet - indefra og udefra - i perioden fra omkring 1960. Andre kan have oplevet perioden væsentligt anderledes. Derfor bruger jeg helt bevidst jeg-formen for at understrege, at beretningen er et helt personligt tidsbillede.

Fra staffeli til tegnebord

Efter studentereksamen levede jeg som billedkunstner en halv snes år. Mest malede jeg, men det blev også til en del grafik og eksperimenter med andre udtryksformer. Det kunne jeg ikke leve af, selv om mine daglige fordringer lå på det absolutte eksistensminimum, så i perioder havde jeg arbejde som - ufaglært - teknisk tegner. Dermed fik jeg kendskab til arkitektverdenen, og da jeg også i mit maleri arbejdede med form- og rumideer, der mere og mere nærmede sig arkitekturfantasier, opstod lysten til at tage en arkitektuddannelse, så jeg med større sikkerhed kunne arbejde over hele det brede felt fra maleri til arkitektur.

Kunstakademiet - gennem nåleøjet

I 1958 meldte jeg mig derfor til optagelseskurset til Forskolen. Min ni år gamle studentereksamen kunne stadig bruges, så jeg skulle "bare" tilkæmpe mig en plads i konkurrence med alle de andre ansøgere. Der var 118 ansøgere til de 40 pladser, og mange af de 118 havde prøvet én eller flere gange før, så de kendte kravene. Da det kom til stykket var der mange af veteranerne, som igen blev skuffede, for i disse år var det stadig en nogenlunde lige kamp. Senere mistede optagelsesprøven sin værdi og blev afskaffet, fordi en arkitekt, Robert Jensen, oprettede sit eget private forberedelseskursus - et kursus i at bestå optagelsesprøven. Det var både synd for optagelsessystemet og for ansøgerne, for det viste sig, at mange af de således dresserede aber nok kunne komme ind, men det var langtfra givet, at de også havde evner for at gennemføre uddannelsen! Men i 1958 var det stadig de uskolede ansøgers egne evner, man søgte at bedømme i løbet af kursusperioden, og dermed var der lagt op til 4 ugers intens spænding, jalousi og permanent eksamensnervøsitet. Det blev der da også tale om på de fleste hold - men ikke på alle.

Vi var delt op i hold på 20 personer, og hvert hold havde sine faste lærere perioden igennem. Vi gik i gang med indædt beslutsomhed, og der var meget stille den første time, hvor vi som lærer havde en ung arkitekt ved navn Hans Hartvig Skaarup. Men han brød stilheden ved at fyre en bredside af: "For faen! Vi skal sku have det rart de næste fire uger. Tag nu og hjælp hinanden i stedet for at være dødsfjender." Og det gjorde vi så - med det resultat at næsten hele 20-mands holdet kom ind. De mere matematisk begavede hjalp til med statikopgaverne og projektions- og perspektivtegningen, medens fx Jens Nielsen (den senere DSB-designchef) og jeg virkede som "hjælpe lærere" i skrifttegnings og frihåndstegning. Således

hengik 4 travle, men også ganske hyggelige uger, der sluttede med skriftlig "eksamen" og løsning af stillede opgaver inden for de fire prøvofag. Ved afslutningen kunne vi ophænge egne arbejder til støtte ved bedømmelsen, og ud over akvareller og malerier præsenterede jeg bl.a. nogle kronikker, jeg havde skrevet i Jyllands Posten over emner som landskabsoplevelse og - landsplanlægning. Ubevidst var jeg allerede på vej over i planlægningsverdenen.

Snart efter indtraf brevet om, at jeg var optaget i Forskolens A-klasse, dvs. første klasse af de normerede 5 studieår. Min "høje" alder - 28 år - bekymrede mig ikke det fjerneste. Jeg var fyldt med lyst til at studere et nyt felt ved siden af alt det øvrige, der optog mig - og nu ville jeg altså også være arkitekt.

Forskolen - studier om dagen, arbejde om natten

Den første dag i oktober begyndte studieåret. Jeg mødte op med fuld feltmæssig udrustning - med tasken fyldt med tegneudstyr, deriblandt en hovedlineal der ragede ud af tasken til begge sider som en maskinpistol. Jeg var parat til at tage fat med det samme, for tiden skulle ikke spildes! Men efter velkomsten i festsalen og en rundvisning på Charlottenborg med Mogens Koch som fører var dagens program udtømt. Jeg følte mig lidt snydt: En hel studiedag uden at tegne én streg!

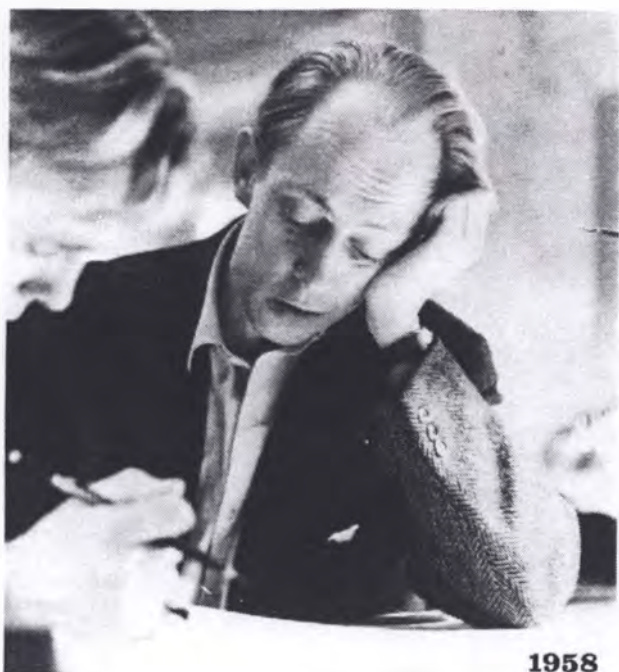
Nå, vi kom nu hurtigt i gang og fik et par gode arbejdsår i lektor Jens Chr. Thistrups afdeling, som havde to hold med 20 studerende på hvert. Mit hold havde først Pauli Wulff og året efter Jørgen Vesterholt som lærere. De var ikke meget ældre end jeg selv, medens de fleste af mine medstuderende var ganske unge, netop færdige i gymnasiet. I Forskolen lærte man faget fra bunden - i bogstaveligste forstand: Vi gennemtegnede fundamenter, murværksdetaljer, tømmerkonstruktioner osv., for en arkitekt var i hine tider først og fremmest husbygger. Nok hørte vi om specialer som møbelkunst og byplanlægning, som enkelte sekteriske arkitekter beskæftigede sig med - bl.a. stillede Sven Allan Jensen en tre-dages skitseopgave i bebyggelsesplanlægning - men husbygning var og blev nu engang hovedfaget, både i Forskolen og næsten alle Hovedskolens afdelinger.

Det var ikke tegnebordsundervisning alt sammen. Vi havde forskellige bifag i form af kurser og forelæsninger, og så var der de store forelæsninger i Festsalen. Herfra husker jeg særlig Kay Fiskers levende og stofmættede forelæsningsrække om præfunktionalismen.

Mit hold var en god og frodig årgang, hvorfra jeg i flæng kan nævne Niels Kryger, Jens Rosenkjær, Nina Grubb Laursen, Poul Lund, Jørgen Birkedal Nielsen, Sten Zink, Jens Nielsen, Lars Nielsen, Michael Sten Johnsen, Bo Jonassen, Knud J. Krogh og Holger W. Schmidt, men der var mange andre, som lige så vel burde nævnes. Adskillige har siden gjort sig fornemt gældende - og enkelte af holdet er døde.

Økonomisk var vi meget forskelligt stillet. Mange af

1958

I Forskolen bestilte vi noget! Sådan så jeg ud en tidlig morgen efter 24 timers uafbrudt skitsering. Til venstre Poul Lund (død 1996).

de yngste boede stadig hjemme hos forældrene, der typisk var akademikere, bl.a. var der adskillige arkitekter i forældregenerationen, og de fleste hjemmeboende havde ingen synlige økonomiske problemer. Andre levede meget beskedent - det gjaldt nok især provinsstuderne på de lejede værelser og børn af mindre velfunderede forældre. SU fandtes ikke dengang - tvært imod betalte vi skolepenge på Akademiet - og legater og kollegieværelser var sjældne begreber, så man måtte fægte sig igennem med aften-, nat- og søndagsarbejde (lørdag var en normal undervisningsdag). Selv havde jeg masser af arbejde ved siden af gennem alle studieårene - det gik ud over nattesøvnen, men jeg klarede uddannelsen uden gæld, og det var det afgørende. Jeg fik endda råd til en brugt Folkevogn. Det kostede driftsudgifter, men jeg sparede tid og kunne tage mere erhvervsarbejde, så det hele gik vist lige op. - Inde ved Akademiet heldagsparkerede jeg på selve Kgs. Nytorv, ved kantstenen lige ved Charlottenborgs port, biltrængslen var ikke så stor dengang. I studiet havde vi megen fornøjelse af køretøjet, der nåede op på at transportere syv studerende, tegnebrætter og meget andet gods på én gang.

Da jeg fra mit tegnestuearbejde var grundigt inde i flere håndværksfag, fik jeg lov til at fungere som hjælpekonduktør i de to gange fire måneders sommerpraktik i stedet for at gå på stilladset. Jeg var bl.a. impliceret i ombygningen af Allé-Scenen med Poul Henningsen som arkitekt.

Hovedskolen - et akademisk skoleridt

Vi kom igennem Forskolen, og de fleste af os rykkede planmæssigt op i H 1, Hovedskolens 1. klasse, hvor studenterne blev blandet op med håndværkerne, dvs.

studerende med svendebrev og efterfølgende konstruktøruddannelse. Det var et udmærket blandingsprincip, hvor vist ingen følte sig "finere" end andre - og var der endelig forskel, var det i hvert fald ikke i studenternes favør. Praktikperiodens berøring med byggepladsernes virkelighed havde nok lært selv de mest selvsikre, at en student har den lavest tænkelige status blandt rigtige faglærte håndværkere. I H 1 fik vi således et godt tilslag af lidt mere modne og besindige medstuderende, som havde et grundigt kendskab til virkelighedens verden uden af den grund at være stækkede i kreativ henseende.

Jeg blev placeret i lektor Tobias Fabers afdeling, og mit hold fik en ganske ung lærer, Jon Skakke, som endnu arbejdede på sin afgang, da undervisningen begyndte. Han var yngre end flere af eleverne, men viste sig hurtigt at være en god lærer.

H 1 var boligklassen, og jeg planlagde en etageejendom ved søfronten, et akademisk skoleridt à la Mies van der Rohe, gennemprojekteret til mindste detalje. I dag ville jeg nok have løst opgaven lidt mindre formalistisk, men det var ganske interessant således at føre principperne igennem til deres yderste konsekvens.

En dag sidst på vinteren kom Tobias Faber helt uventet og fortalte, at jeg var blevet tildelt en rejse til Italien sammen med malerne og billedhuggerne - ganske gratis - fordi jeg var så langt fremme med mine opgaver, at man fandt det forsvarligt at sende mig afsted midt i forårssemesteret. To andre arkitektstuderende, Sten Zink og Inge-Lise Weeke, skulle også med, og vi skulle således forsøge at styrke kontakten mellem kunstarterne. Rejsen gav store oplevelser af billedkunst og arkitektur. En særlig åbenbaring var for mig de italienske bjergbyer med deres tæt sammenbyggede, enkle huse, der var som vokset op af terrænet i fuldent harmoni med det bevægede landskab. Hermed fødtes en livslang interesse for de små, overskuelige byer, som jeg siden har studeret i mange lande.

På én gang blev jeg udlandsvant, for kort efter skulle jeg med mit eget hold fra H 1 på studierejse til Stockholm. Det år oplevede jeg på få uger forårets komme tre gange, fra syd til nord. I Stockholm havde vi et tæt program, der bl.a. omfattede facadeopmålinger på Stortorget med Arne Gaardmand som opmålingslærer. Vi var indkvarteret på en afholdshøjskole, som - hvis mure kunne tale - kunne berette om helt nye og sælsomme oplevelser. Det var ikke letøl alt sammen.

Men H 1 var også klassen, hvor man valgte speciale. De fleste fortsatte i en bygningsafdeling, men hvis det endelig skulle være, kunne man også vælge et af de tre specialer møbelkunst, havekunst - og byplanlægning. Hen på foråret var der derfor præsentationsdage, hvor de forskellige professorer "reklamerede" for deres afdelinger ved forelæsninger i festsalen. Jeg havde længe interesseret mig for større sammenhænge og blev yderligere styrket i interessen for byplanlægning ved Peter Bredsdorffs forelæsning. Her oplevede jeg for første gang denne legendariske planlægger på nærmere hold. Han var en lang, mager mand, som mere lignede en landarbejder end en professor, og hans forelæsning var vel heller ikke akademisk formfuldendt, men den var fascinerende ved

betoningen af både det arkitektoniske og det samfundsmæssige, i bedste forstand sociale perspektiv. Jeg valgte med det samme byplanafdelingen, selv om jeg udmærket vidste, at afdelingen var lidet agtet på Akademiet. Den blev betragtet som det sted, hvor de svageste studerende søgte hen i håb om dog at få en slags afgang for derefter at kunne vegetere på et offentligt kontor - det værste der kunne overgå en arkitekt! Da jeg fortalte Tobias Faber om mit valg, sagde han da også overrasket: "Hvad vil De dog der? De er jo arkitekt!" Jeg fastholdt dog valget og ventede nu spændt på fordelingen - om jeg fik lov at flytte over i denne meget lille afdeling.

Også i andre henseender beskæftigede jeg mig med planlægningsemner. Et temmelig nyt og spændende felt var landsplanlægning, og det var vi en lille flok, som fordybede os i ved de såkaldte lørdagsseminarer, da Akademiet langt om længe havde opgivet at gennemføre normal undervisning om lørdagen - det nye begreb weekend var på fremmarch. Under ledelse af Kirsten Andersen samledes vi i Landsplanudvalgets sekretariat. Sekretariatet var en lille, engageret forsamling med Erik Kaufmann i spidsen. Disse års landsplandebat er nok en af de mest spændende perioder i dansk planlægningshistorie. Det var bl.a. i disse år, professor Johs. Humlum egenhændig lavede en hel landsplan med store nye byer i Jylland, nye lufthavne og motorveje og fik det meste af Jylland op på tærerne i en heftig debat om fremtiden. Og Vestjyllands Udviklingsråd opstod også i disse år.

De første skridt ud i byplanverdenen

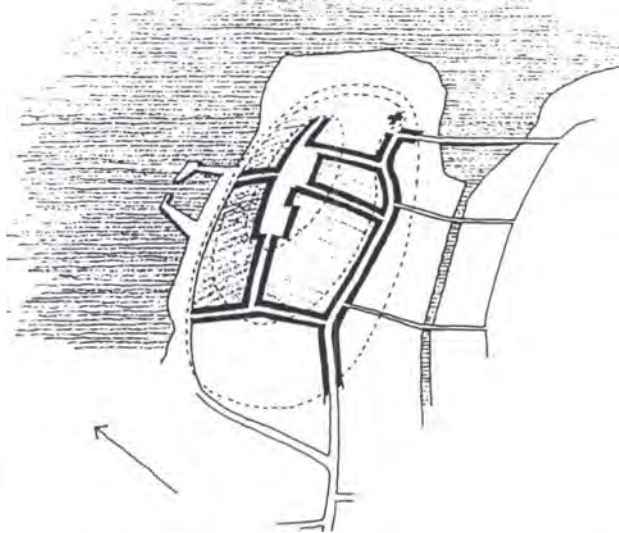
Byplanlægningen begyndte at trække i mig, så hen på foråret 1961, da jeg gik i H 1, søgte jeg ansættelse hos Skaarup & Jespersen. Jeg kendte ikke noget til denne lille tegnestue, men jeg havde fået et yderst positivt indtryk af Skaarup ved optagelseskurset, og jeg vidste, at tegnestuen havde en del byplanopgaver, så det så ud til at være et godt sted. - Det viste sig også at være tilfældet, og jeg blev ansat med det samme med tiltræden straks ved studieårets afslutning.

Alt i alt var vi 10, cheferne medregnet, og det var et godt, sammensvejet hold med en hyggelig, uhøjtidelig omgangstone. Cheferne var i højeste grad medarbejdende mestre. Skaarup stod for byplanopgaverne, især - for han havde mange jern i ilden på én gang, så vi lå bestandig på lur for at indfange ham til en skitsekritik af det, vi havde på tegnebordene. Han underviste, skrev artikler og holdt foredrag, og som tegnestuens udadvendte "byplanambasador" havde han en formidabel evne til at holde et overbevisende foredrag for klienterne, selv om han først havde fået en briefing om den aktuelle sag i bilen på vej ud til mødet. Jespersen, altid kaldt Marius, styrede tegnestuens daglige drift og økonomi, og byggesagerne var hans domæne. Han var mørkhåret, robust og havde et herligt temperament. Som medarbejder havde man grænseløs tillid til ham. Og blandt medarbejderne var Scher-ning Dybbro, Knud Haastrup, Poul Knudsgaard, Ib Andersen - og periodevis Peder Boas Jensen, Ole Svensson, Eric Pettersson og den helt unge Michael Varming, der endnu ikke var begyndt på Akademiet.

Tegnestuen havde masser af opgaver, både planlæg-

ningsopgaver og byggesager, og jeg hjalp til med begge slags som medhjælp hos snart den ene, snart den anden. Der blev også lavet konkurrencer, og en af dem kom vi til at lave for os selv, fordi den lå om sommeren, hvor begge chefer var på ferie. Det drejede sig om en nordisk byplankonkurrence om en stor ny bydel ved Reykjavik. Dybbro og Haastrup havde forlængst dannet hold, det samme gjorde Poul Knudsgaard og Ole Sørensen, og så gik Ib Andersen og jeg sammen. Det blev til tre forslag - og tre præmier/indkøb - både Dybbro og Haastrup og Ib og jeg fik 2. præmie.

Blandt dommerne i konkurrencen var Peter Bredsdorff, og da jeg hen på sommeren forhørte mig om mine muligheder for at komme ind på byplanafdelingen som ønsket, svarede han med et lille smil: "Ja, du kan vist lige gå an!"

En skematisk fremstilling af den gamle Bydels hovedform med mange karakteristiske Træk.

Bykerne ligger på en Bakke, ved hvis Fod Slaverne, Jernbanen (nu nedlagt) og Erhvervsområdet mod vest har udviklet sig. Paa Bakkens flade Top ligger Torvet, og ind mod den oprindelig sejlbare Tålbak ligger Hovedgaden Adelgade. Den følger Bakkens Runding - tilnærmet cirkulær i samme Korte på hele sin længde, netop så langt oppe, at Bygningerne og Gaardspladserne er tørre, naar Engarskælet oversvømmes om Vinteren. Da Aaen blev beslejet, var der bekvemt Bagadgang til Adelgades Gaarde, som kan have haft egne Skibsbroer.

Terrainformen tilfører næsten alle Byens Gader en vis Dramatik. Den vandrette Adelgade bevæger sig i Planen, i Kurver og suran Knæk, og de korte Gader bevæger sig vertikalt, - de fleste Steder med et rimeligt afsluttet Gaderum.

Det første år i byplanafdelingen arbejdede vi bl.a. med Præsto. I denne tegning prøvede jeg at anskueliggøre den spændende byform. Hvis man kan læse fluebenene under tegningen, vil man se, at jeg dengang stadig benyttede den gamle retskrivning fra min gymnasietid.

Byplanafdelingen på Akademiet - verdens centrum, i hvert fald for en ung planlægger

Da det blev oktober, begyndte jeg i byplanafdelingen på Akademiet, men jeg fortsatte hos Skaarup & Jespersen om aftenen og når der i det hele taget var nogle timer til overs.

Byplanafdelingen hørte dengang hjemme i Tordenskjoldsgade 10, et hus der nu er nedrevet og erstattet af Det kgl. Teaters nye bygninger. Huset i sig selv var lidt anonymt, men da det var nyistandsat, havde vi Akademiets flotteste lokaler, og med de meget få studerende havde vi virkelig god plads i det daglige.

H 2, min årgang, var en af de store: Vi var hele tre studerende, Nina Rosenkjær, Niels Grønborg (senere Møller & Grønborg, Århus) og mig. Sammen med de gamle studerende Ole Svensson, Eric Pettersson, Ole Gerstrøm og Jens Johansen (så har jeg vist ikke glemt nogen af flokken) samt Scherning Dybbro og Knud Haastrup, der var ved at lave afgang, fyldte vi ikke meget i den lange tegnesal.

Et eksotisk indslag i afdelingen var tre indonesiske studerende, som arbejdede på Pulo Mas-opgaven, et stort nyt byområde, der skulle give plads for den enorme indflytning til Djakarta.

Arkiv- og biblioteksmæssigt var vi begunstigede, for i stueetagen lå Dansk Byplanlaboratorium til fri disposition for dem, der turde nærme sig den ildsprudende Vilh. Malling, der regerede yderst enevældigt - men også yderst hjælpsomt, når man vandt hans tillid.

Hvem lærerne var, er egentlig lidt svært at afgrænse, for hele den mest engagerede del af byplanfaget færdedes mere eller mindre hyppigt i lokalerne. Men enkelte faste lærere var der naturligvis. Vi fik Flemming Jørgensen og havde et fint samarbejde med ham, incl. mange debatter om den samfundsmæssige betydning af det, vi planlagde. Andre fungerede periodevis som lærere eller kritikere på enkeltopgaver - i Forskolen havde jeg allerede oplevet Sven Allan Jensen som gæstelærer, og atter andre holdt forelæsninger. Det er i det hele taget svært at nævne nogen af fagets fremmeste folk, som ikke var inddraget i afdelingens arbejde. Det var Peter Bredsdorffs umådelige berøringsflade og personkendskab, der således kom os til nytte, og som studerende oplevede man det som en blanding af en god gammeldags mesterlære og et forskningslaboratorium. Det var en uhyre inspirerende afdeling, hvor vi havde helt aktuel føling med alt, der skete i den danske byplanverden.

Dengang havde afdelingerne navn efter professoren, et system der var meget lettere at orientere sig i end de

kryptiske tal- og bogstavbenævnelser, institutterne bærer i dag, og som næppe nogen kan finde ud af. Som en af de meget få undtagelser blev byplanafdelingen ikke kaldt Peter Bredsdorffs afdeling, og det havde dog været mere berettiget end vist noget andet sted. Selv om han langtfra var til stede i afdelingen hele tiden, var det hans ånd og hans urokkelige ansvarlighed, der gennemsyrede afdelingens virksomhed.

Det varede nogle dage, før jeg vænnede mig til at sige "du" og "Peter" til professoren, men sådan ville han have det, selv om det dengang var en sjældenhed alle andre steder end blandt håndværkere og landmænd. I universitetskredse for slet ikke at tale om hospitalsverdenen var det ikke ualmindeligt, at professoren blev tiltalt i tredje person. I dag kan det måske undre, at en sådan detalje blev oplevet som noget betydningsfuldt, men som ung studerende oplevede man det som udtryk for, at man ikke kun var en elev, men blev betragtet som en samarbejdspartner, der var medansvarlig for afdelingens daglige liv og arbejde. Og Peter lyttede til sine studerende og tilpassede undervisningen efter deres ønsker og behov. Da jeg engang ytrede ønske om at få en gennemgang af planlovgivningen, sendte han straks bud efter Vagn Rud Nielsen - mindre kunne ikke gøre det - som kom og gav vores lille eksklusive kreds en grundig indføring i stoffet.

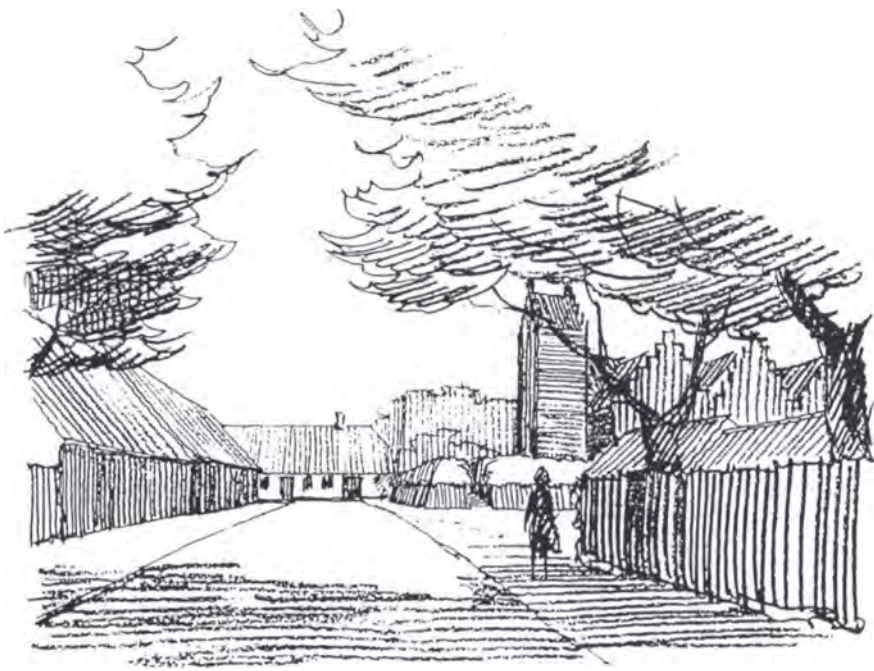
H 2, det første år i byplanafdelingen, dvs. mit fjerde studieår på Akademiet, havde vi en række mindre skitseopgaver af "normalt" arkitektonisk tilsnit, en større, forskningspræget opgave, som for mit vedkommende bestod i en undersøgelse af bebyggelsesplaner for industri kvarterer og boligområder (bl.a. Gladsaxe industri kvarter og Tingbjerg) - og endelig en "rigtig" byplanopgave. Denne byplanopgave omfattede en hel by, Præstø, hvor vi bl.a. arbejdede med huludfyldninger og reparationer af tidligere tiders synder mod bybilledet. Det var en spændende ny angrebsvinkel således nu at *skulle* arbejde med byens helhed og tage hensyn til omgivelserne, når man føjede et enkelt nyt hus til - og vi havde lov at tegne huse med tegtag og høj rejsning! Det var ellers uhørt på Akademiet i disse år, hvor ethvert projekt skulle være strengt og asketisk, og hvor man koncentrerede sig om den tildelte grund uden at skele til højre eller venstre. Omgivelserne havde kun interesse som udsigt fra og til

DEN NVESTTE BYGNING PAA TORVET ER OGSAA DEN GRIMMESTE. DEN KAN IKKE VENTES FJERNET MEN MAAS NEUTRALISERES MED EN MUR OG BEPLANTNING. TORVETS AFSLUTNING GØRES KLARERE MED EN HEK OG EN TRERÆKKE.

I Præstø-opgaven tegnede jeg mig bogstavelig talt gennem byen i form af en række perspektivtegninger, der viste forslag til bearbejdning (og forhåbentlig forbedring) af bybilledet

INDKØRSELN TIL BYEN FRA ØSTERBRO SKER GENNEM EN BYPORT AF TRÆER, DER BREDER SIG UD OVER OG KASTER SKYGGE PÅ KØREBANEN. SVINGET IND I ADELGADE FASTHOLDSES AF BEBYGGELSEN OG KIRKE MUREN, SÅ ADELGADE FORDRIVER TIL I LUKKET

Endnu et eksempel fra min Præstø-opgave. Det kan vist ikke skjules, at Gordon Cullens "Townscape" var vores bibel dengang - men han var da heller ikke noget dårligt forbillede.

det hus, man tegnede. Jeg sætter det nok lidt på spidsen, men kun ganske lidt. Tanken om, at ens projekt både æstetisk og socialt skulle vise omgivelserne hensyn havde meget ringe kår på det meste af Akademiet omkring 1960, og netop derfor var arbejdet med de bymæssige helheder og den socialt ansvarlige holdning i byplanafdelingen lidt af en åbenbaring.

Som afslutning på dette studieår deltog vi i det dengang ret nyetablerede fælleskursus i byplanlægning, dette år med Rødby som emne. Ved fælleskurset, der som daglig leder havde Hugo Marcussen, arbejdede studerende fra flere læreanstalter tæt sammen på en konkret planlægningsopgave. Vi var byplan- og landskabsarkitekter, ingeniører, geografer, sociologer og landinspektører, der på denne måde fik indblik i de andres fagområder og ofte meget forskellige syn på planlægningen. Peter engagerede sig meget i det tværfaglige samarbejde, både ved fælleskursus og i den daglige undervisning, belært af sine erfaringer fra praksis, hvor manglende forståelse for og respekt for de andre fagområder ikke sjældent gav dårligere planer, end man kunne have opnået gennem et fornuftigt samarbejde. Peter fandt i øvrigt på at ansætte mig som en art hjælpelærer ved fælleskursus, så ud over det faglige udbytte fik jeg endda penge for at deltage. Først flere år senere gik det op for mig, at han her benyttede lejligheden til at afprøve mine evner som underviser - han var som altid ude efter passende emner at have i baghånden ved en senere lejlighed.

I byplanafdelingen blev vi alle inddraget i Peters overvejelser over byplanstudiets udvikling. Han var meget optaget af den engelske planner-uddannelse, der var langt mere tværfaglig, end der - foreløbig! - var mulighed for på Akademiet. *Foreløbig*, skriver jeg, for det var Peters strategi trin for trin at stille byplanstudiet stadig friere i forhold til arkitektuddannelsen, der på Akademiet stadig officielt var en enhedsuddannelse. "En arkitekt kan lave alt fra spisebestik til byplaner" var et anerkendt

skriftsted i disse år. Men Peter ville uddanne arkitekter, der *både* var bybyggere og kvalificerede planlæggere med veludviklede evner for tværfagligt samarbejde, og han vandt den første lille sejr, da byplanstuderende ikke mere skulle tegne et kunstmuseum eller lignende bygningsværk som afgangsupgave, men fik stillet en særlig byplanopgave. Hans næste ønskedrøm var individuelle afgangsupgaver, tilpasset den enkelte studerendes særlige interesser - og gerne med et vist forskningspræget indhold, men det varede dog endnu en række år, før også dette ønske blev accepteret.

I slutningen af H 2, dvs. i foråret 1962, oplevede jeg igen Italien på byplanafdelingens studierejse, og samtidig oplevede jeg Ole Thomassen. Han var dengang lektor i byplanafdelingen, men var dette studieår stærkt optaget af andre opgaver, så vi fik først for alvor kontakt med ham under rejseforberedelserne og på selve rejsen. Vi var 6 studerende samt Ole Thomassen i et lejet Taunus-rugbrød, som udmærkede sig ved at falde fra hinanden stykke for stykke undervejs, men alligevel præsterede at køre hele vejen og bringe os tilbage til Danmark helt efter planen, så det må trods alt blot have været de mindre ædle dele, som faldt af eller holdt op med at fungere. Turens hovedmål var Venezia, hvor vi lavede byplanmæssige undersøgelser, arkitekturtegninger og akvareller og alt hvad der i øvrigt hører med til den klassiske dannelsesrejse, men vi nåede vidt omkring på turen frem og tilbage gennem Tyskland, Østrig, Schweiz og Frankrig.

Udbyttet af denne rejse kunne alene fylde en hel bog, men rejsens største oplevelse var alligevel Ole Thomassen. Med sit levende væsen og gnistrende temperament var han som en fisk i vandet netop i Italien. Hans spontane væsen skabte mange festlige, barokke - og af og til forskrækkende situationer, og med sit engagement og usædvanlige fortællertalent gav han os del i sin store viden om de mange byer, vi besøgte. Det var netop i disse år han skrev sine mange artikler over temaet *idealby* og

virkelighed i "Byplan", en uhyre fin og inspireret artikelrække.

Om sommeren fortsatte jeg hos Skaarup & Jespersen på fuld tid - så rigeligt endda, for der var masser af arbejde. Jeg blev nu selvstændig sagsarkitekt, selv om jeg endnu ikke var færdiguddannet, men min alder (32) gjorde vel sit til, at jeg af klienterne blev betragtet som tilstrækkeligt moden. Jeg arbejdede bl.a. med en centerplan for Hillerød, og sammen med Knud Hastrup havde jeg nogle opgaver i Tåstrup, som dengang endnu ikke var kommet ind i den senere så voldsomme vækst.

Det blev oktober, og Akademiet begyndte igen. Nu skulle det store slag slås. Det var H 3, sidste studieår i det dengang femårige studieforbud, og selv om mange brugte mere end de fem år på grund af sideløbende erhvervsarbejde, så ville jeg i hvert fald holde den normerede tid, nok mest i betragtning af min alder, for studiet i sig selv var så spændende, at det fristede til at blive evighedsstudiet.

Jeg gik i gang med den såkaldte indstillingsopgave og valgte at planlægge en by ved Ishøj Strand på helt jomfrueligt land mellem Store og Lille Vejleå, den fremtidige Køgebugtmotorvej og kystlinien. Ideen om en byfinger langs Køge Bugt var endnu helt ny, og den "rigtige" byudvikling var foreløbig på planlægningsstadiet. Mit planforslag lignede ikke ret meget det, man finder i Ishøj i dag. Jeg tegnede en lav, temmelig tæt by med gaderum og udpræget bymæssige træk. Skitseringen gav anledning til mange frugtbare diskussioner med mine lærere, Flemming Jørgensen og -dekanen Erik Christian Sørensen! Det kan vist godt afsløres, at den sidstes ønske om at fungere som gæstelærer i byplanafdelingen et år havde givet anledning til megen bekymring på forhånd, for han var jo professor i bygningskunst og almindeligt opfattet som en af "smørsmagerne", Ole Thomassens benævnelse for de renlivede æsteter. Men Peter havde åbent fortalt os, at han så det som en glimrende anledning til at vise resten af Akademiet, at vi var gode nok, så nu havde vi bare at leve op til hans forventninger. Det gik da også fint, da det kom til stykket. ECS var ikke spor formalistisk, men gik meget åbent ind i diskussionen og dyrkede især spørgsmålene om den logiske overensstemmelse mellem bystruktur og byform, noget vi dårligt kunne blive uenige om. Samtidig fik vi demonstreret, at vi i byplanafdelingen ikke var en slags halvstuderende ingeniører, men arbejdede med arkitekturen ganske som resten af Akademiet. Herom herskede der mange vildfarelser uden for afdelingen i disse år.

Det sidste studieår blev en endnu mere travl periode, end jeg havde forestillet mig. Jeg havde naturligvis meget travlt på tegnestuen ved siden af, men det havde jeg taget med i beregningerne og var indstillet på *meget* lange arbejdsdage og -uger. Snart fik jeg imidlertid et par ekstra ben ved siden af. Peter havde fået en henvendelse fra Danmarks Radio om en udsendelsesrække, og det var lige noget for mig og to andre studerende, fandt han, og desuden havde han ideer om en forskningsopgave, jeg skulle i gang med straks efter afgang. Disse initiativer var typiske for Peter Bredsdorff. Han var bestandig fyldt med ideer om, hvordan faget burde udvikle sig, og af at

finde de rette personer til opgaver, der burde løses. Det var ikke hans egen prestige, der drev ham, men en overbevisning om, at planlægningen var et af de redskaber, der kunne skabe bedre byer og bedre levevilkår. Derfor skulle redskabet, planlægningen, stadig forbedres, og det skulle flest muligt af fagets folk arbejde med på. Når han havde sat et nyt initiativ i gang, trak han sig stiltødt tilbage og lod andre høste laurbærrene.

Radioarbejdet brugte vi megen tid på, og det lærte mig en masse om formidling. Derimod måtte Peters forskningsprojekt vige for en helt uventet udvikling. En dag på tegnestuen kom Marius ind til mig og sagde: "Vi skal lave en egnsplan i Århus sammen med Sven Allan, og du skal over og styre den tegnestue, vi skal oprette derovre. Det skal gå hurtigt. Jeg har talt med Peter - du kan godt gøre H 3 færdig på ét semester! Og så har jeg for resten fundet et hus, du kan købe i Århus!"

Det var jo nærmest en ordre, men også en lokkende udfordring, så jeg havde ingen indvendinger. Sin vane tro havde Marius lagt det hele til rette, selv boligen havde han tænkt på, så nu skulle jeg bare lige gøre min hovedopgave på Akademiet færdig på ca. 1½ måned i stedet for 5½ måned.

Jeg var endnu i gang med radioarbejdet, men på tegnestuen fik jeg nogen aflastning, og så fik jeg *meget* travlt med hovedopgaven. Juleferien igennem tegnede jeg uafbrudt, og i løbet af januar faldt det hele på plads, så jeg kunne aflevere til tiden ved månedens udgang. Nogen tid efter blev jeg så indstillet til afgang, og Marius meldte sig igen: "Nu skal du lave afgang med det samme, for i provinsen lægger de megen vægt på de tre bogstaver!" Oversat til dansk: Man skulle være MAA for at blive respekteret, og det krævede, at man havde afgang.

Hvorvidt tanken om at vente lidt med afgang overhovedet havde strejft mig, husker jeg ikke. Jeg tror det nu ikke, men det var ikke ualmindeligt dengang, for der var ikke som i dag tale om lærervejledning, gruppearbejde eller lignende organiseret støtte til afgangeren. Tvært imod *skulle* man selv løse opgaven uden fremmed hjælp - det blev betragtet som eksamenssnyderi, hvis andre så meget som gav et lille venneråd om opgaveløsningen. Alt dette bevirkede, at mange udskød afgang en år efter år, indtil familieforhold, økonomi o.l. tillod nogle måneders koncentreret arbejde - eller indtil der blev stillet en opgave, der syntes overkommelig, for selvvalgte opgaver var der heller ikke noget der hed. Da beskæftigelsessituationen var god også for "ufærdige" arkitekter, var der en del som aldrig tog sig sammen til det sidste skridt.

Jeg lavede altså afgang med det samme. Opgaven, der var stillet af Poul Erik Skriver, lød på en ny bydel til 5.000 indbyggere sydvest for Hørsholm, bl.a. på det areal, der nu rummer SBI. Det var en af de første gange, måske den første i det hele taget, hvor der blev stillet en særlig byplanopgave ved siden af bygningskunstopgaven, og også her mærkede man Peter Bredsdorffs vedholdende arbejde på at højne byplanspecialets prestige på Akademiet. Som han sagde til mig forud: "Du skal lave en *god* afgang, for afdelingens status afhænger af, at vi kan vise, vi laver rigtige arkitekter!" Det var jo lidt af en byrde, at jeg ikke bare skulle klare mig selv igennem, men billedligt

talt også skulle give byplanafdelingen afgang. Jeg oplevede det nu mere som en tillids erklæring end som en byrde.

Midt i arbejdet med afviklingen af mit arbejde på tegnestuen, huskøb - jeg købte naturligvis det af Marius anbefalede hus - flytning til Århus og igangsætning af egnsplanarbejdet derovre lavede jeg således min afgang, stort set i løbet af Påsken (1963), så det var en koncentreret indsats. Jeg var *lidt* træt bagefter!

Bedømmelsen foregik efter det dagældende knald- eller-fald-princip. Den lange række af projekter var op-hængt i udstillingsbygningen, og afgængerne blev kaldt ind én efter én for at forklare/forsvare løsningen foran en uoverskuelig menneskemængde - alle Akademiets professorer, docenter, tilfornede udefra mfl. Man fik nogle få minutter til gennemgangen, kunne risikere at blive afbrudt midt i en sætning, skulle måske besvare et par spørgsmål fra en censor, der stod så langt borte i klyngen, at han umuligt kunne se noget som helst - og så blev man ellers sendt ud igen. Jeg havde forberedt en ganske kort gennemgang, så jeg fik lov at tale færdig, og det lykkedes mig endda at få forsamlingen til at le ad et omhyggeligt indpasset ordspil.

Resultatet forelå først nogle dage efter, da jeg forlængst var tilbage ved arbejdet i Århus. Samtidig blev dommen slået op i porten til Charlottenborg, så enhver kunne se, hvem der havde fået afgang og hvem der ikke havde fundet nåde, en lidt brutal fremgangsmåde set med de fortabte sjæles øjne. Jeg havde fået afgang - et halvt år før det egentlig skulle kunne lade sig gøre ifølge studieplanen, og jeg stod nu med en følelse af dårligt nok at have haft tid til at fordybe mig i studiet, men jeg trøstede mig med, at jeg måske under én eller anden form kunne vende tilbage til Akademiet siden hen.

Egnsplanlægning - og egen tegnestue

Som helt nyuddannet stod jeg nu med det daglige ansvar for egnsplanlægningen i Århus-området - 21 kommuner med omkr. 200.000 indbyggere, men vi var selvfølgelig permanent understøttet af Sven Allan Jensen og Skaarup, der tog initiativerne og var med i alle de vigtigste møder - de var ustandselig på farten mellem København og Århus. Vi var således i gode hænder, og mesterlæren fortsatte, så overgangen fra Akademiet til verden udenfor gik ganske problemløst for mit vedkommende.

Det blev til tre *meget* travle år med egnsplanlægningen, en opgave, der løb frem til 1966, men som det vil føre for vidt at fortælle nærmere om her. Midt i travlheden fik jeg på uforklarlig vis også tid til at lave konkurrencer sammen med Ib Andersen. Vi havde allerede fået flere 2. præmier, da vi i 1964 fik 1. præmien i Skanderborg Øst-konkurrencen om en ny bydel til 10.000 indbyggere. Denne opgave skulle sættes i værk med det samme, så vi oprettede vores egen tegnestue - indtil videre kun bemandede med Ib. Så skulle jeg støde til, når egnsplanen var færdig.

Da vi gik ind i 1966, og jeg så småt var ved at glæde mig til en lidt mere rolig tilværelse på vores egen tegnestue i København, ringede Peter Bredsdorff en dag til mig: "Jeg har planer om at gå på orlov, og jeg har tænkt mig, at du skal afløse mig så længe. Jeg har klarlagt det

praktiske med administrator, og lærerrådet er med på ideen, så du får min plads i lærerrådet!" Når Peter troede på, at jeg kunne klare det, sagde jeg naturligvis ikke nej, og det var også lokkende at få mulighed for at "gå på Akademiet" igen. Men at jeg skulle vende tilbage så snart, havde jeg nu ikke regnet med, og drømmen om at sætte tempoet lidt ned efter Århus-årene svævede lige så stille bort i det fjerne.

Kunstakademiet igen - Peter Bredsdorff, Ole Thomassen og andre gode kolleger.

Da jeg var blevet hyret til Akademiet, begyndte mine tanker straks at kredse om, hvordan jeg bedst kunne gøre fyldest i denne nye rolle. Tanken om at vende tilbage til Akademiet var jo ikke fremmed for mig, men jeg havde dog regnet med at være en art studerende, fx efter det licentiatprincip, som Kirsten Andersen uofficielt havde introduceret med sin fine Bornholms-opgave. Nu blev jeg i stedet kastet ud i dobbeltrollen som lærer og studie-tilrettelægger.

Fagligt og pædagogisk var jeg ikke betænkelig ved opgaven. Jeg vidste med det samme, at jeg ville prøve at fungere som en lidt mere erfaren medstuderende og ville vejlede ud fra den enkelte studerendes egne ideer. Jeg drømte ikke om at optræde som en ufejlbarlig autoritet og var derfor ikke bange for at afsløre mine begrænsninger og min ufærdighed. Denne holdning var det ikke svært at opfinde, for den var i smuk overensstemmelse med afdelingens linie, som jeg kendte den fra min studietid: Alle fra ældste lærer til yngste studerende følte sig bestandig undervejs mod at opnå større indsigt og erfaring.

Alene kom jeg jo heller ikke til at stå. Afdelingen havde stadig de bedste lærere, man kunne ønske sig, og så skulle jeg først og fremmest arbejde sammen med Ole Thomassen, som nu var docent og havde fået væsentlig mere tid til Akademiet. Arbejde sammen med, skriver jeg. Det er mere korrekt at sige sekundere, for Ole var med sin sprudlende energi og idérigdom langt foran de fleste andre, når undervisningen skulle planlægges. Vi fik et pragtfuldt samarbejde, som bogstaveligt talt foregik i galop gennem lokalerne, op og ned ad trapperne - og i lange sprælske og springende telefonsamtaler, hvor ideerne, mest Oles! væltede over hinanden. I begyndelsen noget forvirrende for mit mere rolige temperament, men jeg lærte mig snart at indfange kernepunkterne i hans talestrøm og sætte dem ned på papiret i form af programmer, opgavebeskrivelser o.l., som vi derefter kunne brygge videre på.

Mine egne overvejelser gik ud på, at jeg ville prøve at inspirere de studerende til at eksperimentere så frit som muligt i idéfasen i stedet for blot at studere tidsskrifter og skabe variationer over kendte temaer. For manges vedkommende ville studietiden jo blive deres eneste mulighed for at arbejde uhæmmet af snævre budgetter og klientkrav, og en sådan frihed burde udnyttes studiemæssigt. Trinvis kunne vi så knytte forbindelsen mellem eksperimentet og virkelighedens krav, for selvfølgelig så vi ikke bort fra virkelighedens verden og fra den tørre, faglige viden, der også skulle indlæres. Hvad det sidste

angår søgte jeg at benytte "à propos-metoden", som jeg døbte den, dvs. at vi fortalte om lovgivning, administrativ praksis, trafikteknik osv., når behovet var at vide mere om de enkelte emner opstod under arbejdet med opgaverne. Så var de studerende motiverede, hvad man sjældent er, når forelæsningsrækker om støttediscipliner forløber helt ude af trit med tegneboardsundervisningen.

I løbet af sommeren fik vi strikket et studieprogram sammen efter møder med alle lærerne. Ved siden af det administrative skulle jeg undervise, og jeg blev specielt knyttet til 4. studieår, hvor mine medlærere var Knud Haastrup og Niels Thougaard. Den sidste fik snart for travlt uden for Akademiet og blev afløst af Mogens Clausen, som også kun blev hos os et enkelt studieår, men Knud Haastrup fik jeg et langt og perfekt samarbejde med. Jeg kendte ham i forvejen som en god arkitekt og planlægger, og nu oplevede jeg ham som en lige så fremragende lærer med en sikker vurderingsevne.

Vi sørgede også for at rekruttere helt nyuddannede arkitekter som lærere, når der blev en tom plads, og de blev omhyggeligt udvalgt blandt mange emner. Et år havde jeg Jens Rosenkjær og Karin Skousbøll som medlærere i 4. studieår, og vi havde også øjnene åbne for emner blandt de allerede etablerede. Således havde jeg held til at lokke Vibeke Dalgas ind på afdelingen. Medens hun underviste på byplanafdelingen, tog hun sig især af afgangsholdene, hvor hun som en god idrætsstræner byggede holdet op til den afgørende kamp. Ved afgangsbetømmelserne kæmpede hun som en løvinde for sine unger.

Da Peter Bredsdorffs orlov udløb, skulle Ole Thomassen ned til et to-årigt gæsteforskningsprofessorat i Kenya, så nu blev jeg i stedet for mit vikariat konstitueret som docent og skulle fortsætte samarbejdet med Peter. Hans arbejdsform var helt anderledes end Oles, men mindst lige så inspirerende. Af temperament havde vi meget til fælles, så det var let at føre hans ideer videre. Her fik jeg for alvor indblik i hans umådelige arbejdsindsats, som tydeligt gik ud over, hvad han reelt havde kræfter til - og i den samvittighedsfulde måde hvorpå han behandlede alle de opgaver, som han følte hørte til hans pligter.

Jeg har tidligere omtalt hans forelæsninger i festsalen. Det var en af dem, der i min studietid gav mig det afgørende puf over i planlæggerverdenen. Nu så jeg, hvorledes de blev til. Peter kunne ikke drømme om at møde op og aflevere et standardforedrag - hver eneste forelæsnings blev skræddersyet til de aktuelle omstændigheder og blev gennemarbejdet med største grundighed. I sin ungdom havde han følt sig usikker som foredragsholder, og han havde derfor vænnet sig til at skrive et fuldstændigt manuskript i naturligt talesprog. På forelæsningsdagen begyndte han fra morgenstunden med at vælge lysbilleder ud fra sin store 6 x 6-samling og at gennemskrive den første kladde. Medens sekretæren renskrev kladden, sov Peter på sin Børge Mogensen-sofa. Herefter gennemrettede han manuskriptet, og sekretær og professor henholdsvis renskrev og sov igen, og ofte gentog hele processen sig en tredje gang, men så var forelæsningsen også planlagt til mindste detalje. Det var en tidkrævende metode, men meget karakteristisk for Peters krav til sig

selv. Alt skulle gøres så godt, som det var menneskeligt muligt, også selv om det år efter år berøvede ham en god del af hans nattesøvn.

Sekretæren var Ida Bech Dwinger, et omhyggeligt og hjerteligt menneske, som var en af Akademiets veteraner. Hun var en af de meget få, som var i stand til at læse Peters spinkle og meget særprægede håndskrift, og selv hun måtte af og til give op. Var Peter ikke i huset, tyede hun til mig, og efterhånden opnåede jeg en vis evne til at tyde fluebenene. De andre sekretærer i afdelingen var Solveig Troelstrup og Lise Ørvad, og Carl-Johan Nienstædt fungerede som afdelingsassistent.

Byplanstudiet omfattede endnu kun 4. og 5. studieår, dog med en glidende overgang til den større skala i løbet af 3. studieår. I princippet beskæftigede man sig i 3. studieår med boligen og boligkvarteret, i 4. studieår med byen og i 5. studieår med regionen og landet. Og da den generelle undervisning i Forskolen spændte fra bygningsdetaljen op til den gennemprojekterede bygning, betød det, at den færdige byplanarkitekt havde haft lejlighed til at gennemstudere hele den fysiske skala fra det uendeligt lille til det uendeligt store.

Når det kom til de konkrete opgaveemner, så vi dog en vis forkærlighed for de flotte anslag og de store planer, fx for hele bycentre. Jeg havde således svært ved at vække interesse for at arbejde med boligområder for helt almindelige mennesker, hvor jeg følte, at vi havde en særlig social forpligtelse til at højne kvaliteten, men det var åbenbart ikke spændende nok - og fx en skitseopgave om øget sikkerhed for cyklister i den indre by var der heller ingen der bed på.

Lærestalernes fælleskursus lå stadig i 4. studieår, og nu var det Kirsten Andersen, der stod for det. Et af årene, det var under Peters orlov, foregik det i Nordjylland, og det gik som sædvanlig i et frodigt samspil med de lokale kræfter - med en enkelt undtagelse. Da jeg en morgen ankom for at flytte ind på Hoffmanns Hotel i Frederikshavn for et par dages "tilsyn" med kurset, var alle lærerne ved at flytte ud, fordrevet af hotelværten efter en meget livlig nat. (Se *Byplanhistorisk note nr. 9*).

Der var mange talenter blandt de studerende, men egentlig har jeg altid været mest optaget af de mere ufærdige studerende. I undervisningen prøvede jeg altid at bygge den enkeltes selvtilid op, og at få ham eller hende til at arbejde ud fra sine egne ideer - selvfølgelig med et passende gran af selvkritik, og det var en særlig glæde at se, når en lidt forsagt studerende foldede sine evner ud og opnåede resultater, der langt overgik, hvad både eleven selv og læreren havde ventet. Gang på gang fik vi dokumenteret, at man ikke skal sætte folk i bås - når en studerende, der havde ligget i dvale de første studieår, med ét foldede sig ud med overbevisende evner og modenhed.

I 4. studieår lå en større studierejse, som traditionelt gik til Holland. Denne rejse skulle jeg stå for sammen med de andre lærere på årgangen, så gennem årene fik jeg et ganske grundigt kendskab til Holland - og til de problemer, der knytter sig til at være rejseleder. Det er meget morsommere at være menig deltager!

Fremskridtet, der marcherede baglæns

Da jeg i 1967 var i Paris, så jeg de første spirer til det, der siden skulle udvikle sig til det såkaldte studenteroprør. Det smittede som bekendt, og det begyndte også snart at murre på Akademiet. Nogle af afdelingerne fungerede yderst patriarkalsk, så det undrede mig ikke, at oprøret begyndte her, hvor der med rimelighed kunne tales om professorvælde - disse afdelinger kunne efter min mening lære meget af byplanafdelingen, hvor Peter Bredsdorff som den selvfølgeligste sag af verden i årevis havde praktiseret netop det, 1968-oprørene ønskede sig. Det kom derfor helt bag på mig - og utvivlsomt også på Peter - da vore egne studerende reagerede fuldstændig på samme måde, som de gjorde alle andre steder. Set i tilbageblik tror jeg at kunne forklare det med, at flertallet af studerende overhovedet ikke anede, hvorledes ånden var i den afdeling, de befandt sig i: De kendte ikke Peter og hans intentioner og lod sig derfor alt for let rive med af stemninger og letkøbte slagord.

Byplanafdelingen sidst i 1960-erne var nemlig ikke mere den lille afdeling med det daglige tætte samarbejde mellem en lille håndfuld studerende og en lige så stor lærerstab. Det traditionelle optagelseskursus var brudt sammen, idet de mange afviste ansøgere ikke ville acceptere adgangsbegrænsningen, men blot mødte op og forlangte at blive undervist. Vi stod nu pludselig med mellem 100 og 150 studerende uden at have haft mulighed for at forberede en sådan invasion. Flertallet var oven i købet helt nye, idet Forskolen var afskaffet, så vi også fik 1.-3. års studerende direkte ind i byplanstudiet.

Da det første studieår under de nye vilkår begyndte, gik vi sammen med de studerende i gang med at planlægge undervisningsåret. Der var megen entusiasme i lærerkorpset, for ligesom Peter havde vi en urokkelig tillid til den demokratiske proces. Som nyt styrende organ opstod afdelingsforsamlingen, der bestod af samtlige studerende, lærere og sekretærer, hvorimod skolebetjenten vistnok sivede væk allerede efter det første møde - han ville hellere bruge sin tid på noget, der gav synlige resultater! Alle spørgsmål, der krævede dybere bearbejdelse, blev henvist til ad hoc-grupper, der var åbne for alle, som ville bruge kræfter på arbejdet. Grupperne fik således automatisk flertal af studerende, men fremmødet fra gang til gang varierede voldsomt, og ofte så man næsten lutter nye ansigter, så der var tendens til, at man ved hvert nyt møde måtte begynde omtrent forfra for at få alle med - med det resultat at beslutningerne zig-zaggede betænkeligt fra gang til gang. Jeg deltog i alle de møder, jeg kunne overkomme, ofte som eneste lærerrepræsentant, så i lange perioder gik alle mine dag-, aften- og i nogen grad også natte timer med mødevirksomhed. Det var yderst udmattende, og især følte jeg det ubehageligt, at det tog tid fra min undervisning.

Undervisningen blev i det hele taget det første offer for omvæltningen. Der var en umådelig lyst til at eksperimentere med studiemetoder, samværsformer og studieemner, så ved de store møder fik vi tavlen fyldt med stjernehobe af forslag, som ofte var indbyrdes uforlignelige, men som hver for sig havde ivrige fortalere. Det eneste, der tilsyneladende var enighed om, var at den

gennemprøvede opbygning af studiet skulle forkastes, fordi den jo var et symbol på professorvælden. Hvad der skulle sættes i stedet blev genstand for ustyrlige og oftest resultatløse plenumdebatter. Og da studiet endelig rullede i gang, foregik det i form af mange, temmelig ukoordinerede enkeltinitiativer, hvor der dannede sig grupper over vidt forskellige studieemner. De gamle studerende havde lettest ved således at komme i gang på eget initiativ, for de havde et overblik over faget og havde opsparret en lyst til at dyrke bestemte emner, men de helt nye, som lige var kommet ind på Akademiet var ude at svømme. Da det ikke var velset at støtte sig for meget på autoriteterne, krævede det meget diplomati at hjælpe dem i gang med en opgave, de havde udsigt til at få et studiemæssigt udbytte af. Mange af dem kom til at høre til generationen, der snublede i starten - nogle opgav helt og fik forhåbentlig en anden uddannelse, så egentlig var det nok værre for dem, der fortsatte år efter år uden at få hold på sig selv og på studiet.

Den første tids eufori afløstes efterhånden af mismod i lærerkorpset, og Peter og jeg havde mange samtaler om, hvad vi kunne gøre. Over for de studerende lod Peter sig aldrig mærke med sin bekymring over udviklingen. Som altid lyttede han til dem, fulgte deres forslag og søgte at forene modstridende synspunkter for at få i det mindste en vis form for sammenhængende studium ud af det. Og i lærerrådet kæmpede han loyalt for selv de mest afsindige krav, der måtte have vundet flertal i afdelingsforsamlingen. Han respekterede urokkeligt den demokratiske proces, nok også hvor det var alt andet end demokratiske kræfter, der i det skjulte trak i trådene, for jeg tror, at han sin nøgternhed til trods ikke kunne - eller ville? - erkende, at nogen misbrugte den tillid, han viste dem.

Peter havde en længere sygeperiode, så jeg blev igen formand for bedømmelsesudvalget vedr. afgang, som jeg havde været nogle år tidligere. Der var sket en påfaldende ændring af opgaverne, der tidligere havde bestået i større bebyggelsesplaner og lignende fysiske planer - nu bar opgaverne i høj grad præg af tidens strømninger: Da jeg præsenterede en af besvarelserne for de to udefra kommende professorer, Viggo Møller Jensen og Tyge Arnfred, svarede de som med én mund: "Hvordan har du dog tænkt dig, at vi skal kunne tage stilling til det der?" Spørgsmålet var berettiget, for besvarelsen bestod i en rapport på 300 sider fyldt med alle den rette tros modeudtryk, dvs. "produktivkræfter" osv., og der var ikke én tegning i rapporten. Som arkitekter følte vi os sandt at sige lidt usikre over for opgaverne, der næsten udelukkende var en blanding af sociologi, politisk filosofi og samfundsøkonomi. Vi trøstede os dog med, at afgangserne øjensynlig vidste lige så lidt om disse fremmede fagområder, så vi fandt en måde at klare bedømmelsen på, både denne gang og de følgende år - som oftest endda i fuld enighed. Jeg mindes kun én gang langt tilbage i min karriere at have brugt mine to - dvs. udslaggivende - formandsstemmer ved en afgangsbetømmelse.

Efter sin sygeorlov kom Peter tilbage og genoptog det brydsomme arbejde med at søge at styre den til tider ret ustyrlige afdeling. Men de gamle, erfarne lærere sivede bort en ad gangen. Jeg vil aldrig glemme, hvorledes Knud

Haastrup opgjorde sit og afdelingens testamente over for de studerende - det kunne ikke siges mere præcist: Han fortalte dem, at den gensidige tillid og fuldstændige åbenhed mellem lærer og studerende, som altid havde præget afdelingen, og som for ham var en livsnødvendighed, nu var borte. Han ville ikke undervise i den forgiftede atmosfære, der nu rådede. Derfor gik han - og dermed mistede afdelingen en af de bedste lærere, den nogen sinde havde haft. Således gik lærerne, nogle frivilligt, andre mere eller mindre åbenlyst presset bort. Det var jo forholdsvis let at skille sig af med en lærer og at skaffe en anden i hans sted, for lærerne var ansat for ét år ad gangen uden nogen form for fremtidsgaranti, så når en lærer ikke fandt nåde i flertallets øjne, undlod man ganske simpelt at genansætte ham ved studieårets udløb. På denne måde blev efterhånden mange lærerstillinge overtaget af nyuddannede, der aldrig havde været ude i praksis, og byplanafdelingen mistede den brede kontakt med faget uden for arkitektskolen - den kontakt, jeg selv havde oplevet som umådelig inspirerende i min egen studietid.

Jeg var en af de sidste af veteranerne, der blev tilbage i byplanafdelingen, fordi jeg anstændigvis måtte afvente Ole Thomassens tilbagekomst fra Afrika, men så holdt jeg også op for helt at koncentrere mig om tegnestuen, der nu var blevet så stor, at det under alle omstændigheder var svært at passe Akademiet ved siden af. Nu var det blevet en lettelse at slippe Akademiet - men det var med blandede følelser jeg så Peter stå tilbage på skansen.

Vores eget lille "Akademi"

På tegnestuen havde vi mængder af opgaver. Netop i disse år foregik der spændende eksperimenter med offentlighed i planlægningen, og vi kom mere og mere til at fungere som "folkeoplysere" ved borgermøder, gruppearbejder og andre forsøg med inddragelse af befolkningen i kommunernes planlægning. Det var en mærkelig kontrast til Akademiet, hvor man i kunstige, ideologisk prægede vendinger havde talt om "folket" som et mærkeligt teoretisk begreb. Her ude i virkeligheden holdt tvivlsomme dogmer ikke ret længe - og der blev sat spørgsmålstegn ved selvfølgeligheder, der måske ikke var så selvfølgelige endda.

Op gennem 1970-erne fortsatte vi med at ansætte nyuddannede planlæggere, men det blev stadig tydeligere, at mesterlæren var fortid. Nu kunne vi møde unge arkitekter, der gennem hele deres uddannelse aldrig havde prøvet at tegne - og aldrig havde været ude for at skulle arbejde alene. Før kunne en nyuddannet altid sluses ind i arbejdet ved at begynde med tegnearbejde og lignende mindre krævende sager. Nu måtte vi fra første færd begynde med en temmelig omfattende efteruddannelse - eller vel rettere "færdiguddannelse" for overhovedet at gøre dem i stand til at arbejde med byplanlægning i praksis - og da det senere blev trangere tider, mistede tegnestuerne næsten helt deres rolle som rugemaskiner for de nyuddannede - til skade både for arkitektfaget og for de unge arkitekter.

BYPLANHISTORIE - OG KVINDEHISTORIE.

VIBEKE DALGAS
Kunstakademiets arkitektskole
1952 - 1958

Når jeg ser tilbage på min uddannelse og senere arbejdsliv har jeg været aktiv i en periode med store samfundsbegivenheder og forandringer og i en tid, hvor kvindernes vilkår har ændret sig radikalt. Flere afgørende opbrud og valg i min tilværelse skyldes ligeså meget trangen til frigørelse som kvinde som ønsket om udvikling som arkitekt. Byplanhistorien og kvindehistorien væver sig ind i hinanden uundgåeligt. Deraf kommer overskriften på mit bidrag til denne byplanhistoriske note.

Allerede som tiårig begyndte jeg at tegne, og der var ingen tvivl om, at jeg skulle uddanne mig til noget der havde med kunst at gøre. Min far, der var ingeniør ved Holbæk Amt, sørgede for at jeg fik ekstra tegneundervisning under min skolegang. Jeg gik bl.a. til croquis sammen med Ods-herredsmalerne i Holbæk Kunstforening gennem en årrække. Det fik uvurderlig betydning for mig. Min mor, som var husholdningslærerinde og hjemmegående mor til seks børn, sørgede for at jeg som den næstældste fik lært at bruge hænderne i huset, mens brødrene tog sig af det grove. Så alt det nyttige med hammer, søm og maskiner fik jeg aldrig lært - desværre.

Under gymnasietiden styrkedes min interesse for litteratur, kunst, historie og matematik, og jeg valgte arkitektstudiet som en slags fællesnævner for disse interesser - uden at kende ret meget til arkitektur, endsige til byplanlægning, som var et temmelig ukendt begreb på den tid. Dog mindes jeg, hvordan min far af og til - stolt som en pave - fortalte om sine vejprojekter i amtet eller viste os udformningen i landskabet, når hele familien kørte af sted på søndagstur til skov og strand. Så

lidt har det måske smittet af?

Studier i København. Forskolen

Efter studentereksamen blev mit ophold i København arrangeret og jeg tog glad og fro afsked med provinsbyens og gymnasiets beskyttede verden. Jeg skulle naturligvis klare mig selv. Der var ingen studiestøtte dengang, så jeg fik en plads i huset hos en Helerupfamilie og 100 kr. om måneden hjemmefra. Her skulle jeg hjælpe til efter ønske og i øvrigt passe mine studier. Det var temmelig rædselsfuldt og jeg var godt sur, når studierne måtte forsvømmes på grund af storvask. Dog overskyggedes besværlighederne hurtigt af den nye og spændende verden, som arkitektskolen åbnede op for både med hensyn til studierne og samværet med andre unge med samme interesser og engagement.

Optagelsesprøven var en overraskende udfordring. Den bekræftede, at jeg var på det rette spor med valget af uddannelse, og jeg bestod uden vanskeligheder. Derefter begyndte forskolen med tætte øvelser og mange emner, ikke alle lige interessante og forståelige. De kreative og praktiske fag fængede mere end de tørre og tekniske. Det skal indrømmes at jeg luskede af fra mange byggetekniske timer ned på Grafisk Skole, hvor jeg kendte nogle af kunstnerne. Her lærte Helle Thorborg mig at lave linoleumsnit og raderinger. Det glemmer jeg aldrig. Det var selve Kunstakademiet, at denne mulighed forelå. Måske skulle jeg have været maler eller billedhugger?

Undervisningen i forskolen blev først rigtig interessant da vi fik skitseopgaver. Jeg husker med glæde C. Th. Sørensen, Mogens Koch, H.H. Engquist og mange andre dygtige og inspirerende lærere, som hver gav deres indslag i uddannelsen. Men mest husker jeg studiekammeraterne og studenterlivet, som jeg kastede mig ud i med fuld musik. Vi dannede hurtigt små studiemiljøer, hvor man kunne diskutere og hjælpe hinanden. Det var meget givende. Men jeg fik også kontakter udenfor skolen, som skulle blive afgørende for mit videre studie. Under en af festerne i festsalen med rigtig jazzmusik traf jeg en ung teolog, der inviterede mig til at være med i en litterær studiekreds med deltagere fra forskellige studier, mest pædagoger. Det var en rigtig "Heretica"-gruppe, der læste digte, drømte og filosoferede. Og så var min skæbne beseglet for en tid. Her traf jeg min daværende mand og gruppen blev mine gode ungdomsvenner gennem mange år.

Forskolens andet år står derfor lidt utydeligt for mig. Jeg slap heldigvis af med det belastende husarbejde, fandt et billigt sted at bo, blev meget hurtigt gift, flyttede igen til en rigtig lejlighed og havde orlov et år, mens jeg fik mit første barn. Men jeg ville tilbage til studierne igen trods stor forargelse hos den nærmeste familie og vanskeligheder med barnepasningen. Det var ikke så nemt dengang!

Hovedskolen

I H1, Hovedskolens første år, hvor jeg gik i 1955/56, havde vi flere skitseopgaver og desuden den store traditionelle boligopgave. Jeg havde bl.a. Tyge Arnfred som lærer og Kay Fisker svævede over vandene. Jeg tillod mig engang at protestere mod hans anbefaling af højhuse som boligform. Hvordan skulle et barn kunne kalde på sin mor på 14. etage fra legepladsen? Det var ikke velset.

Steen Eiler Rasmussens forelæsninger fulgte vi med glæde og forventning. Her fik jeg øjnene op for „Byer og bygninger“.

Først i løbet af H1 og H2 forstod jeg mere om, hvad Arkitektur var og begyndte at tage mere selvstændig stilling. I H2 var jeg så heldig at få Hans Erling Langkilde som lærer. Et fint og begavet menneske, der tog sig meget omhyggeligt af de enkelte elever. Vi løste flere store opgaver med stigende kompleksitet: Et nyt væksthuse i Botanisk have, en koncertsal, en forstskole et sted i Dyrehaven o lign. Vi lappede tidens arkitekturstrømninger i os og prøvede selv. Enten var det Arne Jacobsen eller Frank Lloyd Wright eller noget helt tredje. Men Langkilde stillede krav til os, skar igennem og så straks, når der var en ægte, kreativ tanke på vej.

Da jeg mellem H1 og H2 skulle have været med på den store obligatoriske arkitekturhistoriske rejse sydpå, måtte jeg sige nej på grund af min familie (selv om jeg aldrig havde været udenlands). Jeg blev kaldt op til dekan Poul Kærgård, hvor jeg sad og stortudede. Det blev besluttet, at jeg skulle løse en anden opgave i stedet. Jeg foreslog - meget praktisk - at jeg kunne studere et landsbysamfund på øen Nyord ved Møn, hvor jeg alligevel skulle ned på ferie. Det kunne være interessant at arbejde med en helhed og ikke en enkelt bygning.

Det blev accepteret, og jeg blev sendt over til professor Peter Bredsdorff, som jeg traf for første gang ved denne samtale. I løbet af en time var jeg

Skitseopgave for 1955/56
 Et hus på 1400 m² i den gamle by
 der blev forberedt i 1955
 Den mest interessante del af projektet
 var måske selvsagt det gamle
 skolehus. Tyge og Kay
 og jeg var der i 1956
 og så på de gamle bygninger
 som de byggede i den
 forbindelse. I 1956 blev
 det hus som vi byggede til
 skolen.

En skitse af bygningen og træet
 i forbindelse med den
 skole - bygningen var et af de gamle
 skolehus. Tyge og Kay
 og jeg var der i 1956
 og så på de gamle bygninger
 som de byggede i den
 forbindelse. I 1956 blev
 det hus som vi byggede til
 skolen.

En skitse af bygningen
 i forbindelse med den
 skole - bygningen var et af de gamle
 skolehus. Tyge og Kay
 og jeg var der i 1956
 og så på de gamle bygninger
 som de byggede i den
 forbindelse. I 1956 blev
 det hus som vi byggede til
 skolen.

Nyord-undersøgelsen 1957

godt på vej til at blive byplanlægger! - Det var den mest inspirerende samtale, jeg havde haft med en lærer på Akademiet.

Opgaven blev afleveret og meget positivt modtaget. Jeg ytrede herefter ønske om også at få mulighed for at arbejde med min hjemby Holbæk og se på den med nye øjne. Det førte med sig, at jeg sammen med Stefan Ott fik lov til at gå på den endnu ikke helt etablerede Byplanafdeling i det tredje studieår. Og så blev der studeret!

Vi læste, diskuterede og tegnede. Peter Bredsdorff, Hans Hartvig Skaarup m.fl. underviste i en afslappet, uhøjtidelig og velgørende atmosfære. Peter Bredsdorff var usædvanlig både som byplanlægger, lærer og menneske. Altid omsorgsfuld og trofast, uanset stress og travlhed. Altid lyttende og åben for nye tanker. Jeg fik en ven for livet og lærte mere på det ene år end på flere af de andre tilsammen.

I foråret 1958 blev min undersøgelse af Holbæk bykerne godkendt som den første indstillingsopgave i byplanlægning til afgang. Men som afgangsupgave måtte både Stefan Ott og jeg løse den ordinære bygningsopgave. Den bestod i at udforme et nyt omegnscenter oven i det gamle Husum. Men det gik an, da der også var en hel del byplanlægning i opgaven - selv om man nok ville have set noget anderledes på opgaven i dag!

Jeg bestod - selv om eksaminatorerne så lidt betænkelige ud. En måned efter nedkom jeg med barn nr. to.

Byplanarkitekt i Hillerød

Der var rift om de nyuddannede byplanarkitekter dengang. Straks efter afgang blev jeg tilbudt arbejde enten hos stadsingeniøren i Holbæk eller som medarbejder hos P.B. i Hillerød. Jeg skulle i hvert tilfælde ikke til Holbæk, så det blev Hillerød, hvor familien købte en gammel villa med have, så der også blev bedre plads til de to børn.

P.B. havde fået mere travlt med sine mange engagementer og meningen var, at jeg gradvis skulle overtage hans opgaver i Hillerød. Men han underviste mig videre i de praktiske sider af konsulentens arbejde fra sag til sag. Han havde altid et mål, en strategi for, hvad han ville og var en dygtig og kreativ forhandler. Engang hvor jeg var blevet meget vred på en rigtig byggespekulant, sagde han: „Nu må du lære at modificere dine udtalelser, Vibeke“! - og det havde han ret i.

Også stadsingeniør H. Lund Andersen og de

øvrige ingeniører fik jeg efterhånden et meget fint samarbejde med. De var også mine læremestre.

Allerede i 1959 spurgte P.B. mig, om jeg ville prøve at undervise på „Lærestanternes fælles Byplankursus“. Det var en spændende oplevelse både pædagogisk og fagligt. Kurset var flyttet til øen „Ven“ og Kirsten Andersen og N.O. Jørgensen m. fl. var lærere.

I 1961 havde jeg stort set overtaget P.B.'s arbejde og blev direkte ansat af de to kommuner i Hillerød, men sådan at jeg havde min arbejdsplads i hjemmet, hvilket var en stor fordel, da barn nr. tre blev født samme år.

Egen tegnestue

I løbet af 60-erne voksede presset på byerne omkring København. Også i Hillerød skulle det ene nye område efter det andet tegnes og dagsordenen på udvalgmøderne voksede til uhyggelige dimensioner. Der måtte gøres no-get, og den første kommunesammenlægning med en bedre organisation af de tekniske forvaltninger kom derfor i 1966. Ved denne lejlighed var tiden ikke helt moden til ansættelse af en stadsarkitekt, så jeg fik tilbudt flere aktuelle planlægningsopgaver, hvis jeg etablerede min egen tegnestue.

Den chance lod jeg ikke gå fra mig. Jeg hyrede et par lokaler på den anden side af vejen, ansatte medarbejdere og gik i gang som selvstændig byplankonsulent (med god hjælp og støtte fra andre mere erfarne kollegaer). Allerede et år efter kommunesammenlægningen måtte Hillerød alligevel ansætte en leder af byplanarbejdet!

Nu havde jeg selv muligheden for at lægge en linje i tegnestuens arbejde. Mine interesser fra studietiden for kulturmiljøer i byer og landskaber var blevet styrket og den analytiske metode, vi alle havde lært af P.B. blevet udviklet. Det stod også klart for mig allerede da, at der blev stillet meget store forventninger til bykernernes omdannelse under den hastige byvækst. Den „Centerplan for Hillerød“ som blev udarbejdet i 1962 af „Institut for Centerplanlægning“ og Skaarup og Jespersens tegnestue var jeg dybt uenig i. Det tog tyve år at få den planlagte firesporede cirkulationsgade langs Slotssøen ændret til en fredelig sti i „Bykerneplanen 1975“!

Tegnestuen fik hurtigt mange opgaver, men mest i kommuner og byer rundt i landet. Ofte var det udviklingsprægede arbejder, da planlægningens praksis var så ny. For eksempel kan nævnes undersøgelserne af ø-samfundene Nyord og Stry-

nø, den kombinerede dispositions- og bevaringsplan for Ærøs-købing, bevaringsplanlægning i Roskilde bykerne, Gl. Hjørring m fl. Samtidig deltog tegnestuen i flere konkurrencer og fik bl.a. i 1969 en 2. præmie for Århus bykerne, hvor P.B. var en af dommerne. Jeg husker hans store glæde over vores forslag, da han ringede og fortalte om resultatet. Skaarup og Jespersens tegnestue fik 1. præmien.

Denne konkurrence var i virkeligheden et af vendepunkterne i bykernedebatten. Der tegnede sig nu tydeligere to strømninger, som hele tiden havde eksisteret parallelt: En modernismens totalomdannelse og en mere forsigtig bevaringsbetonet kurs. Det blev den sidstnævnte metode som afgørende slog igennem i 70-erne.

Lærer på Byplanafdelingen

I 1969 blev jeg opfordret af P.B. til at undervise på Byplanafdelingen som timelærer på deltid. Det var en spændende udfordring og indenfor min begrænsede arbejdstid på skolen blev det hurtigt til, at jeg skulle tage mig af afgangserne og deres allerede da individuelle, selvvalgte opgaver. Det var lige noget for mig - jo mere eleverne kan, jo mere kræver det af lærerne!

Opgaverne var ofte dispositionsplaner for byområder med detaljeret udformning af delområder eller planlægning og fornyelse af ældre byområder og bebyggelser. Også landskabsopgaver og mere analytiske og teoretiske arbejder kunne forekomme.

I de følgende år ændrede ungdomsoprøret, samfundskritikken og den pædagogiske revolution skridt for skridt skolens og afdelingens hverdag. I begyndelsen var der mange gode diskussioner om undervisningen. Jeg var enig i at undervisningsmetoderne skulle forbedres og begyndte at studere pædagogik og følge med i den aktuelle diskussion blandt universitetets og lærerhøjskolens pædagoger. Samfundskritikken var jeg også enig i - langt hen ad vejen - men ikke i, at byplanarkitekterne skulle droppe at tænke på arkitektur! Jeg havde jo selv det ene ben i fagets praksis hele tiden - og her var det nødvendigt at tage stilling til arkitekturen - især når den var truet af kapitalen! Det var min form for oprør udenfor skolens mure.

Efterhånden blev situationen på afdelingen mere og mere kaotisk og udemokratisk trods det nyindførte afdelingsdemokrati. I begyndelsen var det blomsterbørnene og deres „guruer“, der indtog afdelingen, men efterhånden dannedes en lil-

le hård politisk kerne der styrede det hele. En efter en blev de eksisterende lærere tvunget til at gå, mere eller mindre frivilligt. Metoderne der blev anvendt tåler sammenligning med Jesuitternes berygtede: Hensigten helliger midlet. Flere af mine elever blev udsat for trusler, hvis de tog mig som lærer, og da situationen helt til-spidsede sig i 1972, stillede afdelingsforsamlingen det ultimative krav, at jeg skulle stemme mod tre af mine afgangere ved bedømmelsen af deres opgave. Jeg nægtede at stemme under tvang. Ole Thomassen, som da var vendt tilbage til afdelingen, stemte pænt imod. Men de to eksterne dommere godkendte projektet, og de tre afgangere havde bestået! I dag er alle tre dygtige og respekterede planlæggere.

Herefter valgte jeg naturligvis at gå frivilligt, men blev samtidigt opfordret til at undervise i byplanlægning på afdeling for Restaurering hos Vilhelm Wohlert. Her fik jeg også en deltidsstilling ved siden af al min anden virksomhed i og udenfor tegnestuen. Det blev til mange gode års samarbejde frem til 1988, hvor jeg blev professor i Byplanlægning ved Lunds Universitet.

Undervisning i byplanlægning på afdelingen for Restaurering

På restaureringsafdelingen fik jeg mulighed for at arbejde med planlægning i værdifulde kulturmiljøer, udvikle mine forelæsninger og undervisningsmetoder og ikke mindst deltage i de arkitekturhistoriske rejser. Efterhånden var jeg selv med til at arrangere disse og endelig kom jeg ud at rejse og studere. En drøm gennem mange år var gået i opfyldelse!

I løbet af 70-erne flyttede den voksende tegnestue ind til St. Kongensgade i København. Det var mere praktisk af hensyn til undervisningen. Jeg skrev en hel del og forsøgte at deltage i byplandebatten i Dansk Byplanlaboratorium, Akademiet, Danske Arkitekters Landsforbund, dagspresse m.v. Flere gange søgte jeg forskningsmuligheder og senere hen også docenturet på Byplanafdelingen. Men der var stadig lukket for det varme vand -

Professor i byplanlægning ved Lunds Universitet

Da professoratet i Lund blev ledigt i 1986, var der ikke noget at betænke sig på. Børnene var voksne, jeg kunne flytte mig og trængte til luftforandring fra tegnestuens forpligtigelser. Jeg søgte og fik stillingen som eneste udlænding og kvinde

blandt de seksten ansøgere. Min pædagogiske, praktiske og kunstneriske virksomhed m.m. gjorde udslaget og blev sidestillet med forskningsmeriter.

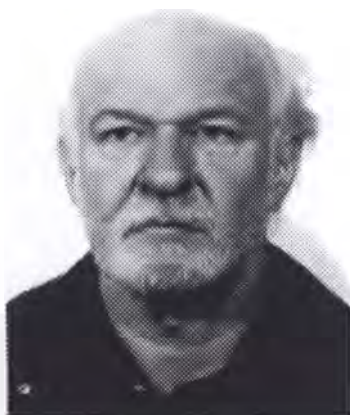
I Lund kunne jeg så organisere uddannelsen i byplanlægning som jeg gerne ville på baggrund af mine erfaringer både som lærer og byplankonsulent: d.v.s. beholde undervisningen i arkitektur som den røde tråd i planlægningen på alle niveauer, kombineret med en aktuel og vågen samfundskritik, metodekritik, tværfaglighed, o.s.v. og kædet sammen af en moderne pædagogik. Desuden åbnede forskningens verden sig og jeg fik løn for at tænke, skrive og formulere mig og bearbejde mange års praktiske erfaringer. Ligesom på Byplanafdelingen og senere på Restaureringsafdelingen har jeg i Lund etableret gode kontakter til det praktiske liv udenfor skolen, således at trekanten: Undervisning, forskning og fagets praksis altid kan være i dynamisk forbindelse med hinanden.

Til slut skal jeg kort vende tilbage til mine indledende bemærkninger om artiklens overskrift. I min byplanhistorie og i forhold til uddannelsen er der tre vigtige opbrud, som alle medførte afgørende ny udvikling: Valget af uddannelse, etablering af egen tegnestue og ansættelsen som lærer og den senere ansættelse som professor i Lund. Samtidig hermed er de tre opbrud også en historie om kvindefrigørelse, først fra hjemmet, derefter fra økonomisk afhængighed og sidst fra faglig undertrykkelse.

Min byplanhistorie var således ikke mulig uden kvindehistorien.

BYPLANUDDANNELSEN I 1960'ERNE PÅ KUNSTAKADEMI- ETS ARKITEKTSKOLE.

HANS OVESEN

Kunstakademiets Arkitektskole
1964 - 1970

Arkitektuddannelsen i 1960'erne.

Efter en to-årig grunduddannelse fortsattes arkitektuddannelsen i hovedskolen. Ved overgangen fra fortil hovedskole skulle der vælges afdeling, en bygningskunstafdeling eller en af specialafdelingerne. Uddannelsesforløbet den gang minder således om det nuværende, mens det i en mellemliggende periode fra begyndelsen af 1970'erne var muligt at påbegynde studiet direkte på visse specialafdelinger, deriblandt Byplanafdelingen.

I 1960'erne ansås byplanspecialet åbenbart for så specielt, at den studerende ved sin indtræden i hovedskolen først måtte akklimatiseres i en et-årig karantæne på Viggo Møller-Jensens bygningskunstafdeling. Her var der oprettet et særligt anneks for håbefulde byplanstuderende, der løste de samme opgaver som afdelingens bygningskunststuderende, men med hovedvægt på opgavernes byplanaspekter og under vejledning af byplanlærere. Således vel rustet trådte vi i hovedskolens andet år ind blandt de rigtige byplanlæggere med en rigtig byplanprofessor på den rigtige byplanafdeling, hvorfra vi efter et par år med rigtige byplanopgaver kunne afslutte uddannelsen med afgang.

Forskolen 1964/65 og 1965/66.

Ved opgavegennemgangene i grunduddannelsen deltog undertiden gæstekritikere fra en af specialafdelingerne. I et tilfælde var Ole Thomassen fra Byplanafdelingen til stede og kommenterede afleveringerne med byplansynspunkter, der formentlig (jeg husker det ikke) har drejet sig om også at medtænke opgavens sociale aspekter, det foreslåede byggeris indvirkning på den

pågående bydels butiks- og trafikstruktur etc. Thomassens bemærkninger affødte et ophidset udbrud fra en af mine medstuderende (dét husker jeg til gengæld): Det er jo den rene kommunisme! Udover disse gæsteoptrædender præsenterede specialafdelingerne sig for grunduddannelsens studerende ved i enkelte tilfælde at stille en skitseopgave - det gjorde Byplanafdelingen nu vist aldrig - og gennem særforelæsninger. Men for mit valg af Byplanafdelingen har Steen Eiler Rasmussens bøger og offentlige forelæsninger sikkert haft nok så stor betydning - han havde da vist et eller andet med byplanlægning at gøre.

Afgørende for mit afdelingsvalg var imidlertid en fornemmelse af, at der på to afdelinger - Designafdelingen med Erik Herløw som professor og Byplanafdelingen med Peter Bredsdorff som professor - arbejdedes med en vis systematik og teoretisk ballast, i modsætning til bygningskunstafdelingerne, som jeg - berettiget eller ej - havde indtryk af var præget af uvederhæftighed og vammelt føleri. Og når det endte med at blive Byplanafdelingen skyldtes det ikke mindst det kritiske overblik, jeg forestillede mig at finde her - i håb om at det kunne rette op på mit eget manglende. Mon ikke vi er flere, der er blevet byplanlæggere, fordi vi så nemt farer vild?

1966/67: Første år på Byplanafdelingen.

Væksthuset for byplanlæggere på Viggo Møller-Jensens afdeling vendte ud mod Kgs. Nytorv i den ene af Charlottenborgs risalitter. Vi var vel 10-15 studerende med Kirsten Andersen, Flemming Jørgensen og Niels Thougård som lærere (jeg beklager hvis jeg skulle have glemt nogen).

Hovedopgaven dette det første år i hovedskolen var udformningen af en stor boligbebyggelse i Brøndby Strand. Som de øvrige opgaver var også denne fælles for bygningskunst- og byplanstuderende, men hvor de førstnævnte lagde hovedvægten på boligerne, arbejdede vi andre med bebyggelsen, dog naturligvis med store overlapninger. Det var i tiden med både Høje Gladsaxe og Albertslund Syd, Vestamagerkonkurrence og Køge Bugt Plan, og opgavebesvarelserne spændte da også fra forslag om én gigantisk boligskyskraber (foreslået af en gæstestuderende fra USA!), over terrasse-boligstokke til tæt-lav række- og gårdhusbebyggelse. Trafikafviklingen og parkering internt i området skulle være i orden, ligesom der blev lagt vægt på indpasningen af bebyggelsen i det svagt skrånende terræn samt udformningen af bebyggelsens uderum. Et gennemgående træk i besvarelserne var desuden at bebyggelses- og befolkningstæthed aftog med afstanden fra station og butikscenter, åbenbart ud fra den stadigt herskende logik om, at jo færre der er, jo vanskeligere skal de have det.

Parallelt med akademistudierne deltog byplanholdet

Samlet i Lærestalernes Fælles Byplankursus sammen med akademiets landskabsstuderende samt geografi-, sociologi-, civilingeniør- og landinspektørstuderende. Opgaven var en dispositionsplan for Frederikshavn, men om der nogensinde kom færdige resultater ud af anstrengelserne, husker jeg ikke. Men det var bestemt et lærerigt kursus, ikke mindst på grund af alle de tværfaglige konflikter - i vores ungdommelige skråsikkerhed var der vist ingen af os, der gav ret mange potter pis for de andre planlæggeruddannelser.

Ved afslutningen af det første byplanår var jeg ikke udelt tilfreds. Gordon Cullen og Kevin Lynch var på banen med deres bøger (Geddes, Mumford og andre koryfæer havde jeg på det tidspunkt intet kendskab til), og i nogle af tidens store byplanprojekter arbejdedes der udtrykkeligt med sociologiske hensyn. Der foregik i det hele taget en hel del, som jeg savnede diskussioner af på afdelingen. Til gengæld var lærerne ofte til stede og undervisningen ved tegnebordene intensiv.

Årets studierejse var en stort anlagt affære til Indien og Nepal. Studierejserne var obligatoriske og tilrettelagdes af Afdelingen for Arkitekturhistorie som denne afdelings bidrag til de arkitektstuderendes almindelse (i grunduddannelsen havde vi været på opmålingsrejser først til Christiansø og siden til Lüneburg, øjensynligt efter devisen jo ældre i uddannelsen, jo mere kosmopolitisk). Som et muligt forstadium til det senere studenteroprør rørte de byplanstuderende på sig. Vi protesterede mod Mogens Krustrups monopol på studierejserne og mente, at der kunne findes rejsemål, der var mere relevante for uddannelsen til byplanarkitekt. Ole Thomassen blev taget med i konspirationen, men da det bedste han havde at byde på var en rejse til Italien, var der alligevel mere sus i Indien og Nepal. Så det endte med den arkitekturhistoriske rejse - byplanfaglig relevans eller ej.

Den "rigtige" Byplanafdeling 1967/68 og 1968/69.

12-13 studerende fortsatte på byplanuddannelsens andet år. Residensen blev forlagt til Tordenskjoldsgade 10, til den rigtige Byplanafdeling og lærerstaben her: Mogens Clausen, Mogens Fich, Knud Haastrup, Elith Juul Møller m.fl. Peter Bredsdorff var professor, Ole Thomassen docent og som afdelingsassistent var ansat Carl Johan Nienstædt. Ole Svensson blev i perioden tilknyttet som kandidatstipendiat.

I stueetagen befandt Byplanlaboratoriet og Mallings sig, en institution og en mand, der af Byplanafdelingens lærerstab blev omtalt med en andægtighed, som i reglen blev blødt op umiddelbart af en efterfølgende anekdote. Vi blev én gang vist rundt og satte ellers ikke vores ben i laboratoriet. Den gang virkede det simpelthen for støvet.

Opgaverne i disse to år er jeg nødt til at nævne i

flæng. Jeg husker ikke dem alle sammen og heller ikke hvilke, vi løste det ene og det andet år. Men de var i princippet lagt til rette sådan, at vi i forløbet bevægede os fra den mindre til den større skala og arbejdede med mere og mere komplekse sammenhænge: fra bebyggelses- til region- og landsplanlægning. - renovering af torvet i Rønne under hensyn til trafikafvikling og busterminal
- industriplanlægning : plan for havnen i Rønne
- regionplan for Bornholm
- byomdannelsesplanlægning : plan for omdannelsen af en bydel på Amager mellem AmagerFælledvej, Amagerbrogade, Englandsvej og Sundholmsvej. Der har formodentlig været flere "store" opgaver, og der var også kortvarige skitseopgaver, bl.a. indplacering af en restaurant på en af Christianshavns voldbatterier.

Gennem både grund- og hovedskole blev der lagt vægt på tegnefærdighederne: frihåndstegning i registrering af opgaveområder og den grafiske fremstilling af opgavebesvarelserne, der oftest var illustreret med frihåndsperspektiver. Frihåndstegning i analyse og skitsering betragter jeg stadig som helt central i arkitektarbejde.

Udover tegneboardsopgaverne arrangerede Byplanafdelingen seminarer, bl.a. et større byfornyelsesseminar, der blev fulgt op af en studiekreds over en række lørdage og med Kristian Larsen som arrangør. (Den intensive studiekreds var muligvis en reminiscens efter de lørdagsseminarer, der i 1950'erne førte til oprettelsen af Byplanafdelingen). Studiekredsen beskæftigede sig primært med byfornyelsens økonomi i forhold til periodens varme emner: totalsaneringer contra mere skånsomme fremgangsmåder, der så vidt muligt respekterede den givne bebyggelses- og boligstruktur.

Det var i det hele taget nogle år med en livlig planlægningsdebat. Om byfornyelse i brokvartererne, ny saneringslov og slumstormere, City Vest Plan og Søring, Kaufmanns kritik af plansystemets 27 slags planer, Flemming Jørgensen og Kristian Larsens kritik af tunnelbaneplanerne i FDM-rapporten, diskussionerne om den regionale udvikling ved anlæg af en øst-henholdsvis midtjysk motorvej, behovet for en hovedstadsordning' og for lovfæstelse af egns- og landsplanlægning etc., og også diskussioner af mere filosofisk art foranlediget af bl.a. Johan Fjord Jensens Homo Manipulatus og Christopher Alexanders The city is not a tree.

Der var, forekommer det mig, en klar og frugtbar sammenhæng mellem opgaver og diskussioner på afdelingen og det, der brændte på uden for murene. Og jeg fik bekræftet de fornemmelser, der oprindeligt havde ligget til grund for mit valg af byplanuddannelsen, nemlig engagementet blandt både studerende og lærere og en altid tilstedeværende kritisk indstilling - med rimeligt styr på argumenterne.

Som opgaverne blev stillet, løst og kritiseret, skal det i øvrigt tilføjes - ikke mindst fordi byplanstudiet af mange af Akademiets andre afdelinger, den gang som nu, blev betragtet med betydelig skepsis og en hel del fordomme: hvis det vi lavede overhovedet havde noget med arkitektur at gøre, var det højst af anden rang - at der ud over de tekniske, sociale og politisk-økonomiske aspekter af planlægningen blev lagt betydelig vægt på byen som rum og arkitektur. Det var ikke kun trafiksystemer, boligforhold, lovgivning, skoleoplandsstørrelser og udnyttelsesgrader (som det hed den gang), der var på tapetet. Det var i lige så høj grad gader, pladser og huse betragtet og formet som byarkitektur.

Studierejserne blev nu, så langt henne i studiet, arrangeret af Byplanafdelingen selv. I foråret 1968 gik rejsen til Hollands gamle digebyer og new towns' og det følgende forår til Englands og Skotlands new towns', til de historiske, Owen-inspirerede fabriksbyer som New Lanark og Port Sunlight og til London. Den engelske byplantradition spillede som bekendt en stor rolle i den måde, faget blev anskuet af Peter Bredsdorff og på afdelingen.

Københavns Fremtid?

Et projekt, der i 1967 fik overordentlig stor betydning for flere af os, var at stable udstillingen Københavns Fremtid? på benene. Vi havde fået nys om, at overborgmester Urban Hansen i anledning af byens 800 års jubilæum med piber, trommer og mahogni ville lave en stor og forherligende udstilling om København i Rådhushallen, og besluttede at lave en alternativ udstilling. Arbejdet åd det meste af efterårssemestret 1967 og medførte studier af langt større intensitet end de, der fandt sted i forbindelse med afdelingens almindelige opgaver.

Sammen med en håndfuld studerende fra Byplanafdelingen indgik historie- og geografistuderende i arbejdsgruppen, der i øvrigt fik bistand af bl.a. Ole Thomassen, Jørgen Vedel og Knud Rasmussen - ja, rigtigt, Københavns nuværende plandirektør. Vores udstilling gennemgik en række af de af byens uløste problemer, som overborgmesterens udstilling forbigik i tavshed: bolig- og saneringsproblemerne, trafik- og erhvervsproblemerne samt problemerne i kommunens planadministration og beslutningsprocedurer, hvilket alt sammen mundede ud i en efterlysning af en hovedstadsordning med et hovedstadsråd. Udstillingen blev fulgt op af offentlige møder, paneldiskussioner, happenings og stor pressedækning.

Sommerferiearbejde gennem studiet.

Da jeg begyndte uddannelsen i 1964, var bestemmelsen om mindst otte måneders håndværkerpraktik ved at blive lempet, og da jeg i forvejen havde været i fire

måneders lære som bygningsnedker, kunne jeg fra starten tilbringe de fire måneder lange sommerferier på arkitekttegnestuer. Den første på en lille bygnings-tegnestue, den anden på KBIs tegnestue, hvor den store opgave var opførelsen af Urban-planen på Amager. Tredje sommer tog jeg til Dublin, hvor jeg på mit glatte ansigt blev ansat på Michael Scotts store tegnestue (Irlands Le Corbusier). De sidste to sommerperioder under studiet var jeg ansat på Skårup & Jespersens tegnestue og blev her for alvor beskæftiget med egentlige byplanopgaver.

Som det vil erindres var det et ti-år med gang i både bygge- og byplanopgaver, og det var sjældent nødvendigt for de arkitektstuderende at vandre fra Herodes til Pilatus for at få sommerferiejob. Som regel blev der taget imod allerede hos Herodes, og bortset fra lønnen var der ingen smalle steder. Opgaverne var varierede og der blev ofte tildelt de ansatte arkitektstuderende et relativt stort sagsansvar. Stemningen på tegnestuerne var fornøjet og engageret med hektiske diskussioner om tidens store arkitektur- og planlægningsproblemer.

Sentressernes turbulens.

Demonstrationer mod Verdensbanken og Vietnamkrigen, studenternes besættelse af Psykologisk Institut og Filmskolen og meget mere tegnede i de sene tressere en stor antiautoritær bevægelse, som naturligvis også omfattede de arkitektstuderende. Uddannelsens opbygning med obligatoriske fag og stopeksaminer og professorernes suveræne magt i både de styrende organer og på afdelingerne blev anfægtet på studentermøde efter studentermøde, et helt nyt fænomen, der hurtigt blev et tilløbsstykke, og som siden viste sig at være langt mere slagkraftigt og få langt større - indflydelse end kun de færreste vist havde drømt om.

Nogle af Byplanafdelingens lærere blev udsat for en temmelig hårdhændet kritik, bl.a. for at prioritere aktiviteter uden for akademiet højere end undervisningen på afdelingen. I løbet af kun et par år tog de fleste deres afsked, hvilket formentlig ikke var forårsaget af vores kritik, men snarere af hele det røre, der var i gang på skolen?

Bortset fra Peter Bredsdorff, Ole Thomassen og Mogens Fich var hele lærerstaben udskiftet i begyndelsen af 1970'erne. Blandt de nyansatte var der økonomer og sociologer, hvilket lå i forlængelse af det tværfaglige samarbejde i planlægningen, som bl.a. Peter Bredsdorff havde været talsmand for og havde praktiseret. Til gengæld havde han vistnok ikke forudset, at afdelingens nybagte sociologer repræsenterede et opgør med den form for sociologi, der i 1960'erne forsøgte indarbejdet i planlægningen. Andre af de nyansatte lærere kom fra akademiets mere rabiate bygningskunstafdelinger - hentet ind af de studerende selv.

Bundproppen var trukket op, og i malstrømmen af studentermagt og nye synsvinkler, tværfaglighed og politisering, opgør med professorvælde, uddannelsesstruktur, obligatoriske kurser og prøver, studieindhold og -metoder, blev den traditionelle byplanlægning suget ud med badevandet. Der skulle på alle fronter startes på en frisk. Resultatet blev bl.a. at tegnebordene forvandlede til møde- og skriveborde, at skitsering og projektering erstattedes af diskussioner, læsning og rapportskriveri. Det praksisorienterede i uddannelsen blev til kritisk teoretiseren.

Afgangsperioden efterårssemestret 1969 og afgang i februar 1970.

I andet halvår af 1969 begyndte jeg på min afgangsopgave, og da jeg stort set udførte den hjemme, mistede jeg i en periode kontakten med det, der var i gang på akademiet.

Som afgangprojekt valgte jeg at udarbejde en dispositionsplan for Augustenborg kommune. Jeg havde i løbet af sommeren siddet med den samme opgave på Skårup & Jespersens tegnestue, hvor den blev udført efter dispositionsplanernes velkendte melodi i P-dur: Prognoser for befolkningsudvikling, trafik og detailhandel og en efterfølgende transformation af fremskrivningerne til arealudlæg til diverse formål og tætheder på disponible arealer samt planer for fremtidig trafik og butiksstruktur. Denne mekaniske form for planlægning imødekom ikke Augustenborgs særegne byarkitektoniske kvaliteter. Misforholdet understregedes yderligere af, at planen kun kunne disponere over arealer, der lå inden for sognekommunens meget snævre grænser (det var kort inden kommunesammenlægningerne). Derved tvang planen byudviklingen i en retning, der i mine øjne var uhensigtsmæssig for både trafik og detailhandel, og som desuden underminerede nogle oplagte byarkitektoniske muligheder.

Afgangsopgaven blev med andre ord en kritik af den plan, jeg havde været medarbejder på hos Skårup & Jespersen. Mit forslag blev et andet, og - hvad der for mig selv var lige så vigtigt - arbejdsmetoden var ny ved at arbejde med den bykompleksitet, Christopher Alexander var talsmand for, og med de byarkitektoniske sammenhænge, som jeg især fandt inspiration til hos Gordon Cullen. Jeg bestod.

Se projektuddrag side 38 og 39.

- og hvad der siden skete.

Umiddelbart efter min afgang blev jeg ansat på Vibeke Fischer Thomsens (nu: Dalgas) tegnestue, der af Kulturudvalget i Roskilde kommune var blevet bedt om at udarbejde en bevaringsplan for bymidten. Jeg blev sat på opgaven, der også i dette tilfælde havde at gøre med en plan fra Skårup & Jespersens tegnestue. S & J var som byplankonsulenter for kommunen medansvarlige for meget omfattende trafik- og parkeringsindgreb

i bykernen. Planerne var ikke usædvanlige for 1960'ernes købstadsplanlægning, men var i Roskilde faldet Kulturudvalget for brystet. Vibekes tegnestue blev derfor bedt om at undersøge bykernens historiske og arkitektoniske bevaringsværdier. Udvalgets hensigt var tydeligvis at kunne bruge undersøgelsen, bevaringsplanen, som et politisk dokument mod S & Js planer i byrådets fortsatte byplandiskussioner.

Under færdiggørelsen af planen, opfordrede Peter Bredsdorff mig til at søge stillingen som afdelingsassistent på Byplanafdelingen. Jeg betingede mig, at stillingen udvidedes til også at omfatte undervisning, og fik den.

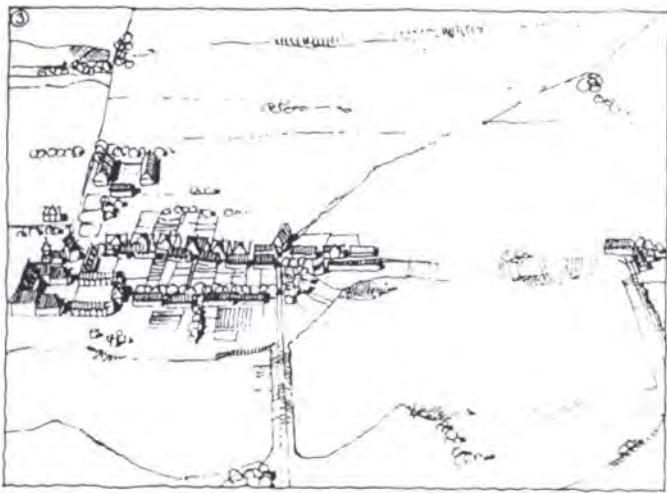
Et halvt år efter min afgang vendte jeg i september 1970 således tilbage til en Byplanafdeling, som jeg ikke kunne genkende. Det myldrede med studerende (i det forgangne halve år havde afdelingens studerende besluttet at optage alle, der ønskede det, uanset om de indfrie Arkitektskolens adgangskriterier eller ej og uanset at Byplanafdelingen iflg. reglementet slet ikke kunne optage førsteårsstuderende), og en del af lærerne havde jeg aldrig set før.

Begyndelsen til de nye tider kan passende illustreres med min kuriøse entre på den ny Byplanafdeling. Som nyansat blev jeg bedt om at præsentere mig for forsamlingen af studerende og lærere og gøre det med et af mine arbejder. Jeg valgte at forelægge mit afgangsprojekt (bortset fra et par upræmierede konkurrenceforslag, som jeg havde lavet i min studietid, var der ikke andet, jeg med fuld ret kunne kalde mit eget). Med bævende hjerte over for en forsamling på op mod hundrede mennesker gennemgik jeg projektet, hvorefter et par fra den allerhårdeste kerne af studerende og lærere spurgte mig om jeg ville gøre rede for det historisk-materialistiske i min arbejdsmetode!? Det retoriske i spørgsmålet, dét at de helt øjensynligt var ude på at nagle mig til væggen, sammen med det forhold, at jeg om den såkaldt historiske materialisme kun vidste at den vist havde noget med Marx at gøre, gjorde mig rasende. Jeg følte mig trængt op i en krog og svarede, at hvis uddannelsen på Byplanafdelingen fra nu af skulle baseres på Karl Marx, sagde jeg op lige på stedet! Peter Bredsdorff var til stede og fik, som så mange gange før og siden, brug for al sin diplomatiske snilde. Han havde lige fået mig ansat og fik på en eller anden måde dæmpet både mit raseri og forsamlingens konfrontationstrang. Jeg blev og startede mit arbejde som afdelingsassistent og underviser - og fik i de følgende år læst Marx både forfra og bagfra.

Undervisningen i 1970'erne.

Kritikken af det tilfældige og uretfærdige i arkitektskolens optagelseskriterier førte som nævnt til Byplanafdelingens aktion med at optage alle, der måtte ønske det. Resultatet blev en stormflod af studerende -

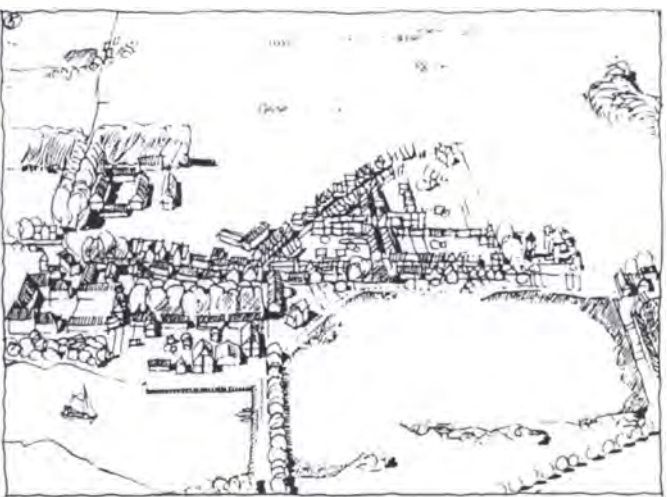
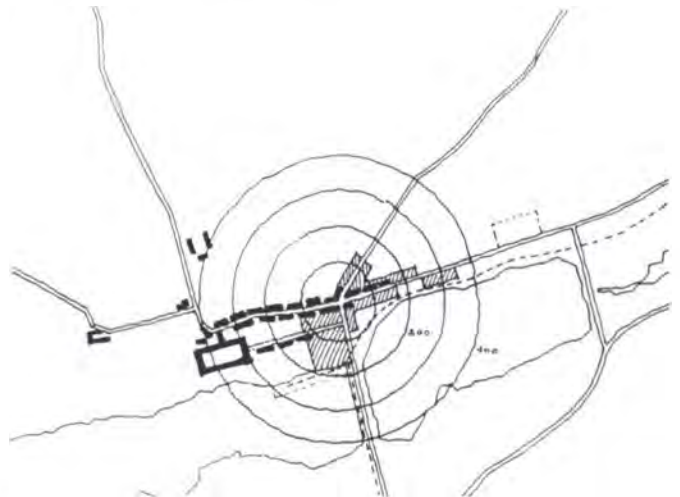
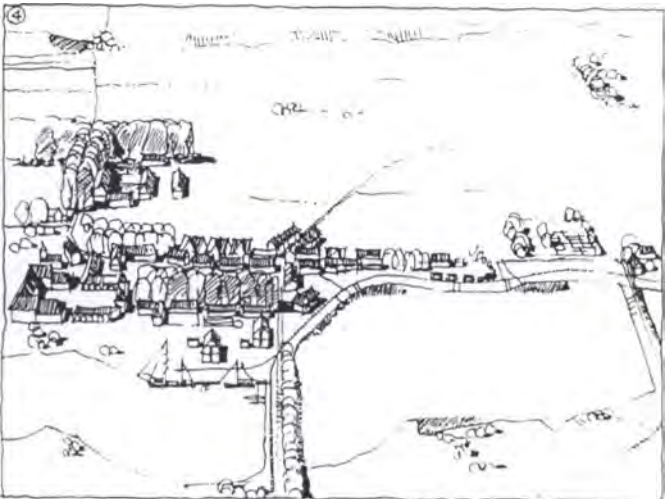

③ HESSELVÆJENS BYIDEALEROMKIR 1800
 Hertug Frødeuk Clin. d. 18. var lødret bygge
 udfør slot. Aksial byplan med bolger for
 loftet - som i Hørsholm. Byens hoved-
 erover er Hæderpark kuffet til slotet.
 Udført, arkitekter og erlevendikent
 af Hæderpark til Hæderpark

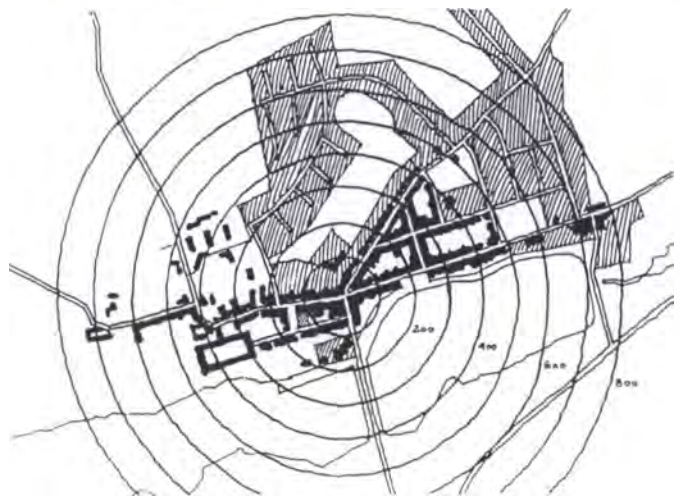
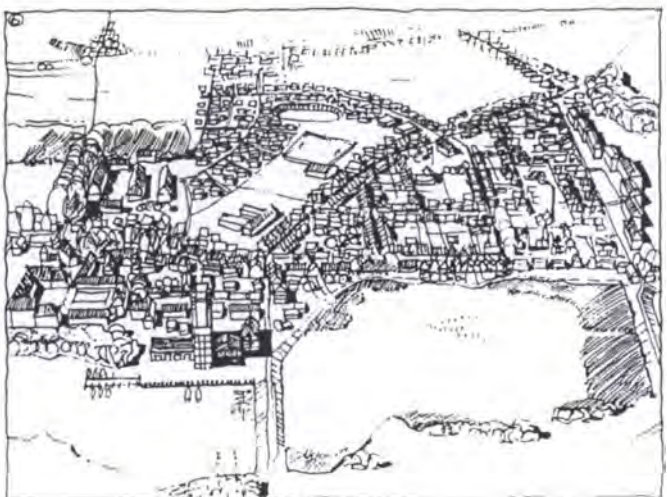
④ ORLANDSBY OMKRING 1900
 Augustenborg udfør sit eksisterende
 byg gennem 1900, da Hæderpark for-
 lødret byen i 1848. Denne Hæderpark
 konstruktion får betydning for op-
 lødret, og den nye Hæderpark og jern-
 ve og Hæderparkmulighederne. Byen
 vokser "uplanlagt" langs Hæderpark
 selvsagt, dog først og fremmest
 langs Hæderpark; Hæderparkingen
 til føles stærkere end til byens
 centrale funktioner.

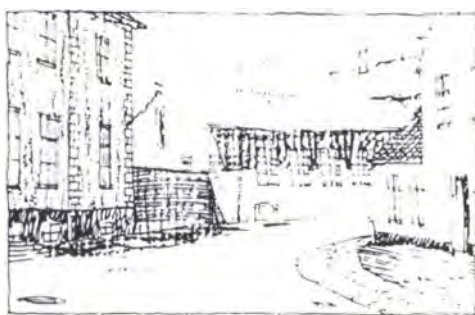
⑤ ORLANDSBY OG FORSTAD 1950
 Beskæftigelsesmulighederne i Sønderborg
 der kan udse i til bliv af betydning for by-
 ens udvikling. Byen vokser stadig, men
 nu bliver afstanden til bymidten overbet
 lig. Områdets udfordring, Hæderpark, fyldes
 ud. Hæderparkingen er en, af Hæderpark af
 udviklingen. Byens Hæderpark er ryk-
 ket ned på fra Hæderparkområdet.

⑥ ORLANDSBY, FORSTAD OG TURISTBY 1970.
 Hæderpark er glet i sit og udviklingen er
 især beskæftigede i Nordborg og Sønder-
 borg. Byens attraktive beliggenhed er af-
 gørende for befolkningsudviklingen. Hæder-
 parkens steder planlægges under et. Li-
 tet integration mellem nye bolig-
 områder og byens gamle funktioner.
 Tænder til turisme og lyst-
 sejlskibe.

...køkken, der
 rende... indfø-
 lektivt profin.
 kønne og
 videlse af en
 ses endem i k
 En evt. foru-
 ler der dog p
 ke herpå. Tusk
 byen er heller
 indem, men
 ge stæle her på.
 skulle blive i k
 vist det primære
 Deltagelse i det
 bevaring... i
 i områder...

...byens funktioner, der
 den foreløbigt i den
 blår er især de funk-
 tielle og beboere og
 mere lokal orienterede
 domæner af betjening
 ger sig med det. Over-
 over som f. eks. skole er
 primært i tilknytning til
 fik. Med landbruget er
 Trafiknettet er selv i
 skole/forretningss-
 der med den største
 beboerkerne profin
 tegner, der er end-
 fjernere kønne og
 indgår i den gruppen

sker og børneh-
 alder, vækstede
 lokal tilknytning
 til se og grunde
 basismodel på 2.
 størrelser skaber
 ud, men kan des-
 men. Huse, der
 til 3 etager varierer
 ligger for enlige
 eller grupper) og ka
 ved tilbygning eller
 Der er ca. 25 huse i
 lokal gadebillede er
 pludselig, som
 i tilknytning til
 om en 120-130

hvis ikke jeg husker meget galt, var der i nogle år over 200 studerende på Byplanafdelingen - hvoraf en del ikke havde speciel interesse i byplanlægning, men med på bølgen af politisk aktivisme eller så det som en mulighed for senere at lirke sig ind på en af akademiets andre afdelinger.

Stemningen var oppisket, og det var sjældent let at finde et ben at stå på, hvis tungen samtidig skulle holdes lige i munden. Ikke desto mindre kom der i virvaret af aktioner, pamfletskrivninger, studenter- og lærermøder relativt hurtigt gang i studierne, der helt i tidens ånd og som noget nyt blev udført i grupper. Af opgavetyper fra de tidlige 1970'ere kan nævnes byfornyelsesopgaver, der udsprang af slumstormeraktionerne og de hårdhændede rydninger af bl.a. Hudegrunden og Sorte Firkant, trafikopgaver i form af undersøgelser af trafikens politiske økonomi og regionale undersøgelser af udkant problematikken i det skæve Danmark. Dertil kom oprettelsen af Tropisk Kursus, der blev starten på Byplanafdelingens engagement i udviklings- og planlægningsproblemer i den tredje verden. Sidenhen blev der taget fat på Færøerne og Grønland samt omfattende analyser af Planlovreformen, region- og kommuneplanlægningen.

Undervisningen foregik primært gennem gruppediskussioner på basis af litteraturstudier, hvor lærerne hele tiden forsøgte at være et mulehår foran de studerende og i øvrigt nærmest fungerede som ordstyrere for at systematisere og målrette diskussionerne og i det hele taget holde sammen på tropper og synspunkter.

Studieresultaterne og afgangsupgaverne i denne periode var i de fleste tilfælde kritiske og meget teoretiske rapporter, ofte overordentlig gennearbejdede og velskrevne - og uhyre omstændelige. Der blev sjældent lavet byplanlægning og der blev ikke tegnet. Til gengæld blev der læst, samlet data, tænkt og diskuteret med et engagement og indbyrdes konfrontationer, som ikke er set hverken før eller siden.

Og så skal det afslutningsvis tilføjes, at en meget stor del af de, der tog afgang fra Byplanafdelingen efter halvfjerdsmodellen mig bekendt udfører et ganske godt og værdsat arbejde, ikke mindst i kommunalt regi.

Post Scriptum.

Omvæltningerne i slutningen af 1960'erne og op gennem 1970'erne blev af de praktiserende planlæggere betragtet med betydelig mistro - undertiden ligefrem med forbitrelse. Var det ikke deres (ikke særligt) gamle fag, vi var i færd med at strangulere - og så oven i købet tilsyneladende med Peter Bredsdorffs billigelse? Ikke mindst Arne Gaardmand var utrættelig i sin kritik af at det, der foregik, var den rene handlingslammelse. Set i bakspejlet er jeg enig i dele af kritikken, men bestemt ikke i alt, hvad vi blev kritiseret for. Uden at

ville bortforklare noget, heller ikke de mere betænkelige sider, var der dog en vis morbid logik i det, der var i gang. På sæt og vis lå det nemlig i forlængelse af dansk byplanlægnings bestræbelser på at videnskabeliggøre faget og af fagets hele kritiske tradition. Dette forklarer naturligvis på ingen måde studenteroprøret, men det er nok en del af forklaringen på, at Byplanafdelingen var en af de mest oprørske afdelinger på akademiet og på de konkrete udslag oprøret fik i Byplanafdelingens nye studiepraksis: den kritiske videnskabelighed og den videnskabelige kritik.

Dertil kommer et andet spørgsmål, som hverken vi eller vore kritikere på det tidspunkt var opmærksomme på. Den ny Byplanafdelings kritik af den praktiserede planlægning var muligvis blot en intuitiv foregribelse af den krise, faget få år efter viste sig at være i - og som det endnu ikke er kommet ud af. Hvor vi mente at stå over for en modstander, der var så mægtig, at vores kritik i heldigste fald kun ville blive et korrektiv til fagets teori og metoder, var sandheden snarere, at vi brugte alle vores kræfter på at vælte en modstander, der allerede var ved at falde helt af sig selv - og som først nu er ved at rejse sig af støvet og opdage sig selv i andre skikkelser.

Dorte Jørgensen
Kunstakademiets arkitektskole
1985 - 1992

Begyndelsen

Det var mens postmodernismen stadig var in, at jeg startede på arkitektskolen i København. Året var 1985, og på mange af de afdelinger, som faldt sig til de nye studerende, stod der modeller med lyseblå og lyserøde søjler og skåle med småkager. På byplanafdelingen var der rodet. Måske var det derfor, jeg valgte afdelingen. Den virkede hjemlig.

De 2 første år, basisårene, tilbragte jeg sammen med 5 medstuderende, som fulgte byplans basiskursus med Bjarne Dahl og Jens Kvorning som lærere. På det tidspunkt kunne man tage basisuddannelsen på specialafdelingerne, som til gengæld lovede at give en bred arkitektfaglig indføring i fagets mange kroge. Så vi tegnede gårdforbedringer, bænke, fælleshuse, lejlighedsindretninger og kvartersplaner. Første år var den geografiske ramme Vesterbro, andet år Amager. Opgaverne blev suppleret af et hav af tegnekurser, fotokurser, værkstedskurser m.m.

Desværre blev vi både fysisk men også fagligt isoleret fra resten af afdelingen. En del af de ældre studerende var igang med at skrive deres afgangsrapporter, og vi fornemmede en vis skepsis overfor de opgavetyper og de metoder vi brugte. I hvert fald var der ikke nogen særlig interesse at spore fra den ældre og mere erfarne del af byplans studerende, hvilket lagde en vis dæmper på de faglige diskussioner. Vi var for nye til at komme med skarpsindige kommentarer til deres rapporter, og de var optaget af deres egne afgangprojekter. Så det blev 2 basisår, hvor det faglige miljø primært bestod i diskussioner mellem os selv og vores 2 lærere.

3. og 4. studieår valgte jeg at tilbringe på bygningskunst, men fulgte undervejs byplans (læs Jens Kvornings) talrige forelæsninger om byens udvikling, byens form og byens gud ved hvad. Efter en udvidet praktik i DSB vendte jeg tilbage til skolen og skulle til at vælge område, afdeling og afgangslærer.

Jeg valgte byplanafdelingen som "afgangsafdeling". Fordi jeg syntes om at arbejde rumligt med byens skala, og fordi jeg syntes godt om min tidligere lærers undervisning.

Undervejs

De opgaver, vi arbejdede med som ældre studerende på byplan, tog udgangspunkt i en række nedslidte erhvervsområder i Københavns udkant. Formålet var at se på områderne i forhold til København som helhed, at se på områderne i forhold til deres nærmeste omgivelser og endelig at give bud på, hvordan disse områder kunne tilføres nyt liv. Med overskriften revitalisering af nedslidte byområder løste jeg opgaver i forskellig skala, fra kvartersplaner til udformning af byrum m.m. Undervisningen foregik som tegnebordsundervisning, suppleret af kurser og lærerhjælp fra landskabsafdelingen.

Ind i mellem de større og længerevarende opgaver (1-2 semestre), fulgte vi forskellige seminarer om emner, der havde med den pågældende opgave at gøre. F.eks. havde vi en uge, hvor vi læste og diskuterede Peter Maskell's bog "Industriens flugt fra storbyen", samtidig med vi hørte foredrag af forskellige developere og folk med forstand på den økonomiske side af byens udvikling. Det gav en god blanding af teori og praksis. Sideløbende med de større opgaver havde vi korte skitseopgaver af 1 uge til 14 dages varighed. Skitseopgaverne løste vi i samarbejde med studerende fra hele instituttet. Lærere fra både byplan, landskab og bybygning hjalp undervejs og var med til den endelige kritik. Det var vældig godt, lærerigt og sjovt. Jeg synes, at disse skitseopgaver kunne løfte de faglige diskussioner og "arbejdstempoet" op over det almindelige studieniveau. Måske fordi vi var så mange der deltog, men også fordi de 3 afdelinger hver især havde noget at byde på, forskellig indgang til opgaverne m.v. Derudover krævede de korte opgaver, at der hurtigt blev taget beslutninger og at arbejdsindsatsen på en positiv måde blev meget intens. Alle de opgaver jeg løste på byplan, blev løst gennem registrering og rumlig skitsering for at ende i en endelig optegning/model. I hovedparten af de opgaver jeg løste på byplan, var den rumlige forståelse og skitsering den røde tråd i opgaven.

Afgangen

Jeg tog afgang i 1992 på samlet studieforb. Min afsluttende opgave var en strukturplan for Østamager fra Kløvermarken til Kastrup. I opgaven forsøgte jeg at strukturere dette langstrakte og delvis nedslidte område ved at tilføje det et enkelt landskabeligt element. På udpegede områder udarbejdede jeg mere detaljerede planer for møder mellem den overordnede struktur og byens forskellige kvarterer (industri/erhverv/bolig/grønne områder).

MØDET MED VIRKELIGHEDEN.

Den offentlige verden.

Efter veloverstået afgang fra arkitektskolen og en efterfølgende periode som arbejdsløs, blev jeg i 1996 ansat i byplanafdelingen i en kommunal forvaltning. Mit arbejdsområde i byplanafdelingen bestod primært af lokalplanlægning, sagsbehandling efter planloven og hjælp til kommuneplan/bycirkel projekter.

Den første lokalplan var svær!

Man forventede, at jeg kunne dét der med redegørelse, kortbilag, skitser og paragraffer, og jeg måtte svede en del, før jeg fik juristeriet ind under huden. Det ville jeg godt have prøvet før, evt. som en opgave på skolen. For ét er at få og tegne de gode ideer, et andet er at omsætte dem til tørre paragraffer, som skal kunne holde juridisk. Og havde jeg ikke følt mig så usikker i at bevæge mig i lokalplanens regler og indhold, havde jeg i højere grad ovovet at give de kommende lokalplaner et mere arkitektfagligt indhold og et mere brugervenligt sprog og layout. Også kommuneplanens rolle i byplanlægningen er et område som jeg, set i bakspejlet, godt ville have kendt bedre til inden jeg startede som byplanlægger.

Til gengæld er der mange ting fra min uddannelse, som jeg har haft god brug for. Først og fremmest arbejdsmetoden, evnen til at overskue en opgave og gennem skitsering g o.a. finde forskellige løsningsmuligheder, at prioritere og beskrive disse. Evnen til at skitsere og give form har jeg haft brug for, dels for at angive nye byggemuligheder i kommunen, men også i "forhandlinger" med de lokale bygherrer/arkitekter. Den arkitektfaglige sikkerhed som jeg har fået, dels på bygningskunstafdelingerne men også på byplanafdelingen, mener jeg er en vigtig bagage, både i lokalplan og kommuneplanopgaver.

Det kommunale miljø

Nu består en teknisk forvaltning og en kommunalbestyrelse mestendels af meget andet end arkitekter, også af folk der ikke synes, at det dér med form og æstetik er så forbandet vigtigt. "Flere huse gi'r flere kroner i kommunekassen" siger politikeren, "bredere veje" siger vejingeniøren, "flere klippede busketter" siger gartnerformanden, "færre opgaver" siger HK'erne. Der er intet fælles "sprog" og ingen fælles facitliste, ingen fælles entusiasme for forvaltningen som helhed. Derfor er det lidt af et kulturshok at forlade arkitektskolen, hvor alle forstår hinanden og stort set er enige om alting, og komme ud og forklare sine meninger overfor kolleger, politikere og borgere med en helt anden indstilling til tingene. Til tider en træg og langsommelig affære, men også en værdifuld lektie i livet.

Mødet med den "private verden".

Efter godt 2 år i det offentlige var jeg så heldig at få et ønskejob på en privat byplantegnesteue, hvor jeg stadig er ansat. Socialt var det som at komme tilbage til skolens miljø igen. Fælles interesser, færelse, begejstring for faget og en lyst til at knokle for opgaverne - sammen. Men jeg er glad for at have haft et par år i en forvaltning først, især fordi mange af mine opgaver er for offentlige forvaltninger, hvis arbejdsbetingelser og krav jeg jo kender indefra. Mine nuværende opgaver består mest i at lave lokalplaner, skitser til bebyggelsesplaner og kommuneplanopgaver. Derudover har jeg en del opgaver, som går på layout og opsætning af foldere, kommuneplaner, debataviser m.m.

Også i det private har jeg haft stor gavn af metoden og mine skitseringsøvelser fra skolen. Men nu er øvelserne blevet til alvor. De store linier skal være på plads, detaljen er vigtig - man skal f.... kunne komme forbi med en barnevogn, også selv om det er en tegning i 1:1000. Jeg kunne godt have ønsket mig en lidt mere fasttømret paratviden, som går på størrelser, afstands og arealkrav for de ting, som nu er relevante i enhver bebyggelsesplan. Selvfølgelig kan den slags nemt slås op i bygningsreglementet m.v. Men det ville være rart at kunne fra starten, når det nu alligevel er noget man får brug for senere hen. Og så skal det gå hurtigt. Tiden viser sit fæle ansigt og kræver en disciplineret arbejdsmetode, som kræver at man ikke skal gøre noget 2 gange, at man ved hvor man vil hen fra starten og at man er i stand til at planlægge sin tid derefter. Men det er vist et spørgsmål om erfaring.

BYPLANUDDANNELSEN PÅ KA I 80'ERNE OG ARKITEKT JENS V. NIELSEN

Jens V. Nielsen
Kunstakademiets arkitektskole
1979 - 1985

Byplanuddannelsen på Kunstakademiet var i starten af 80'erne præget af store debatter om fagets og uddannelsens indhold - meget store debatter. Efter 12 år i praksis står disse debatter - sammen med studieturene - som den stærkeste erindring fra uddannelsen. På én måde underligt, at vi kunne bruge så lang tid på det - og samtidig sørgeligt, at disse grundlæggende diskussioner om faget og dets udførelse siden har været så totalt fraværende. På den måde har uddannelsen og virkeligheden ligget fjernt fra hinanden.

Byplanuddannelsen på KA var ved studiestart i

1990 organiseret i en 2-årig basisuddannelse og en overbygning organiseret i såkaldte studiekollektiver. Basisuddannelsen var bygget op omkring en række projektopgaver, som bragte den studerende igennem fagets traditionelle skatrin fra lokalplanlægning til kommune- og regionplanlægning. I tilknytning til projektopgaverne indeholdt forløbet en række kurser, som dels introducerede til mere overordnede samfundsmæssige forhold, dels introducerede til fagets praksis, som den typisk kom til udtryk i de offentlige planlægningsorganer. Grundlæggende arkitektfaglige færdigheder såsom tegnefærdigheder, skitseringsmetodik og lignende var ikke indeholdt i byplanuddannelsen, men blev i begrænset omfang tilgodeset ved at de studerende tog kurser på andre afdelinger.

Projektopgaverne fra 3. studieår til afgang foregik i studiekollektiverne og foregik for langt størstedelen som gruppearbejde. Kollektiverne var formelt indholdsmæssigt defineret som f.eks. byfornyelseskollektiv eller byudviklingskollektiv, men var reelt formeret omkring faglige holdninger hos de studerende og ikke mindst i lærerkollegiet. Diskussionen af kollektivernes faglige indhold - specielt de andres - beslaglagde undertiden en betragtelig del af studietiden. I midten af firserne var modpolerne i studiekollektiverne således den levevilkårsorienterede og den rumlig-funktionelle indfaldsvinkel til byplanfaget - en modsætning, jeg ikke siden har kunnet genkende i fagets praksis.

Mit afsluttende studieprojekt bestod i at udforme en helhedsstrategi for planlægningen af Storkøbenhavn. Projektet indeholdt dels en analyse af Storkøbenhavns problemer og de planlægnings-

OVERORDNET OMSTRUKTURERINGS-STRATEGI

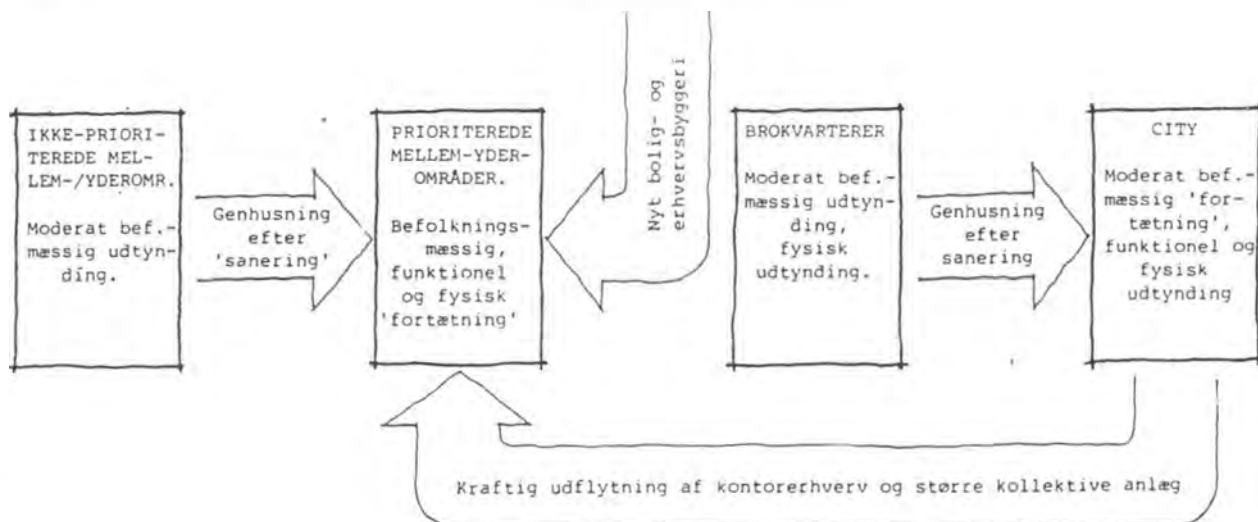
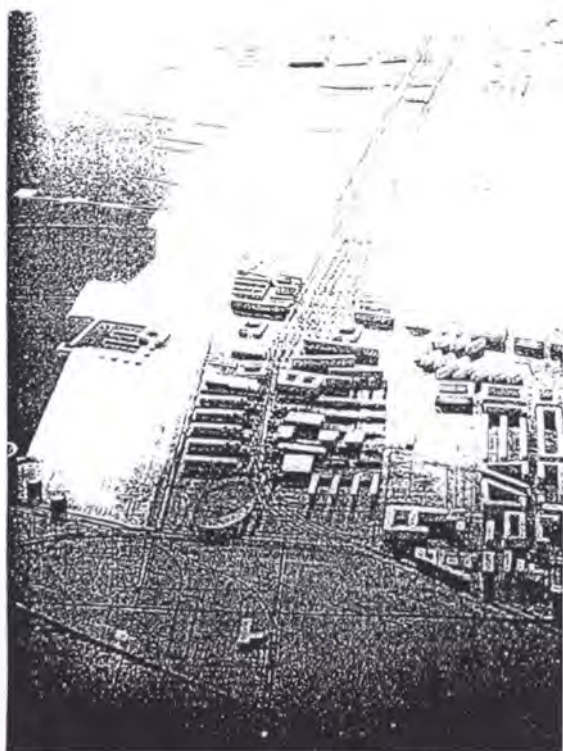

Illustration fra afgangprojekt

Modelfoto af afgangprojekt

mæssige betingelser, dels en samlet strategi for den fremtidige udvikling. Strategien var ikke bare overordnet, men rummede konkrete retningslinier og eksempler på planlægning og udformning af en række delområder. Den arkitektoniske bearbejdning og fremstilling i projektet var med en venlig betegnelse skitse-mæssig, hvilket dækker over en vis ubehjælpssomhed på dette centrale arkitektfelt. Projektet blev præsenteret i form af en rapport og en diasfremvisning.

Ved en gennemlæsning af projektet i 1997 kan det umiddelbart synes overdrevent analytisk og uden jordforbindelse - helt i tråd med det generelle billede af byplanuddannelsen i 80'erne. En nærmere gennemlæsning af projektets forslagsdel viser imidlertid, at en række af de betragtninger, der gøres gældende, faktisk har været fremtrædende i debatten om København siden, og at en række af de dengang 'urealistiske' planforslag faktisk er realiseret eller er ved at blive det. Det gælder helt ned til konkrete byfornyelsestiltag, byggerier i havnen, trafikantlæg i ringvejsforbindelserne osv.

At forlade arkitektuddannelsen i 1985 var stort set det samme som at melde sig på arbejdsformidlingen. Alle uddannelsens professionelle forventninger var orienteret mod stillinger i det offentlige planapparat, og her var markedet mættet. Dårlig offentlig økonomi og store planlæggerårgange gjorde betingelserne vanskelige og man-

ge søgte enten praksisgivende jobs i landets yderste kroge eller lagde arkitektfagligheden bag sig og gik ind på andre jobområder. Sådan var det bare, og på en måde opfattedes arbejdsløsheden som en naturlig forlængelse af den fagkritiske linie, der var lagt gennem uddannelsen.

Vi var nogle stykker, der etablerede en lille varmestue for arbejdsløse byplanlæggere. Næppe havde vi dog fået bordene på plads før alle var engageret i jobs og varmestuen måtte nedlægges. For mit eget vedkommende gjorde tilfældigheder af nærmest grotesk karakter, at jeg kort efter uddannelsens afslutning befandt mig i et job som byfornyelseskonsulent i et byfornyelsesselskab. Byfornyelse var så nogenlunde det arbejdsområde, der havde beskæftiget mig mindst gennem årene på byplanafdelingen og for at gøre målet fuldt var et af de afgørende ansættelseskriterier ovenikøbet mine tegnefærdigheder. Heldigvis kunne mine fritidsaktiviteter leve op til forventningerne - desværre blev det sidste gang den slags evner skulle bruges i jobbet.

I et byfornyelsesselskab er arbejdsopgaverne fokuseret omkring projektstyring. Organisationsstrukturen er i vid udstrækning baseret på selvstændig projektstyring varetaget af konsulenter, som udover arkitekter også kan være jurister, økonomer, geografer osv. Ansvarsområdet for den enkelte projektleder er typisk en by eller et større byområde, hvor projektlederen har det samlede ansvar for tilrettelæggelse og gennemførelse af byfornyelsen. Arbejdsfeltet spænder lige fra overordnet planlægning og prioritering til konkret planlægning for udvalgte karreer eller ejendomme og efterfølgende indsats som bygherreforretningsfører ved gennemførelsen.

Byfornyelse er et af de mest handlingsorienterede dele af byplanfaget - der laves simpelthen ikke planer, hvis der ikke er behov for en efterfølgende indsats. Det idémæssige og umiddelbart arkitektfaglige går derfor hele tiden i hånd med det handlingsorienterede, afklaring af politiske betingelser, brugerinddragelse, økonomi, tidsstyring, osv. Det kræver bred byplanfaglig kvalifikation. Samtidig er byfornyelse et specialtområde. Der kræves specifik viden om en kompliceret lovgivning og økonomi, som ligger langt udover den tilegnelse, der er foregået i uddannelsen. Her er det snarere generelle akademikerkvalifikationer end arkitektfaglige kvalifikationer, der tæller. Endelig er byfornyelsesområdet karakteriseret ved en meget bred samarbejdsflade, som spænder lige fra de øvre politiske niveauer over bygherrer og rådgivere til beboere af alle tænkelige typer. Det kræver almene menneskelige kvalifikationer.

For mit eget vedkommende synes jeg 80'ernes byplanuddannelse har været så god en ballast som nogen til at imødekomme disse professionelle krav.

Efter mange år i samme ansættelse kravler man enten op ad stigen eller får placeret sig i de niches, som fagligt eller på anden måde er mest attraktive. For mig blev det det sidste, således at arbejdsområderne de sidste år koncentreredes om forsøgs- og udviklingsprojekter samt varetagelse af selskabets udadvendte formidling med hensyn til grafisk arbejde, fotografering mv. Det sidste uden nogen form for selvstændig baggrund i uddannelsen.

Efter 8 år i byfornyelsesselskabet var tiden inde til at prøve noget nyt i tilværelsen. De umiddelbare jobmuligheder rummede for mange af de samme kendte arbejdsrutiner, og jeg traf derfor det valg at etablere mig med selvstændig tegnestue. Med udgangspunkt i min tidligere beskæftigelse og mine kontakter derfra hedder beskæftigelsen nu formidling omkring byggeri og byfornyelse. Rekvirenterne findes primært indenfor den verden, som har tilknytning til byfornyelse, men udvides tilstadighed. Tegnestuens produkter er bøger, rapporter, plancheudstillinger, videoer mv. , produkter som typisk kommer til verden i en samlet produktion, hvor alle delfunktioner varetages. Arbejdsfunktionerne på tegnestuen indeholder således såvel research og tekstforfatning som fotografering og grafisk tilrettelæggelse/produktion.

Mit nuværende arkitektfaglige levebrød kan kun i yderst begrænset omfang knyttes tilbage til uddannelsen på byplanafdelingen i 80'erne. Også på den led synes uddannelse og praksis således at ligge hinanden fjernt. Og dog. For mig har forløbet - som er aldeles typisk for mange kolleger - været en bekræftelse af et de vigtigste kriterier for i sin tid at vælge arkitektuddannelsen: at den i højere grad end nogle andre uddannelser uddanner til livet frem for til forudsigelige og fastlagte jobfunktioner. Og det er jo ikke så galt, når man nu sandsynligvis kun har det ene at for nøje sig med.

Ole Winding

Kunstakademiets Arkitektskole
1964-1972

En arkitektskole i provinsen.

Efter afgang fra Henning Larsens B-Afdeling i 1972 og halvandet år som lærer på Institut for By-og Landskabsplanlægning på Kunstakademiet landede jeg i efteråret 1973 på Arkitektskolen i Aarhus på uddannelsens 1.del.

Mere præcist blev jeg ansat på det ene af de tre hold ud af seks, hvor der blev undervist i byudvikling og planlægning. Faktisk blev der undervist på byplanfeltet et helt år., hvilket relateret til dagens situation omkring byplanlægning på Arkitektskolen var ganske imponerende i et førstedels studium. Undervisningen krydsede igennem byhistorie, byteori, byregistrering og -analyser, planlovsystemet og kommunernes planapparater - tilsat politisk økonomi i et ikke ringe omfang.

Planer udarbejdet af studerende blev det aldrig til. De gange jeg dristede mig til at foreslå det, var svaret lettere overdrevet - at det var at gå for vidt.

Hvad angik Byplanafdelingen havde jeg i de første par år ikke megen faglig kontakt og dermed heller ikke noget reelt kendskab til undervisningens indhold.

Jeg havde hørt, at afdelingen var etableret med ganske få studerende og en amerikansk Associate Professor Ray Okomoto ganske kort efter skolens start i 1965. Jeg havde også hørt den sære historie om, at Ray Okomoto ved sin ansættelse til manges overraskelse havde indrettet sit kontor med

Kjærholm møbler og derudover havde holdt to forelæsninger, hvoraf den ene havde titlen "Da lyset gik ud i New York".

Derefter var han væk.

Derudover vidste jeg, at afdelingen var vokset betragteligt med Knud Svensson og Eric Pettersson som lektorer - og at Henning Bork, Sümer Gürel, Sigurd Wandel, Gert Lindgård og Mogens Stærk var blevet ansat i takt med afdelingens ekspansion. Og endelig at Arne Gaardmand var blevet ansat som gæsteproffesor på halv tid.

Ganske anderledes var det for mig med kontakten til den nyoprettede afdeling Afdelingen for fysisk- og økonomisk planlægning. Dette gjaldt både kontakten til studerende og til lærere.

Afdelingen var blevet oprettet i 1973 i hælene på en kritik af den eksisterende traditionelle tilgang til byplanfaget. Kravet var enkelt, at der i uddannelsen skulle fokuseres meget mere præcist på den fysiske og økonomiske planlægning i et kritisk og samfundsmæssigt perspektiv.

At inspirationen tog afsæt i studenteroprøret overrasker næppe.

Afdelingen voksede meget hurtigt og nåede på kort tid samme størrelse som Byplanafdelingen. Fys-Øk som den sædvanligt blev kaldt fik også tilknyttet et professorat.

Et forhold, der som jeg husker det absolut ikke var uden betydning for det faglige og kollegiale klima på skolen.

Der var ikke knyttet et professorat til Byplanafdelingen!

Studierne på Fys-Øk var entydigt og systematisk rettet mod den kritisk analyserende planlægning. Grundlaget var markant marxistisk funderet og uden nogen form for kobling til arkitekturfaglige problemstillinger.

Det være sig teoretisk eller i praksis i arbejdet med fysisk form.

Dengang som idag mener jeg, at det var en fejl at frasige arkitekturen så radikalt som tilfældet var. Faktisk var det slet ikke nødvendigt.

Uanset må det konstateres at afdelingen profilerede sig usædvanligt stærkt på skolen. Fys-Øk-erne var overalt, hvor det var værd at være når det handlede om indflydelse og skolepolitik. De stillede de "rigtige" spørgsmål - men ikke altid på rette tid og sted. At de blev stillet var det vigtige.

De var voldsomt fagligt engagerede og det smittede af.

At Afdelingen således også var på banen og med i etableringen af tidsskriftet Blød BY kom ikke bag på nogen.

En ny byplanafdeling.

Den ældre byplanafdeling forblev ikke upåvirket af udviklingen på Fys.Øk..

Sommeren 1976 blev meget varm. De studerende støttet af et par af lærerne stillede krav om nyformulering af undervisningens indhold og organisering med mere vægt på bl.a.analyserende planlægningssteori.

Studerende havde sammen med Sigurd Wandel og Gert Lindgaard udarbejdet en skitse til en sådan nyformulering.

Eric Petterson hævdede, at han som lektor i byplanlægning havde ansvaret for undervisningens indhold og form og udsendte sit eget studieprogram til de studerende med appel om, at tilmelde sig den "rigtige" byplanafdeling.

Det udløste indlysende en række heftige møder, der i sagens natur var båret af gejst i stilen, at der måtte og skulle ske noget, og at prisen først efterfølgende var relevant at diskutere.

Hele sceneriet oplevede jeg sådan set fra sidelinien. At mit navn figurerede i en skitse til skolens bemandingsplan som lærer på byplanafdelingen betød ikke, at jeg var involveret i debatten. Dette gjaldt også for det afgørende afdelingsmøde, hvor Eric Pettersons temperament bød ham at efterspørge en massiv tillids erklæring fra Afdelingsforsamlingen. Ingen havde, som jeg har forstået det, reelt lyst til en sådan afstemning og prøvede at afværge den. Men den kunne ikke forhindres. Eric Petterson forlod lokalet og afdelingen.

En "ny" byplanafdeling var en realitet med to linier - lokalplanlinien og kommune-regionplanlinien. Med 76 normalstuderende og 12 afgangere var der behov for udvidelse af lærerstaben. Sidsel Bloch blev knyttet til lokalplanlinien sammen med Sigurd Wandel og undertegnede til kommune-regionplanlinien sammen med Gert Lindgaard og Mogens Stærk.

Hvad gik den faglige profil kan det på sin vis siges, at afdelingen overtog en god del af de analytiske tilgange, der var udviklet på afdelingen for fysisk og økonomisk planlægning. Tydeligst på den nyetablerede kommune-regionplanlinie.

På lokalplanlinien fastholdt man det arkitektur-rettede perspektiv.

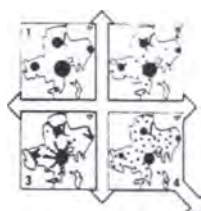
Der var på afdelingen enighed om at udvikle studierne i en samfunds- og planlægningskritisk retning. Der var også enighed om, at den grundlæggende arbejdsform skulle være det problemorienterede projektstudium.

Der blev lagt stor vægt på, at de opgaver der i studieprojekterne søgtes løst var relate-

ret så præcist som muligt til virkelighedens planlægningsopgaver. Dette betød i realiteten inden for Planlovreformens rammer. Endelig var det et vigtigt mål, at studierne skulle rette sig mod aktuelle planlægningsopgaver med høj grad af udadvendthed. Konkrete eksempler her på blev, lokalplanliniens forslag til alternativ trafikplanlægning i Århus "Sådan kan Århus Midtby trafikfredeliggøres"

og kommune-regionplanliniens debatoplæg omkring regionplanlægningen i Århus Amt. "Den 5'te mulighed".

DEN 5' MULIGHED I

AFDELINGEN FOR BYPLANLÆGNING
ARKITEKTSKOLEN I ÅRHUS
DECEMBER 1977

Endelig var det også et klart formuleret mål, at der i planlægningsopgaverne skulle tages seriøse sociale hensyn. Det var tidsånden.

Ikke overraskende blev afdelingens liniedeling kritiseret. Mange fandt at en linie for sammenfattende fysisk planlægning på kommu-

nalt og regionalt niveau og en anden for fysisk planlægning på bebyggelsesplan-niveau var for snævert tænkt.

Det var svært at være uenig heri. Indlysende skulle grænselandet mellem de to linier have været diskuteret meget mere indgående. Fra lærerside fandt vi det nødvendigt i første omgang at lade diskussionen vente. Vi kunne let se hvordan en sådan, på alle måder relevant, faglig diskussion kunne forløbe over lang tid og udskyde projektarbejdet. At diskussionen først kom flere år efter må så klart karakteriseres som uheldigt.

Kommune- regionplanlinien.

Studierne blev indholdsmæssigt organiseret inden for valgte årstemaer, der skulle respekteres af alle studerende uanset studietrin. Formålet med årstemaerne var at sikre både den faglige dybde og bredde - og derigennem etablere et fælles fagligt diskussionsgrundlag.

Dertil kom at et fælles årstema gav mulighed for en mere stringent studietilrettelæggelse.

I starten blev årstemaerne udpeget for et år ad gangen via dialog mellem lærere og studerende. Første gang handlede det om regionplanlægning og regionale analyser.

Siden fulgte de små byer og landdistrikternes planproblemer og de store byers planlægningsproblemer efter i vekselvirkning. Senere igen kom Forstædernes og de nyere etagebolig-områdernes planproblemer samt udkantsområdernes problemer på dagsordenen.

Undervejs diskuterede man om, at det ville være hensigtsmæssigt, at se studierne i sammenhæng over et 3-årigt studieforløb.

Det gav selvfølgelig anledning til justeringer i de tilfælde hvor aktuelle problemfelter kaldte på opmærksomheden.

Konkurrencen om Københavns Havn her nævnt som et eksempel.

Men årstema-tankegangen blev som princip fastholdt hele vejen igennem.

Den fungerede ganske enkelt.

Inden for årstemaet var studierne organiseret med et længerevarende indledende seminar knyttet til det faglige felt. Seminaret fungerede som præsentation af den faglige bredde og dermed som inspiration for formulering af projektstudier. Projektstudierne blev gennemført og fulgt grundigt op med både mundtlig og skriftlig kritik.

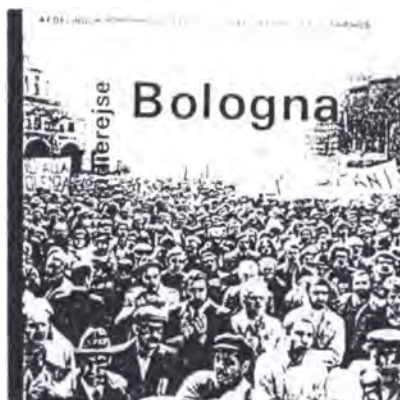
Et andet vigtigt element var beslutningen om studierejsernes faglige indplacering. Fra tidligere nærmest at være valgt ved tilfældig entusiasme blev studierejsemål nu fastlagt knyttet til årstemaet. Der lå selvfølgelig ikke nogen snæver entydighed heri, hvilket tyde-

ligt viste sig i oktober 1979 hvor de store byers udviklings og planlægningsproblemer og planlægningens demokratisering var på dagsordenen som årstema.

De ene halvdel af de studerende ville til Moskva, den anden til London.

Kompromiset som jeg- noget tøvende ganske vist -tillod mig at foreslå blev Bologna. En rød storby i et kapitalisk land!

Faktisk endte det med at blive en helt fin og inspirerende studierejse, hvilket tydeligt kan aflæses af rejserapporten, der blev udarbejdet efter hjemkomsten.

At forestille sig et arkitektstudium uden seje udfald og diskussioner undervejs må siges at ligge uden for virkelighedens verden. Der var mange af slagsen. De var nødvendige og sædvanligvis generelt frugtbare for udvikling af studiemiljøet.

At det dog gik noget vildt til det år, hvor Poul M., Peter Michael og fans entrede liniens arena - skal jeg ikke lægge skjul på. Der var bare vildt gang i den husker jeg krystalklart.

Set - tilbage over skulderen ville flere ting have været kunnet gjort anderledes, såvel pædagogisk som fagligt.

Den væsentligste var dog fraværet af konkrete fysiske planforslag i projektførelserne. Fra lærerside finder jeg, at vi skulle have holdt fast i at en planlægger uddannet på en arkitektskole måtte beherske den 3'dje dimension i et eller andet omfang på bebyggelsesplan niveau.

At fysisk formgivning kom til i 1982-1983 var godt, men også sent, set med mine øjne.

En ny afdeling ved navn IK.

Med tiden kunne to vigtige forhold iagttages. Det ene var at studierne på Fys.Øk og KR-linien indholdsmæssigt i høj grad havde nærmet sig hinanden.

Det andet meget konkrete og ligeså væsentlige var at antallet af studerende var faldet drastisk begge steder. Faktisk var der kun een ny studerende der havde tilmeldt sig på 3'

studietrin.

Noget måtte gøres - og det blev det. Det blev besluttet at lime de to afdelinger sammen med et fælles studieprogram. I første omgang for et fælles første semester på 3' studieår. At afdelingen kom til at hedde Planlægningsafdelingen IK hang enkelt sammen med de to afdelingers bogstav-registriering på skolen.

Resultatet af det faglige fælles skab blev, at afdelingen i studieprogrammet for 1985-1986 kunne præsentere en slags manifest.

ken retning den udvikler sig bliver interessant at følge.

PLANLÆGNINGSAFDELINGEN IK.

STUDIEPLAN 1985-86

ARKITEKTSKOLEN I AARHUS

Heri kunne læses:

På planlægningsafdelingen arbejder vi med byplanlægning fra bebyggelsesplanlægning til regionplanlægning. Vi tilstræber at arbejde i en faglig dansk tradition som arkitektplanlæggere, hvor arkitektur og planlægning ses i sammenhæng.

Vi arbejder også i en kritisk tradition, hvor økonomiske og politiske betingelser for planlægning og sociale og formmæssige konsekvenser af planlægning er vigtige for studiet. Uddannelsen skal give grundlag for

- at arbejde i planlægningens praksis på konsulenttegnestuer, i kommuner og amter
- at arbejde forskningsmæssigt eller i forbindelse med undervisning
- at støtte dem, der kommer i klemme i planlægningens maskineri
- at bruge sin faglighed som arbejdsløs.

1985-1986 blev for mit vedkommende det sidste år på planlægningsafdelingen. Antallet af studerende var faldet endnu en tak og bemandingsplanen gav ikke rum. Resultatet blev nye undervisningsmæssige udfordringer andre steder på Arkitektskolen.

Afdelingen blev videre hen til Afdeling B og lidt til. Det overlader jeg andre at skrive om.

Afsluttende kan dog føjes, at skolen efter flere år uden planlægningsafdeling i indværende studieår har fået etableret en ny afdeling for Arkitektur og Planlægning. I hvil-

FRA EN BYPLANARKITEKTS DAGBOG 1971 - 1977

CARSTEN MÆGAARD
Arkitektskolen i Aarhus
1971 - 1977

Jeg startede på Arkitektskolen i Aarhus i oktober 1971. Det var opfyldelsen af en drøm, der tog form da jeg var 14 år.

Holdet var det første med fri adgang. Vi var en herlig broget flok på 90 unge. Halvdelen med en studentereksamen- og halvdelen med en Byggetekniker-eksamen som adgangstegn. Vi blev budt velkommen af Nils Ole Lund i Laden -det store auditorium. De fleste havde grønne armyjakker på eller hvide vinterkrigsfrakker med den enorme krave slået op som tegn på at "de nok vidste hvad det drejede sig om". Jeg havde mine knaldrøde fløjlsbukser og røde pullover på og følte mig tilpas ved det.

Jeg havde bestået Byggetekniker-eksamen fra Århus Tekniske Skole i februar og derpå fået arrangeret et IAESTE udvekslingsophold på en tegnestue i Zürich i 6 måneder.

Vi førsteårsstuderende var i forvejen blevet fordelt på 6 hold, som alle skulle have til huse i en nedlagt fabrik på Nørrebrogade. Lokalerne var knapt færdige da vi rykkede ind. Det viste sig hurtigt, at nogle hold var mere progressive end andre. I politisk "korrekthed" vel at mærke. Nogle hold gik hurtigt igang med indføring i den historiske materialisme, mens andre arbejdede med de mere traditionelle dyder. De afhang helt af lærerbemandingen. Jeg startede på hold 6. Lærerne var dels helt nyuddannede (Niels Jørgen Kaihøj og Birgit Kaarø), dels en lidt ældre praktiserende arkitekt (Svend Aage Kirkegaard). Der var formuleret nogle meget brede rammer for hvad vi skulle foretage os. Jeg kom i gruppe omkring emnet

"boliger for ældre". Vi lavede i løbet af efterårssemestret en rapport med status og visioner om ældreboliger. Besøgte plejehjem, interviewede forskellige nøglepersoner og fik egentlig et godt indblik i problematikken. I forårssemestret var der en række kurser om møbeldesign, bygningsdesign, frihåndstegning, bygningsopmåling og croquistegning.

Samtidig fik jeg fært af studentpolitik. Jeg blev valgt som en af to holdrepræsentanter til Elevrådet. Der var blandt skolens lærere en heftig diskussion af pædagogiske mål og midler. De fremmeste kombattanter i AAA Ugeavisen var professorerne Nils Ole Lund og Ole Dybbro. Når jeg læste deres indlæg måtte jeg have fremmedordbogen til hjælp. Men så lærte jeg også hvad adækvat og eksplicit betyder.

Mine to kæreste fag i skolen har altid været historie og geografi. Da der i Ugeavisen i efteråret blev annonceret efter interesserede til en studierejse til Grækenland i maj-juni meldte jeg mig derfor. Vi var godt 40 studerende fra alle 6 årgange og 4 lærere. Vi mødtes hver mandag aften og gennemgik på skift de emner vi havde fordelt imellem os til nærmere fordybelse. Det var kolossalt berigende. Dels lærte jeg om de steder vi skulle se og samtidig fik jeg lært mange ældre studerende at kende.

Studierejserne var pragtfulde. Vi malede akvareller, skitserede, målte op og studerede med den ballast, som to telefonbog tykke kompendier og en vinters forberedelse kan give. Den står stadig, nu 25 år efter, som en faglig meget rig erfaring.

I løbet af det følgende efterårssemester blev jeg klar over at jeg ville tage byplanlægning som speciale på 2. del.

Men da jeg fandt undervisningen på disse seks 1. delshold for flydende og ustruktureret, fik jeg maget det sådan, at jeg kunne følge undervisningen på Byplanafdelingen som kursus. Afdelingens leder Lektor Eric Pettersson var åben over for ideen og jeg blev godt integreret i undervisningen. Der var mange kurser og forelæsninger. De ældre arbejde samtidig med deres semesteropgaver. Men jeg "frådsede" i herlige forelæsninger. Ivan Kilpatrik indførte os i Cypertitik. Den tyrkiske gæstelærer Sümer Gürel -uddannet bl.a. på MIT i Boston, underviste i teoridannelser i byplanlægningen. Eric Pettersson underviste om de store engelske byplanreformer, om "life and death of American Cities", om "Small is Beautiful", Københavns fingerplan og Århus egnsplan. Han arrangerede en studietur til København hvor vi bl.a. besøgte "Den kommitterede i Byplansager" Edmund Hansen og hvor vi var nede og se begyndelsen til Køge Bugt planen -samt "De Plog'ske Grunde". Alt i alt en grundig indføring i byplanfaget.

På et tidspunkt i foråret måtte jeg skyndsomt tilbage til mit 1. delshold og lave en semesteropga-

ve for at få studiet godkendt. Jeg lavede et tæt-lavt boligprojekt inspireret af SBI konkurrencen i 1970 samt en (noget overteoretisk) opgave om Christopher Alexanders teorier "A city is not a tree" og hans projekt i Lima for lavindkomstfamilier.

Nu begyndte det "rigtige" byplanstudium. Afdelingen havde en voksende tilgang af studerende. Den udvidede lærerstab var bredt sammensat med arkitekterne Eric Petersson, Sümer Gürel, Sigurd Wandel, geografen Mogens Stærk, ingeniøren Gert Lindgaard og sociologen Anna Lindblad. Vi holdt afdelingsmøde for alle én gang om ugen. Der blev gjort meget ud af studieplaner. Jeg deltog i skiftende arbejdsgrupper på de forskellige semestre om emner som motorvej vest eller øst om Brabrand Sø, erhvervslokalisering i Århusområdet i sammenhæng med de to udpegede aflastningscentre, dispositionsplan for en ny by til 5000 indb. ved Silkeborg, og studierapport om Holstebros byplanlægning.

Vi fik god faglig støtte af lærerne når vi bad om det, men der var nok for lidt hånd i hanke med hvad vi lavede i det daglige. Det var let for de studerende, der ikke havde klart formulerede mål, at være passive i al ubemærkethed.

Samtidig nåede studenteroprørets bølgeskvalp også til Byplanafdelingen. Vi undsage i et manifest Pettersson og Gürel. De blev karakteriseret som for teoretiske. Nye lærere kom til. Hans Hegelund, Ole Winding og Henrik W. Jensen. Vi ville mere ind i kommune- og lokalplanlægning. Planlovreformen var under udvikling. Vi fulgte gæsteprofessor Arne Gårdmand's forelæsningsrække igennem et semester. Med Sigurd Wandel som vejleder lavede jeg, i en tre mands gruppe, afgangsprøvet i foråret 1977 om en bykerneplan for Silkeborg. Det blev en ganske god dispositionsplan med scenarier for byudviklingen 10 og 20 år frem hvor vægten blev lagt på de to afgørende faktorer, trafik og detailhandel. Desuden indgik der bevaringsvurderinger og projektforslag til en central karrébebyggelse.

Midtvejs i 2. Del begyndte Byplanafdelingen at træffe aftaler med kommuner og amter om, at vi studerende kunne komme i praktik i sommerferierne. Der var kun mulighed for at komme i praktik én gang. Jeg kom til Ribe, hvor vi var 5 studerende, der i den dejlige sommer 1975, udarbejdede baggrundsmateriale til den senere bykerneplan. Ellers var det småt med muligheder for tegnestuearbejde p.g.a. stagnationen efter "Oliekrisen". Jeg fik i stedet ansættelse i to somre under professor Kristian Jeppesen, Institut for klassisk Arkæologi, ved hans udgravninger i Bodrum i Tyrkiet.

Hvad drømte vi om, når vi en gang imellem snak-

kede om beskæftigelse i fremtiden?

Jeg tror vi var mest stemt for at blive ansat på private byplantegnestuer. Kommuner og amter kom i anden række.

En dag, midt i afgangsopgaven, kom der telefonisk bud fra Haderslev Kommune til Nils Ole Lund om, at de skulle bruge en dygtig byplanarkitekt. Buddet blev på demoratisk vis rundsendt til samtlige afgængere, som kunne møde på hans kontor et bestemt tidspunkt. Vi blev enige om, at ordne sagen selv. Det blev ved lodtrækning. Vi var 10 kandidater. Der var 9 knækkede tændstikker. Den tiende trak Kjeld Pedersen, som jeg lavede afgangsprøvet med. Han fik 10 gode år i Haderslev. Jo, chancer får man en gang imellem, oftest tager man dem.

Selv havde jeg lyst til at komme udenlands. Jeg søgte -og fik et kandidatstipendium i Tyskland med det formål at studere de synlige resultater af deres byfornyelseslov, som var ca. 8 år forud for vores. Jeg var på universitetet i Stuttgart.

Da jeg kom hjem i sommeren 1978 var jeg opsat på at bruge min viden om byggeri og byplanlægning i Tyskland. Det var svært at få tegnestuearbejde, så jeg bed al skam i mig og søgte en stilling hos byggefirmaet Jens P. Koch & Co. i Odense. Jeg blev antaget blandt 22 ansøgere og fik ansvaret for at udarbejde en række bebyggelsesplaner i egnen omkring Hamburg. Der var interesse for mine, for firmaet, nye tanker om at indarbejde færdselslovens §40 veje i bebyggelserne. De blev mere afvekslende end deres hidtidige bebyggelser efter "Radburn"princippet. Man gik også med til at blande parcelhuse, dobbelthuse og rækkehuse og indarbejde små torvedannelser i bebyggelserne, så jeg følte ikke, at jeg gik på kompromis med mine idealer fra AAA. Firmaet havde desværre bundet for mange likvider i jord og måtte skære ned i sommeren 1980. Jeg blev fyret. Firmaet lukkede helt et års tid senere.

Jeg brugte herpå et par måneder på et "Barfodsjournalistkursus". Det var utrolig godt at lære at skrive journalistisk. På arkitektskolen blev vi opdraget i en akademisk skrivetradition med registrering, analyse, bearbejdning og syntese til sidst. På journalistkurset lærte vi at vende det hele "på hovedet" og begynde med det mest spændende - syntesen, og bearbejde den kortfattet.

Så fulgte en projektansættelse til et trafiksaneringsprojekt omkring de 40 skoler i Odense Kommune.

Jeg havde lært arkitekt Kristian Isager at kende og efter projektansættelsen kom jeg på hans tegnestue. Sammen tog vi rundt til en række fynske kommuner på akquisition, idet de stod over for at skulle udarbejde de første kommuneplaner. Samtidig lavede jeg bygningsrestaureringsopgaver og

et hæfte om istandsættelse af gamle huse i Kerteminde.

Kerteminde Kommune tilbød mig at udarbejde den første Kommuneplan, men som ansat i Teknisk forvaltning.

Det var en udfordring, så jeg sagde ja tak. Det blev til 6 år der. Det var en dejlig følelse at udfylde et fagligt tomrum. Jeg var den første arkitekt i Kommunen og der var brug for min kunnen.

Byfornyelse, rådgivning om bybevaring, bygningsopgaver, tilsyn med restaurering af en fredet købmandsgård, lokalplaner -og så kommuneplanen.

Der var kun ét problem. Det var for fagligt isoleret. Jeg trængte til at arbejde sammen med andre arkitekter.

Derfor sagde jeg i sommeren 1989 ja til at pendle til Nakskov, hvor min ven Philip Rasmussen havde masser af spændende opgaver på sin tegnestue. Jeg tror stadig, at det halvandet år dér, var det mest afvekslende en arkitekt kan komme ud for. Vi lavede trafikplan for byen, tegnede belægninger, lysmaster, buslæskure, plakatsøjler, bænke og et grillhus med kobbertag. Desuden en ombygning af banegården og idékatalog til DSB om udvikling af Cykelcentre i Danmark.

Det er godt at have en bred faglig ballast som tømrer og byggetekniker ud over arkitektuddannelsen i en sådan situation. Men det skal erkendes, at min specialviden omkring industriel design og de store byggeopgaver kun rakte -og rækker til skitseniveaue.

Herefter blev jeg ansat i byplanarkitekt Sven Allan Jensens Tegnestue. Vores lille familie flyttede til Herning, hvor jeg passede afdelingskontoret. Det var lokalplaner, kommuneplaner, Handlingsplaner for trafik og Miljø samt turismeplanlægning der stod på menuen. Efter 4 år lukkede hovedkontoret i Kbh. og jeg blev sagt op i forbindelse med reorganiseringen. Jeg havde nogle freelance opgaver i et halvt år og blev så "headhunted" til Holstebro Kommune, hvor jeg fik ansvaret for at udarbejde en ny kommuneplan. Der er fulgt andre spændende opgaver på tværs af forvaltningerne med, bl.a. udvikling af et fritidsområde omkring resterne Tvis Kloster, med fiskesø, naturskole og naturstier. I skrivende stund er jeg, med Sven Allan Jensens Tegnestue som konsulent, i gang med at udarbejde dispositionsplan og lokalplan til en ny bydel på 350 boliger. De ligger i "neighbourhoods" efter bedste angelsaksiske mønster med skov imellem.

Og så er ringen sluttet. Uden den ballast jeg fik under studiet ville der ikke have været vision til at udarbejde en så anderledes bydel.

Jeg er byplanstudiet dybt taknemmelig for den faglige grundviden der blev formidlet. Dog har jeg to hjertesuk.

Det ene er, at vi i 70'erne var alt for fokuserede på analyser og teorier. Vi fik ikke tegnet nok. Det ses af mange byplanarkitekters berøringsangst overfor det at tegne løsninger frem for at skrive. Vi behøvede Eric Petterssons faglige kvaliteter meget mere end vi troede.

Det andet suk går på den vel løse struktur under uddannelsen. Der var for mange "huller" at falde i, hvis/når man ikke lige vidste hvor delmålene lå. En tættere kontakt mellem lærer (vejleder) og studerende ville have været ønskelig.

Den projektorienterede studieform er knippel god, men den kræver en kærlig og fast lærerhånd.

Jeg har haft noget undervisning gennem årene. To semestre på Folkeuniversitetet i Odense "Om arkitektur". Kursus om Boligindretning på AOF i Herning og nu lærer i arealplanlægning på Kommunom uddannelsen.

Min undervisning er bundet op på cases med efterfølgende teoretisk uddybning. Dialogen er vigtig fordi voksne elever altid har noget at bidrage med selv.

Jeg er meget lykkelig for mit fag og har for længst besluttet ikke at søge ledende stillinger, fordi det ville fjerne mig fagligt fra den bløde blyant.

FAG, FAGKRITIK OG POLITIK

HANS KIIB

Arkitektskolen i Aarhus
1970 - 1977

- glimt af en 70'er-fortælling om studietiden ved Afdeling for fysisk og økonomisk planlægning, Fys-øk på Arkitektskolen i Århus og faglige udfordringer i dens lange kølvandsstriben.

Egentlig ville jeg have været bygningsarkitekt....

Det med at tegne kunne jeg vist blive helt rimelig til, og med min baggrund i et håndværkerhjem anså jeg det næsten for givet, at jeg skulle være bygningsarkitekt. Sådant startede det hele da også på Arkitektskolen i Århus i 1970. Jeg kom ind under professor Nils-Ole Lunds vinger det første år. Han havde vel læst et par bøger om adfærdspsykologi og arkitektur i sine unge dage, for netop dette år havde han udtænkt, at det nye hold på 90 studerende skulle arbejde med zoologiske haver. Som alle ved, så har den mand altid en ræv bag øret. Som han gnæggende påpegede ved skoleårets introduktion ville det være meget nyttigt for denne generation af arkitekter at studere dyreadfærd og på den baggrund tegne fornuftige boliger til dyr. Denne kobling mellem dyreadfærd og arkitektur ville kunne komme os til gode, når vi blev sluppet løs på mennesker....!

Det var kun de færreste af os, der på det tidspunkt kunne se det underfundige i dette påhit. De fleste af os gjorde indsigelser mod opgavens præmisser, idet den netop placerede dyrenes boliger i en kunstig og iscenesat kontekst. Alle løste dog opgaven - der blev bygget abebure og løvegrotter - men bag det hele kunne vi ane hans smørrede grin og konstatere, at vi alle i et vist omfang var blevet fanget i en række selvmodsigende udsagn.

Men, han satte en masse debat i gang. Det lå lige som også i tiden, at man som lærer skulle provokere. Den dimension tog vi med os på 2. år, hvor min gruppe vel brugte et halvt år på at diskutere et program for en integreret institution i Hadsten kommune. Vi var godt på vej til at oversætte adfærdspsykologien til institutionsområdet og analogierne fra dyreverdenen var jo slående. Men denne gang blev der diskuteret meget bredere - samfundet og kommuners rolle og ansvar over for det enkelte individ blev taget med ind. På den ene side var det os meget magtpåliggende at "tage hele verden med" i programmet. På den anden side var det personligt meget frustrerende, at tegneriet fyldte så lidt. Det hele virkede utroligt tilfældigt og ustruktureret og vejledning fik vi ikke noget af! Jeg vil sige det lige ud - lærerstaben under Erik Andersen var en flok amatører, der hverken fagligt eller pædagogisk formåede at strukturere et studieforløb. De lod os sejle af sted i blinde og det var først hen på foråret, hvor vi havde truet med mytteri og med pressen, at der blev sendt en flok ældre studerende ind - herunder Gösta Knudsen - for at redde årgangen fra kaos og opløsning.

Frafaldet af studerende var stort den sommer. Selv var jeg "færdig" med Erik Andersen og tænkte på at søge orlov eller få arbejde på en tegnestue for at slikke sårene. Jeg var virkelig forskrækket over det lave niveau i undervisningen og hvis alle afdelinger var skåret over samme læst stod det sløjt til..!

Det lykkedes mig at finde et par måneders arbejde på en tegnestue, men det rakte lige som ikke. Enden på det hele blev, at jeg besluttede at starte på Ole Dybros afdeling på 3. år. Han havde flyttet sin afdeling ned på den nystartede basisuddannelse, og han havde det erklærede mål at opbygge studierne på grundlag af helt nye pædagogiske principper. Projektarbejde på et kritisk grundlag lige som på RUC var udgangspunktet og på det tidspunkt havde jeg en fornemmelse af, at han repræsenterede et radikalt opgør med "mesterlærerprincippet". Her skulle der læses bøger og skrives rapporter, det var tilladt at være kritisk eller politisk og hvis man ville tegne, så var der også plads til det. Da jeg dukkede op efter sommerferien havde han imidlertid fået job på RUC og afdelingen var mere eller mindre gået i opløsning. Jeg befandt mig nu i en såkaldt "frigruppe", tilknyttet Hold 1 på Basisuddannelsen - en frigruppe på ca. 20 studerende uden lærere og uden studieprogram, men med en erklæret kritisk holdning til alt, som den etablerede del af skolen repræsenterede. Det år blev derfor meget turbulent og det faglige blev totalt overlejret af politiske diskussioner, kapitallæsning og studenterpolitisk arbejde. Vi ville skyde en kile ind i den herskende orden og vinde flertal i væsentlige skolepolitiske sager sammen med de nye folk fra Basisuddannelsen. Målet var bl.a. at etablere en eller flere kritiske afdelinger inden for planlægning og bygningskunst og at skabe rum for en fagkritisk arkitektuddannelse. Midlet var aktive studerende i alle råd og udvalg og i De Studerendes Forsamling.

Fys-øk'er til Styrelseslovs-demonstration i København

Fys-øk

I en vis udstrækning lykkedes det. Allerede i foråret 1973 dannedes Afdeling for Fysisk og Økonomisk Planlægning, Fys-Øk og året efter startede Afdeling A, som blev en miljøbevidst bygningskunstafdeling. Fys-Øk var den største med 30 - 40 studerende og den byggede på basisdemokratiske principper i alle beslutninger. Alle studieprogrammer blev udarbejdet og diskuteret i arbejdsgrupper og endeligt vedtaget på afdelingsforsamlingerne. Det samme gentog sig m.h.t. alle læreransættelser og alle evalueringer. Det hele skulle være styret af de studerende. Det gav en stor dynamik i afdelingens arbejde, men samtidig fritog det i en vis grad lærerne for et selvstændigt ansvar for studierne faglige indhold og pædagogiske tilrettelæggelse. Mange studerende kunne selv, men en del blev også tabt i svinget. Set i bakspejlet var det et fantastisk elitært forløb, hvor nok de politiske ambitioner blev indfriet, men fagligt var vi ikke særligt gode til at lytte.

Det første studieprogram fik betegnelsen "Regionale studier". Det omfattede bl.a. lokaliseringsteori, statsteori, regionale udviklingsteorier, byteorier m.m. Samtidig gennemførtes mindre analyser af danske forhold og der blev afholdt en lang række seminarer og forelæsninger på det grundlag. Der blev ikke slået en streg de første år, men der blev skrevet papirer i lange baner i et til tider forfærdeligt indviklet sprog. Ideen i studiets opbygning var, at først skulle "grundlaget" på plads - d.v.s. en grundig teoretisk ballast vedrørende fagets "politiske økonomi", som vi sagde. "Hvilken rolle spiller arkitekter og planlæggere i samfundets magtspil og økonomiske og politiske magtudøvelse?"

Til "grundlaget" hørte også en forestilling om at vi kunne bryde den traditionelle arkitektrolle som rådgiver for snævre kapitalinteresser. Her følte vi et vist slægtskab med de kritiske 30'arkitekter, der satte fokus på arkitektens etiske og moralske ansvar. Når "grundlaget" var på plads kunne der blive plads til faglig fordybelse og praksis, men en præcisering heraf udskød vi lidt. Det måtte ske løbende i de enkelte projekter og studieprogrammer.

Der var dog enkelte, som på grund af S.U. regler ikke kunne trække studietiden yderligere og derfor var

tvunget til "faglig konkretisering". De første egentlige Fys-Øk afgangsp projekter så dagens lys og naturligt nok faldt emnevalget på fagkritiske analyseopgaver inden for det byplanfaglige område. Det drejede sig bl.a. om gennemgang af planlægningsprocesserne bag totalsaneringer i Århus Midtby (Mejerikontorprojektet), etableringen af Hanstholm, dansk kolonipolitik og bosætningsstrukturen på Grønland. Disse projekter lå helt i tråd med de såkaldte "fagkritiske rapporter", som dukkede op på universiteterne. Da vi på Arkitektskolen ikke var bundet af studieordninger og eksamenskrav var forskellen, at vi kunne arbejde med disse ting i studietiden, hvor studerende på universitetet mere måtte arbejde i porerne af det eksamensbelastede studium.

Fys-Øk i Portugal, oktober 1975

Vi skreg os hæse i det iørefaldende råb fra demonstranterne - El pueblo unido jamas sera vencido!.. El pueblo unido jamas sera vencido!

Det var fint at kunne give sit besyv med...., det hjalp også på nerverne... ; for det kriblede lidt i mellemgulvet når 40.000 mennesker, forsamlet i den smalle gade foran Radio Renecensa, blev ved med at råbe - lydtrykket var ved at sprænge trommehinderne. Ind imellem sænkedes stemmerne og lydrummet blev overtaget af skrattende megafoner. Selv om sproget var uforståeligt var budskabet klart nok: "Det er dødsens alvorligt - det her. Kontraerne i hæren og i statsapparatet har truet med at gribe ind og lukke en af Nellikerevolutionens frie stemmer".... Og "uden medier ingen social eller demokratisk omvæltning - og hele kampen mod diktatur og for sociale og demokratiske reformer

Blandt 40.000 demonstranter i Lissabon, 1975

vil med et være sat ud af spillet"....

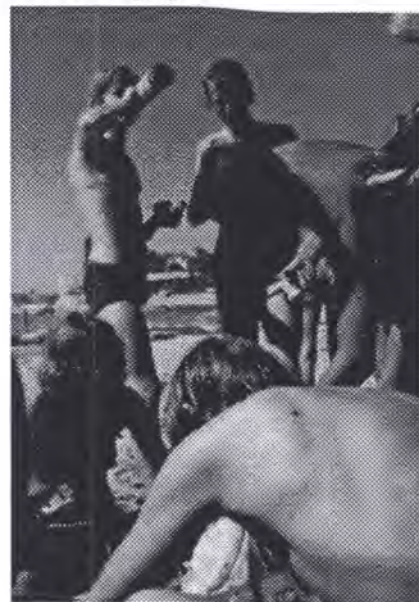
Afdelingen - hen ved 40 studerende og 5 lærere - var taget til Lissabon på studietur. Vi havde forberedt os grundigt hele sommeren. Forskellige grupper havde læst om Portugals historie, om "det nye venstre" i Sydeuropa, om værfarbejdernes basisorganisering og kamp, om den spirende squatter-bevægelse, husbesættelser og kamp for iværksættelse af kooperativt boligbyggeri, om kooperativbrug på landet og arbejderledede virksomheder i Lissabon og Oporto, om lokale abortklinikker og en spirende kvindebevægelse. - Alt sammen havde vi vurderet og gennemført talrige diskussioner om mulige paralleller til situationen i Danmark og Nordeuropa. Måske kunne vi bruge dynamikken i syd til en mere radial kamp i nord? Vore byer havde vokseværk, var ved at gå til i skidt og biler og landdistrikterne stod over for social kollaps. Måske kunne vi bruge sydens situation og erfaring i kampen mod krise og arbejdsløshed, mod formålsløst overforbrug og miljøsvineri og for et radikalt demokrati i den sammenfattende planlægning?

Vi var meget kritiske mod den store statslige "reform-pakke" i Danmark fra 1970 og frem. Kommunalreformen, Socialreformen, Skattereformen, Planlovreformen o.s.v. så vi som statens forsøg på centralisering og kontrol af den demokratiske bevægelse, som studenteroprøret startede og som nu var ved at finde fodfæste i uddannelsessystemet, i beboerbevægelser, i kvinde- og miljøbevægelser m.m. Disse bevægelser krævede en radikal demokratisering og decentralisering af beslutningsprocesserne. Vi var oprørte over "det moderne projekt", som vred Danmark skævt og var ved at ødelægge vore byer med uendelige forstæder i beton, eternit og motorveje og ryddede bykerner. Netop bykerne var en af de slagmarker, som studenterbevægelsen kæmpede hårdt om; deres saneringsstruede boliger og de førindustrielle gade- og byrum var domæner, som studenterbevægelsen ønskede at erobre og gøre til sit. Her kunne debatten og den frie kultur trives i tilpas afstand fra den borgerliggjorte forstad. Bykerne og de tætte boligbydele skulle erobres og være arnesteder for en demokratisk og livsstilmæssig reform.

"Ungdoms kâdhed" og kodeord om beboer- og miljøbevægelser, basisdemokrati, sociale reformer, miljøoprustning - det var hvad rygsækken var pakket med - det hele skulle have en tur....! "Ikke så lidt af en bagage til en studierejse", vil den opmærksomme læse bemærke. I Portugal lune trænede vi øjne og øren i forhold til disse begrebers bæreevne i en politisk højspændt situation. "Hvor langt tænker venstrefløjen og bevægelser i Portugal i forhold til en radikal demokratisering af samfundet?" "Skal vi ikke lige have to flasker vin mere?" "Hvilke forestillinger gør man sig her m.h.t. regional udvikling, boligpolitik, erhvervsmæssig udvikling, arbejdsløshedsbekæmpelse o.s.v. og hvad kan vi som kommende planlæggere lære af det?" Bag efter blev der sunget en sang.

Professor Hans Mammen holder hof i Portugal, hvor der lægges planer for dagens mange ekskursioner. Der blev også tid til badning og vin.

Skriveprojekter

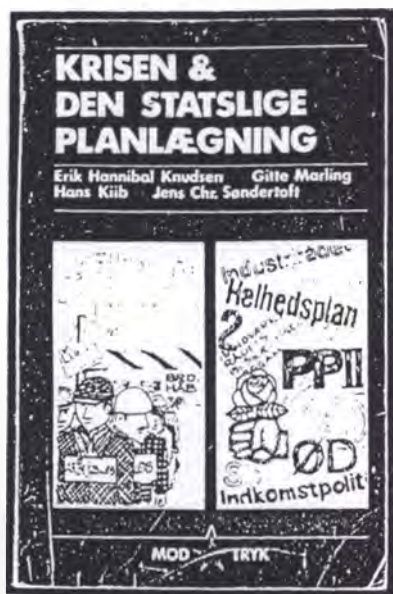
Selv oplevede jeg Fys-Øk miljøet som en meget inspirerende ramme om selvstudier - for egentlige studieprogrammer nåede vi aldrig at etablere i min tid. Til gengæld var der plads til fordybelse og de fleste af os blev fantastisk gode til at lave analytiske "skriveprojekter". Jeg var heldig at finde sammen med tre gode folk og i det firkløver var jeg med til at skrive bøgerne "Krisen og den statslige planlægning" og "Levevilkåog regionalpolitik i Nordjylland". Den sidste var samtidig vores afgangprojekt.

Krisen og den statslige planlægning var et af den mange projekter, som kom ud af studieprogrammet "Regionale studier".

Mange spændende projekter blev gennemført i disse år. Portugal-erfaringerne, RUC-aktionerne, skolepolitikken og de mange store diskussioner, som fulgte i kølvandet, blev på mange måder skelsættende for afdelingens arbejde og faglige profilering. Mange - eller stort set alle projekter havde demokratispørgsmålet med som omdrejningspunkt, og store spørgsmål om statslig styring, regional udvikling, bypolitik, boligpolitik, saneringspolitik, ressourceplanlægning, blev vig-

tige emner for en lang række afgangsprojekter fra afdelingen. Årene efter Portugal gav højkonjunktur for 2. generation fagkritiske projekter, som alle afsøgte den konkrete utopis mulighed på sit felt. Afdelingen voksede med sine 70 studerende langt Byplanafdelingen over hovedet og tegnede sig således som kernen i en gruppe af afdelinger på Arkitektskolen i Århus i

årene op til 1980.

Hidtil har jeg ikke beskrevet afdelingens lærere - og måske har jeg gjort dem uret ved hele tiden at fremhæve de studerendes rolle i afdelingens profilering. Men det vil jeg så råde bod på ved at sige, at dette projekt aldrig ville kunne været lykkedes uden så stærke personligheder som arkitekt Hans Mammen, der blev afdelingens professor, Flemming Arentoft og Niels Albertsen, der i lang tid var "næsten færdige" cand. scient. pol'er og Kristian Berg, der med sin baggrund i sammenlignende litteratur øvede kapital-læsning med os. Siden kom Erik Büchert til. Han var skrivende, "først-rød-så-specialist"-arkitektplanlægger fra Afdeling B i København. Han viste på mange måder vejen i forhold til det at kunne fungere som skrivende arkitektplanlægger. Især på det samfundsteoretiske felt gav dette team af lærere en fantastisk opbakning. Skal man sige dem noget på må det blive i forhold til den faglige dimension i studiet. De fleste fys-øk'er af de første årgange er stort set først blevet konfronteret med den traditionelle byplanfaglighed i det første job. En vis faglig vedholdenhed fra lærerside kunne måske have dæmpet chokket med virkeligheden i den forbindelse.

Er du så osse organiseret i Sømændenes Forbund....?

Jeg forlængede min tid i kuvøsen på Arkitektskolen med 3 år ved at søge et forskningsrådsstipendium. "Basisbevægelser, aktionsforskning og demokratiske planlægningsstrategier" var den besnærende titel på projektet, og den fornægter sig da heller ikke den fys-øk'ske måde at iagttage planlægningen på. Men da

pengene slap op måtte jeg så ud og møde virkeligheden!

I den forbindelse blev jeg kaldt til jobsamtale på Sven Allan Jensens Byplantegnesteue i Haderslev. Først gav Niels Hurup mig en længere indføring i de mange kommuneplanopgaver, som tegnestuen var ved at drukne i og forklarede, hvilke kommuner, han havde tænkt, jeg skulle overtage. Umiddelbart synes jeg, det lød overvældende, at jeg skulle være sagsarkitekt på 2 - 3 kommuner, deltage i kortere varende opgaver for andre kommuner og styrelser og i øvrigt selv udføre akquisition på alle fremtidige jobs. I betragtning af, at jeg aldrig havde lavet en plan forekom det mig næsten umuligt. Senere på dagen kom Sven med flyet fra København; han havde haft problemer med sin Alfa, som igen måtte på værksted. Det første han spurgte om var "om jeg så også var medlem af Sømændenes Forbund"? Da jeg lidt forsigtig fik forklaret, at jeg godt nok var med i udbyderfagforeningen AAF, men at det ikke direkte havde noget med sømændene at gøre kunne jeg se smilet bredte sig på Svens ansigt. Et glimt i øjet sagde mig, at jeg havde bestået den første test. Hos ham skulle man kunne skrive, tegne og svare for sig - og det med at tegne mente jeg nok jeg kunne genopfriske.

De fem år på tegnestuen blev en lang efteruddannelse - eller rettere - jobbene krævede, at man hele tiden satte sig ind i noget nyt. Først skulle jeg tilegne mig det byplanfaglige håndværk. Det skete igennem kommuneplanarbejdet. Ind imellem skulle der også laves hurtige notater og lokalplaner. Desuden var der en procesviden, der skulle oparbejdes. Det at håndtere hele kommuneplanprocessen - med 2 gange §6- redegørelser, opstilling af mål og retningslinier, prioriteringsspil i byrådene og så videre. Endelig skulle jeg tilegne mig forhandlingsfærdigheder - ikke mindst i forbindelse med akquisitionsarbejdet. Da kommuneplanerne var ved at være på plads, måtte nye opgaveområder opdyrkes, hvor fokus i stigende grad blev rettet mod forsøg og projektplanlægning. Kommunernes slunkne kasser betød usikre finansieringsforhold for forsøgsprojekter, hvilket igen stillede krav til "projektmagerfærdigheder".

En uddannelse kan ikke levere det hele.....

Styrken ved forløbet på Fys-øk var afgjort, at vi blev teoretisk trænet og fik en relativ god fornemmelse for det at planlægge og gennemføre projekter. Evnen til at tilegne sig et stort stofområde og omsætte det i håndterbare, konkrete analyseprojekter fik vi lært - ikke på den lette måde, men gennem hårdt arbejde og utallige diskussioner. Disse færdigheder har jeg kunnet anvende ikke blot fagligt, men i det hele taget i mange af livets forhold.

Der, hvor uddannelsen som sagt svigtede var på koblingen mellem det teoretiske og det faglige. Det er min klare opfattelse, at en ideel studieopbygning burde rumme en dialektik mellem de to poler. Vi studerende skulle i perioder have været tvunget til at gennemføre traditionelle byplanfaglige projekter - korterevarende

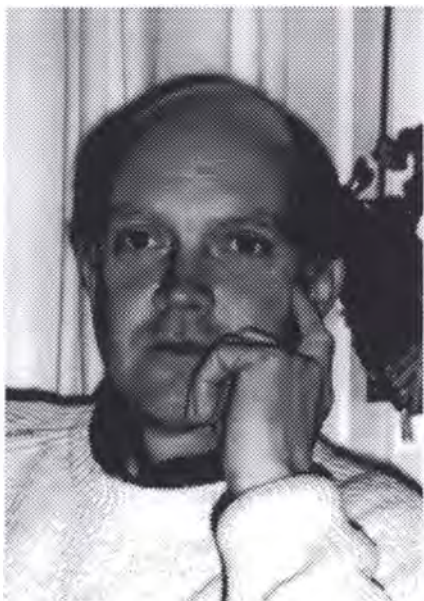
forløb og øvelser, som kunne træne evnen til det hurtige greb om en problemstilling. Evnen til opstilling af synteser ud fra "tre artikler og fem hurtige analytiske skitser" er vigtig og den evne kan kun opnås gennem træning. Desuden kan jeg fortsat beklage, at tegneriet efter de to første år helt gled ud af min uddannelse. Det lystbetonede ved faget er for mig i høj grad forbundet med det at skitsere; det at skabe og at kunne visualisere, hvordan tingene måske kunne blive er helt grundlæggende i vort fag.

NOL igen

Her 25 år efter studiestart kan jeg fortsat høre Nils-Ole Lunds latter og lugte hans sure cigarstump som han sad der, bag sit skrivebord med en glorie af kvinded bryster fra den bagvedhængende collage. De sarkastiske bemærkninger ved hans afsluttende pædagogiske vejledning af mine abebure og løvegrotter sidder mig stadig i ørerne: "Hvis bare du lader være med at bruge så meget beton i de huse, du måske kommer til at bygge, så skal det sgu' nok gå! Oprykket i A2".

BYPLANUDDANNELSE MED SIDESPRING

EJVIND ANKER BAK
arkitektskolen i aarhus
1974 - 1980

Set i bakspejlet oplevede jeg mine år på Arkitektskolen i Aarhus som utroligt spændende og meget udviklende.

Det blev ikke det uddannelsesforløb, jeg på forhånd havde forventet. Jeg kom til skolen med en baggrund som Teknisk Assistent og Byggetekniker og med lyst til at tegne, formgive og udvikle design og arkitektur.

Skoleforløbet på Arkitektskolen var dengang delt i 2 fælles basisår for alle studerende og først herefter valgtes speciale.

Undervisningen på uddannelsens to første år lagde i høj grad vægt på teoretiske, analytiske studier af samfundsforhold - på at give en politisk, økonomisk og social forståelse for samfundets opbygning og for den førte bolig- og planpolitik. Vigtige elementer i undervisningen var politisk økonomi, statsteori og planlægningsteorier. Det var almindeligt at følge seminarer med læsning af Karl Marx's Kapitalen, mens mit sideløbende tegnekursus hos Foersom-Hegndahl lå uden for det fastlagte studieforløb på afdelingen.

Undervisningen på Arkitektskolen baserede sig gennem hele forløbet på en vekselvirkning mellem problemorienteret projektarbejde og fælles, faglige kurser, seminarer og studieture. Projektstudierne formidlede arbejdsmetode og dybere indsigt inden for forskellige dele af fagområdet. Kurser, seminarer og studieture var med til at understøtte og inspirere projektstudierne og havde samtidig til formål at etablere et fagligt overblik over væsentlige fagområder og arbejdsmetoder. Opgaverne forelå almindeligvis i rapportform.

Projektarbejderne gennemførtes med støtte fra afdelingens lærere, mens der i kurser og seminarer også indgik undervisere udefra. Projektarbejderne strakte sig almindeligvis over et helt eller halvt år og foregik for mit vedkommende næsten altid i et gruppearbejde. Alle projektopgaver blev selvstændigt formuleret under hensyn til afdelingens årste-mær.

De sidste 3 år indgik jeg i en fast gruppe med Anne Norskov Kristensen, Jens Halvorsen og Kirsten Schaldemose, hvor vi havde et godt, effektivt og inspirerende samarbejde.

Studiet var på godt og ondt meget frit. Der var fri adgang til studiet, og det var i høj grad op til en selv at definere og sammensætte studiets indhold og form. Der var kun få kundskabsfag, som alle systematisk skulle igennem. Det stillede store krav til selvdisciplin, og jeg oplevede, at mange forlod studiet det første år.

Skolens evaluering skete gennem et tilbud om pædagogisk vejledning givet fortløbende gennem hele studieforløbet. Vejledningen havde udelukkende en pædagogisk funktion. Der var ingen oprykningsbedømmelser mellem de enkelte studieår. I den pædagogiske vejledning blev givet gode råd om det videre studieforløb. Extern bedømmelse blev kun benyttet ved afgangsprøven/opgaven ved uddannelsens afslutning.

Hovedindholdet i mit studieforløb kan beskrives ved et kort resumé af de hoved-projektopgaver, jeg har udarbejdet:

Studiets 1. del

1. hovedopgave: Renovering af et ældre boligområde i Århus Midtby". Opgaven indeholder bl.a. en standardregistrering, beboerundersøgelse, gårdrydningsforslag og moderniseringsforslag af forskellige boligtyper med tilhørende prisoverslag og økonomiplaner. Lærer: Bente Lindstrøm. 1. basisår.
2. hovedopgave: Staten og den regionale planlægning". Opgaven indeholder bl.a. en analyse af den danske stats udvikling, den fysiske planlægnings udvikling, udviklingen i planinstanserne stat, amt og kommune samt en konkret analyse af udviklingen i Nordjyllands Amtskommune. Lærer: Ole Winding. 2. basisår.
3. hovedopgave: "Skitseforslag til et nyt almennyttigt boligbyggeri". Opgaven består dels af et teoretisk papir om boligselskabernes historie, organisation og kapitalforhold samt muligheder for beboerindflydelse, dels et tegnet skitseforslag indeholdende bebyggelsesplan, terrænmodel, snit gennem bebyggelsen, plan og facader af lejlighedstyper samt perspektivtegninger. Lærer: Ivan Kilpatrick og Klavs Bjerre, afd. for produktudvikling.

Jeg valgte denne afstikker til en bygningskunstafdeling, fordi jeg følte behov for at svinge blyanten til andet end analytiske rapporter. Jeg var i tvivl, om jeg skulle vælge speciale i bygningskunst eller byplanlægning. Jeg valgte herefter byplanlægningen, bl.a. fordi det faglige indhold på de 2 basisår gav mig langt det bedste grundlag for dette fagområde.

Studiets 2. del.

Kommune- og regionplanlinien Byplan.

4. hovedopgave: "Miljøhensyn i planlægningen". Opgaven bestod bl.a. af en kritisk analyse af miljøbeskyttelsesloven, en generel beskrivelse af økologiske lovmæssigheder, gennemgang af de miljømæssige konsekvenser af Grenå Kommunes oplæg til regionplan. Endelig blev der opstillet elementer til en alternativ energiplan for Grenå Kommune

byggende på de vedvarende energikilder (Biogas, sol og vind). De privat- og samfundsøkonomiske forhold omkring planens investeringer blev gennemregnet. Lærer: Gert Lindgaard.

5. hovedopgave: "Hinnerup Kommune - strukturplan og rammer for lokalplanlægningen, 1978 - 90". Opgaven indeholdt en strukturplan for Hinnerup kommune samt rammer for lokalplanlægningen i landsbyen Faldby-Norring. I en 12-årig planperiode blev angivet retningslinier for befolkningstallets- og boligernes udvikling, skoleudbygningen, udbygningen af institutioner for børn, unge og ældre samt udbygningen af den kollektive transport og af stier og veje. Lærer: Ole Winding.

Afgangsupgave fra afd. for byplanlægning, kommune- og regionplanlinien: "Det begynder nedefra - i dit kvarter", en debatbog om, hvordan Kolding kan blive bedre at bo i. Bedømmelseskomité: Jacob Blegvad, Jens Chr. Tonboe, Svend Erik Søfelt og Ole Winding (vejleder).

Hovedformålet med opgaven var at arbejde med formidling af planlægningsspørgsmål. Debatbogen var udformet som et hæfte på godt 100 sider med et afvekslende lay-out, let tilgæn-

Det begynder nedefra - i dit kvarter.

en debatbog om hvordan Kolding kan blive bedre at bo i!

Afgangsupgave Kolding, 1980

geligt sprog og mange illustrationer.

Under arbejdet med afgangprojektet boede vi i en periode i Kolding. Metodisk byggede vi opgaven op omkring tre case-studies og anvendte en række interview's af beboere og nøglepersoner til at levendegøre de daglige vilkår for beboerne i henholdsvis et parcelhusområde, et socialt boligbyggeri og et ældre midtbyområde. (Samme metode anvendte Kolding kommune iøvrigt et par år senere i sit officielle debatoplæg til den første kommuneplan).

Opgavens form og indhold skulle animere beboerne til engagement og handling henimod en kvalitativ forbedring af levevilkårene i såvel de enkelte kvarterer, som i byen som helhed.

Efter studiet

Efter studiet har jeg indtil nu arbejdet i ca. 15 år som byplanarkitekt i Langå, Hinnerup og Rønde kommuner + et enkelt år som trafikplanlægger hos Viborg Amts Fælleskommunale Trafikselskab.

Arbejdet som byplanlægger i en lille kommune er præget af tæt kontakt til den administrative ledelse og til politikere og borgere. Opgaverne er meget afvekslende og det faglige indhold spænder bredt.

Typiske opgaver spænder fra kommuneplaner, lokalplaner, sektorplaner, strukturplaner og bebyggelsesplaner til detailudformning af gader, torve og byudstyr.

Min første hovedopgave som byplanarkitekt i en mindre kommune var at udarbejde den første kommuneplan, herunder udforme debatmateriale og organisere debatten. Dette arbejde faldt i direkte forlængelse af flere af mine hovedopgaver fra Arkitektskolen. Fra skolen havde jeg et indgående kendskab til planlovgivningen, ideer til indhold og opbygning af kommuneplanen samt til formidling af planlægningsspørgsmål. Indsamling af hårde og bløde data, lay-out af debatmateriale, organisering af processen og debat med borgerne, bearbejdning af store datamængder og omstilling til konkrete planer, løsninger og handlinger faldt i naturlig

forlængelse af de indøvede arbejdsmetoder på byplanafdelingen.

I det tætte samarbejde med politikere og borgere er det vigtigt at have økonomisk, politisk, social, kulturel og miljømæssig forståelse for forskellige handlinger og ideer. Studiet på arkitektskolen udviklede arbejdsmetoder og gav god indsigt i byudviklingens forskellige kræfter og dens konsekvenser.

Arbejdsmetodisk har de mange problemorienterede projektarbejder, jeg har gennemført på skolen, givet mig et værktøj, der har været guld værd. Jeg har som regel været i stand til at overskue og styre sikkert igennem en arbejdsproces, også i tilfælde, hvor jeg arbejder med nye fagområder. Ligeledes har erfaringerne fra gruppe-projektarbejderne vist sin styrke, når jeg har deltaget i f.eks. sektorplanopgaver i samarbejde med andre faggrupper.

Mens jeg gik på arkitektskolen var byplanafdelingen delt i en "Lokalplanlinie" og i en "Kommune- og regionplanlinie". Især på Kommune- og regionplanlinien, hvor jeg gik, spillede den designmæssige side af faget en meget underordnet rolle.

Opdelingen af byplanlinien og den manglende oparbejdede rutine i fysisk formgivning af såvel stor som lille skala var en klar fejl set på baggrund af de krav, jeg i dag står overfor som udøvende byplanlægger.

Kun en af mine hovedopgaver havde designmæssig tyngde, og denne opgave blev løst via en afstikker til en bygningskunstafdeling.

Denne mulighed for selv at sammensætte sit studium var - positivt set - en kvalitet ved, at byplanuddannelsen var en del af arkitektskolen. Samtidig gav livet på arkitektskolen, kombineret med en interesse for arkitekturen og designelementet, mulighed for at følge med i arkitekturdebatter, studere projekter, følge forelæsninger, se nye tegnetekniker osv.

Sammenfattende har jeg oplevet, at studiet på arkitektskolens byplanafdeling i perioden 1974-1980 har givet god baggrund for mit senere arbejde som ansat byplanarkitekt, dog stadig med et klart ønske om større designmæssig tyngde.

PÅ SPORET

HANNE LYHNE
Arkitektskolen i Aarhus
1978 - 1984

Hanne Lyhne, 38 år. Planlægningschef i Ikast Kommune, efter mange års ansættelse i Herning Kommune og inden da i Karup. Udannet fra Arkitektskolen i Aarhus, Byplanafdelingen i 1984.

Forleden aften stod jeg på Nr. Snede Kro som indbudt foredragsholder ved et Rotary-møde. Jeg var bedt om at fortælle om Lokal Agenda 21, fordi jeg kommer fra Herning-Ikast området, hvor vi er med helt fremme, når det gælder initiativer for bæredygtig udvikling. Grøn Kommune, Green City, Grønt Råd, Grøn Guide - vi har det hele!

Jeg indledte med at fortælle de godt og vel midaldrende herrer, fortrinsvis virksomhedsejere, at jeg i 1984 tog afgang fra Arkitektskolen i Aarhus, og allerede på det tidspunkt interesserede mig for bæredygtig udvikling. Min afgangsupgave var en fremtidsvision for Langå som det, der senere er kommet til at hedde "grøn by". Selve afgangsupgaven var vist meget god. Der var i hvert fald lagt arbejde og sjæl i den. Men til de efterfølgende jobsamtaler rundt omkring på kommuneingeniørernes kontorer, pralede jeg ikke af mit økologiske projekt. Der er jo ingen grund til at gøre livet mere besværligt end nødvendigt - arbejdsløshedsprocenten lå på omkring 25%. Så hvis ansættelsesudvalget spurgte ind til afgangsupgaven, forklarede jeg dem i stedet om nogle karakteristiske træk for stationsbyernes udvikling. Økologi var endnu på dette tidspunkt et politisk ladet, kontroversielt begreb. Men forleden aften stod jeg altså i Rotary i Nr. Snede, og var direkte anmodet om at tale om Lokal Agenda 21! Så meget har holdningerne ændret sig på 13

år, og så fremsynede var vi på arkitektskolen, også i 80'erne. At byøkologien så i de mellemliggende år ikke har haft tilstrækkelig prioritet på uddannelsesstederne, således at vi nu, hvor samfundet har accepteret byøkologien, mangler rådgivere der er kvalificerede til at gennemføre opgaverne, er en anden sag.

I 1980 begyndte jeg på 2. del af arkitektstudiet. Jeg havde valgt byplanafdelingens linie for kommune- og regionplanlægning. Og vel som den eneste på linien, var netop dette mit mål allerede, da jeg søgte ind på skolen. Efter en broget og noget ustruktureret 1. del, følte jeg da også, at nu var jeg kommet på den rette hylde. Og det var jeg! På kommune- og regionplanlinien var der en overordnet tematisk struktur på uddannelsesforløbet. Der var tre årstemaer: Storbyernes planlægning, Den regionale planlægning samt De små byer og landdistrikternes planlægning. Vi arbejdede projektorienteret og på tværs af årgangene, så rækkefølgen i temaerne var afhængig af, hvornår man kom ind på linien. Jeg begyndte på storbyåret.

Studierne bestod af en veksling mellem seminarer og projektstudier. Set i bakspejlet, synes jeg, at seminarerne og den egentlige undervisning fyldte for lidt i studierne. Men jeg er også klar over, at det hænger sammen med de usle, ja næsten uforsvarlige økonomiske vilkår, skolen fungerede under på daværende tidspunkt. Til gengæld lærte vi meget og udviklede os meget gennem de problemorienterede projektstudier. Projekterne udsprang som regel af aktuelle planlægningsproblemer. Under storbytemaet deltog jeg i en gruppe, der inspireret af en lokal debat i Viborg vedrørende placering af et nyt lavprisvarehus i bymidten, udarbejdede en konsekvensanalyse. Er den mon nu kommet Svend Auken for øre?

I gruppen tog vi klart parti med modstanderne. Det gav nogle politiske diskussioner i afdelingens plenumforsamling. Skulle planlæggere forsøge at redde de små købmænd og den gamle dames nære indkøbsmuligheder? Eller skulle monopolkapitalismen have lov til at løbe linen ud og bringe borgerne i en tilstrækkelig armod til, at de omsider ville indse revolutionens nødvendighed. Jeg stod fast på en "blød SF-holdning" om, at vi skulle prøve at forbedre levevilkårene for alle, allerede under kapitalismen. Denne synsvinkel prægede resten af mine studier.

Der var et overordentligt godt socialt sammenhold på linien og samarbejdet på tværs af årgange var meget frugtbar. Ikke mindst kunne de ældstes praktikerfaringer være meget lærerig for dem, der endnu ikke havde oplevet et tegnestuemiljø. De politiske forskelle var da heller ikke

afgørende for liniens sammenhold som helhed. Men ved valg af samarbejdspartnere tegnede der sig efterhånden nogle stabile alliancer. Typisk dannede 2-3 personer en fast kerne, som medstuderende gik sammen med efter interesse eller tvunget af omstændighederne. For de begrænsede vejledertimer, der var til rådighed, satte under tiden grænser for det frie gruppevalg.

Jeg fandt i løbet af det første år sammen med Lise Degn, som jeg både fagligt, politisk og socialt gik fantastisk godt i spænd med. Vi var meget inspirerede af vejlederen Gert Lind-gårds forskningsprojekt om erhvervsfremmemuligheder i de mindre byers udvikling. Ikke så underligt, da det altoverskyggende problem i samfundsdebatten på dette tidspunkt netop var arbejdsløsheden, som i sit omfang var et nyt problem, og som man opfattede som et forhold, der kunne løses.

Lise og jeg koblede landsbyproblematik, erhvervsudvikling og levevilkår sammen. Dette blev vores arbejdsfelt og synsvinkel resten af 2.-delsstudiet. Da vi kom til afgangsopgaven, som vi også lavede sammen, var vi blevet optaget af mere grundlæggende værdier, nemlig klodens overlevelsesmuligheder overhovedet. Økologi. I 1983 fik den ellers så kærkomne nedbør betegnelsen syreregn. Landbruget skabte nitratforurening af grundvandet og det var faktisk meget, meget trist. Vi måtte gøre noget ved det, Lise og jeg! Derfor arbejdede vi med en fremtidsvision for et økologisk samfund.

En IBM-skrivemaskine med kuglehoved og slettebånd var endnu et fornemt teknologisk hjælpemiddel. Ja, man kunne vist godt leje en skrivemaskine med display og en hukommelse på 15 ord.

I hvert fald var Lises og min, endsige vores vejleder Ole Windings, opmærksomhed omkring den teknologiske udviklings potentialer for fremme af en bæredygtig udvikling ikke stor. Så vores løsninger bar i for høj grad præg af at søge tilbage til tidligere tiders lavteknologiske muligheder. En lidt flippet, vadmelsklædt landsbykultur. Men vi vidste ikke bedre. Senere udvikledes begrebet renere teknologi, som Brundtlandrapporten bygger på, og som gjorde, at alle kunne tage økologien til sig, så jeg nu her forleden stod i Nr. Snede Rotary og talte om Agenda 21.

PÅ SPORET AF EN VISION

... for
... unge bl
... bygges for alle - øk
... certifikat - blot tek
... endnu et kraftvæ
... arbejde til alle

Afgangsopgave 1984

DET PROBLEMORIENTEREDE PROJEKTSTUDIE.

MORTEN STRUNGE
Arkitektskolen i Aarhus
1977 - 1984

Jeg vidste fra starten af studiet, at jeg ville vælge planlægningslinien. Interessen blev grundlagt i gymnasiets geografiundervisning. Hvorfor jeg så valgte Arkitektskolen frem for geografistudiet ved universitetet står mig egentlig ikke klart, men jeg vil ikke afvise, at det havde forbindelse med den da nyligt indførte adgangsbegrænsning til de højere uddannelser. Arkitektskolen lignede - i modsætning til geografistudiet - en god mulighed selv med en knap nok midelmådig studentereksamen.

At det blev arkitektstudiet frem for geografi er jeg igennem årene blevet mere og mere glad for.

Som nyuddannet (og i en tid med dårlige beskæftigelsesmuligheder) var det svært at argumentere for sine kvalifikationer i bestræbelserne på at få et arbejde. Vi havde jo ikke lært noget, vi havde - i modsætning til de universitetsuddannede - ingen "paratviden". Vi var nemlig "projektorienterede" og løste problemerne i den rækkefølge, de opstod, og så godt vi nu kunne. Det argument var der nu ikke altid lige meget salg i når konkurrenten til jobbet var universitetsuddannet kandidat, der kendte både til statistiske modeller og hvad ved jeg.

Senere - og også i takt med en opbygning af en nødvendig paratviden - er det blevet mere klart for mig, hvilke store kvaliteter arkitektuddannelsen rummede. Den indlærte metode har, synes jeg, stået sin prøve. Jeg mener det bl.a. kan ses ved, at planlæggere af "min generation" idag er beskæftiget særdeles bredt - også langt udenfor noget der har noget som helst med arkitekt- og planlægningsfaget at gøre.

Metoden var god - den kan bare ikke stå alene. Den udvikler sig først til et væsentligt aktiv, når man

begynder at bygge en mere specifik viden op omkring den.

Og hvad var så denne metode, som jeg brugte min uddannelse som planlægger på at indlære, men som jeg først rigtigt lærte at bruge, da jeg supplerede den med en mere konkret og erhvervsorienteret viden?

Jeg tror svaret ligger i "Det problemorienterede projektstudie".

For at begynde ved starten er det min opfattelse at 1. del - ihvertfald for mit vedkommende - ikke var noget at skrive hjem om. 1. delstudiet fik aldrig rigtig tag i mig - og jeg heller ikke i det. Men efter lidt flakken og noget ujævnt trav var jeg efter 3 år klar til at begynde på Afdelingen for Byplanlægning, Kommune- og regionplanlinien.

At det skulle være planlægning, vidste jeg som sagt godt, og så skulle valget jo være ligetil. Men så nemt var det ikke at blive planlægger der omkring 1980. På Arkitektskolen i Aarhus var der nemlig to planlægningsafdelinger, Afdelingen for Byplanlægning og Afdelingen for Fysisk og Økonomisk planlægning - i daglig tale "Fys-øk".

Fys-øk'erne havde vist nok ikke andet end at læse Karl Marx og studere kapital-logik. Det sagde ihvertfald alle dem der ikke var fys-øk'ere (og nogle af dem der var). Jeg tror nok at den afdeling på det tidspunkt var skolens største. Givet var det dog i min forestilling, at det var en afdeling, der lagde meget stor vægt på de teoretiske studier - hvilket ikke var min stærke side. Jeg valgte derfor Afdelingen for Byplanlægning.

Men hvis jeg dermed troede at have truffet mit valg, måtte jeg tro om igen. Afdelingen for Byplanlægning var nemlig opdelt i to linier, Kommune- og regionplanlinien og Lokalplanlinien.

Lokalplanlinien bød på bebyggelsesplaner, udstykningsplaner og andre former for "detailplanlægning", hvor imod Kommune- og regionplanlinien bød på mere overordnede tiltag og mulighed for at påvirke samfundsudviklingen. Jeg valgte Kommune- og regionplanlinien.

Her startede mit forhold til "Det problemorienterede Projektstudie" for alvor.

Afdelingen holdt på det tidspunkt til oppe under taget i arkitektskolens hjerte i Nørreport. Snirklede trapper, snævre gange og små rum. Det var særdeles hyggelige omgivelser for flokken af mere eller mindre håbefulde planlægningsstuderende. Men det var et hårdt miljø. En række af skolens hårdeste studenterpolitiske aktivister studerede ved afdelingen. De havde deres meningers mod og ordet i deres magt.

De arbejdede også sammen på det faglige plan. På døren til deres grupperum hang en seddel, der bekendtgjorde, at her holdt "Institut for nul paratviden" til. De udarbejdede det år et studieprojekt, der blev afrapporteret under titlen "Håndbog for barfodsjournalister". Hvad det egentlig gik ud på er for mig stadig en gåde.

Jeg selv deltog i et gruppearbejde om en ringvej i Randers, der havde været planlagt i mange år, men aldrig gennemført. Det var gennem dette arbejde, at jeg begyndte at erfare, hvordan vi studerede på den afdeling.

Det gik nemlig op for mig at vi ikke så meget søgte løsninger, som vi søgte at afdække problemet - helt ind til benet. Opgaven udartede sig mere og mere som en stor problemformulering, eller nærmere som en identifikation af alle de problemer, projektet indebar.

Det vil være forkert at sige, at vi ikke bearbejdede forskellige løsninger. Flere løsninger blev afprøvet, men konsekvensvurderingen var altid, at det, der løser et problem i sin løsning bærer et nyt. Det, der kommer en gruppe mennesker til gode, skaber problemer for en anden gruppe. I sandhed en deprimerende opdagelse. Så opgaven endte - som flere senere - med en konstatering af, at der ikke fandtes nogen løsning.

Det er naturligvis noget sludder, men meningen var skam god nok. Omkring det tidspunkt introduceredes "levestandardanalysen" som et vægtigt planlægningsredskab. Metoden gik i meget store træk ud på at analysere og beskrive en befolkningsgruppes (opdelt socialt, fysisk, efter interesser eller på anden måde) levevilkår med henblik på at udarbejde en plan for fysiske og/eller økonomiske tiltag, der kunne medvirke til (allerhelst betinge) en forbedring af denne gruppes levevilkår.

Et af metodens grundelementer var det "intensive interview". Det indebar, at vi interviewede en række mennesker, der på den ene eller anden måde var eller kunne blive berørt af ringvejens tilstedeværelse eller ikke-tilstedeværelse. De personer, vi talte med, havde naturligvis forskellige interesser alt efter hvor de boede, hvilke transportbehov de havde, hvilke politiske holdninger de iøvrigt havde med meget mere.

Interviewenes resultater afspejlede derfor en række modsatrettede holdninger, således at selv grupper, der i vores definition burde have samme interesse, alligevel havde forskellige opfattelser af hvad der var godt og skidt. Og da vi som nye, usikre studerende troede, at den "rigtige" løsning skulle løse alle problemer og skabe ingen, så fandt vi ingen løsning. Vi påpegede problemerne og lod det være ved det.

Året efter havde jeg selv fundet sammen med nogle af studenterpolitikere fra det hårde miljø. Igen var det

levestandardanalysen, der blev spændt for vognen. Emnet var en parcelhusforstad til Århus. Den blev levestandardanalyseret på kryds og tværs, og vanen tro pegede vi ikke på løsninger, men hudflettede istedet parcelhus-livsstilen i en rapport med titlen "Der er flere gæstetoiletter i Danmark end der er gæster".

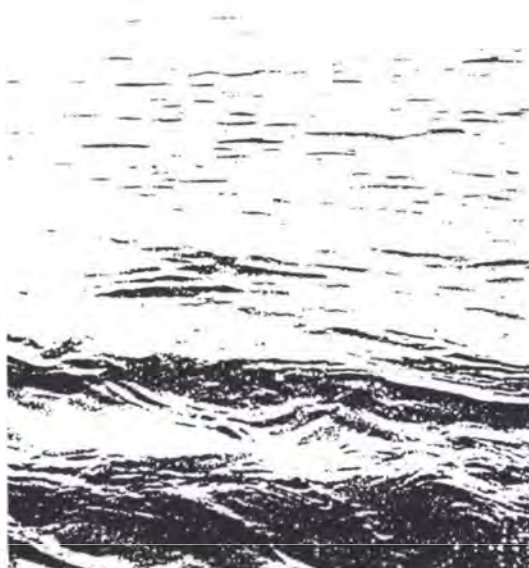
Det er klart, at vi både misforstod og misbrugte intentionerne i metoden. Men det tager tid at lære at der kun sjældent findes en rigtig løsning, og at man oftest må søge at finde den, der er rigtig for flest eller for mest. Denne erkendelse kom efterhånden som studiet skred frem, og dermed kom også evnen til at påpege og angive løsninger.

Hele denne proces pegede naturligt frem mod afgangprojektet. Jeg var selv blandt de første i en årrække, der prioriterede den konkrete fysiske planlægning i et afgangprojekt om Århus havn. Vi var to om projektet, der behandlede Århus Havn med udgangspunkt i en - for os - ønskelig bymæssiggørelse af de havneområder, der ligger tættest byens centrum. Trafikanalyser, funktionsanalyser og forslag til planløsninger var noget af det, vi beskæftigede os med. Vi var vel i en eller anden form vendt tilbage til den arkitektfaglige, fysiske planlægning. Samtidig behandlede vi de politiske og økonomiske mekanismer, der var bestemmende for havnens udvikling, og jeg tror sådan set at vi fik "sluttet ringen".

Tilbage står, at planlægningsstudiet som helhed - misforståede intentioner og manglende løsninger til trods - udviklede vores evne til at systematisere, betragte problemer fra flere sider og analysere konsekvenser af

HAVNEN OG BYEN

PROGRAM

Afgangprojekt 1984

forskellige løsningsmuligheder.

Endvidere har "Det problemorienterede Projektstudie" opøvet evnen til at finde oplysninger om stort set alt mellem himmel og jord. Der var jo ingen, der havde den paratviden man lige stod og manglede. Ene og alene fordi den viden, der var behov for på et givet tidspunkt, ofte var så speciel, at der skulle en specialist til at give den.

Hemmeligheden er derfor ikke at have al paratviden, men at vide, hvor man skal skaffe den. Hvilket vel også er en slags paratviden.

Siden jeg færdiggjorde min uddannelse, har jeg haft brug for denne evne. En lang række forskellige arbejdsopgaver i lige så forskellige sammenhænge har overbevist mig om, at netop den evne, når alt kommer til alt, er min største ressource. Samtidig er det klart, at den paratviden, man opbygger gennem sit arbejde, er uundværlig i en normal arbejdssituation, hvor gentagelser og udnyttelse af erfaringer er en nødvendighed.

Jeg er således idag - efter 12-13 års mere eller mindre aktivt virke som planlægningsarkitekt - nået til den overbevisning, at uddannelsen var præcis så god, som den skulle være. Den gav os mulighederne, evnen har vi efterfølgende selv måttet opbygge gennem det, vi hver især beskæftiger os med. Og det er der i grunden ikke noget underligt i.

COLUMBUS

LISBET WOLTERS

Arkitektskolen i Aarhus
1991 - 1997

Fire studerende på Arkitektskolen i Århus etablerede i 1993 en selvstændig studieenhed. Målet var blandt andet at give den hændende interesse for byplanlægning nyt liv, at etablere et forum for bystudier og at arbejde i den store skala med en formgivningsmæssigt udgangspunkt. Resultatet blev et halvt års intense studier af byer, strukturer, form og rum.

1. og 2. år

Da vi bliver optaget på arkitektskolen i 1991 består uddannelsen af to dele. Første del omfatter 1. og 2. studieår og fungerer som en bred grunduddannelse. Anden del omfatter 3. - 6. studieår og repræsenteres gennem et antal afdelinger med forskelligt speciale. En afdeling for møbel og rum, en afdeling for industrielt design, fire afdelinger for bygningskunst, en restaureringsafdeling og afdelingen for land og have. Den store skala repræsenteres af afdelingen for bybygning (afde-

ling D) og en byplanlægningsafdelingen (afdeling B).

Bybygningsafdelingen bestyres på det tidspunkt af Svein Tønsager, Jan W. Hansen og Poul Bæk Pedersen. Afdelingens opgaver tager bl.a. udgangspunkt i Peter Eisenmanns og Bernhard Tchumi's arkitektur og Daniel Liebeskinds formsprog dyrkes intensivt blandt afdelingens studerende. Studieplanen koncentrerer sig tilsyneladende mest om formgenerering f.eks. med udgangspunkt i fotografier eller musik.

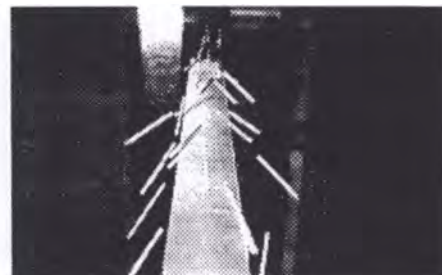
Grunduddannelsen varetager på det tidspunkt det der opfattes som arkitektuddannelsens basis. Der undervises i frihåndstegning og det konstruerede perspektiv, i tekstbehandling og billedbehandling på EDB, i modelbygning, i opmåling, i arkitekturteori og -historie, i byggeøkonomi, i statik og i konstruktion. De mest almindelige byggematerialer bliver introduceret gennem besøg på virksomheder; betonelementfabrik, teglværk o.s.v. Fagets praksis introduceres bl.a. gennem udarbejdelsen af en faglig profil af en række århusianske tegnestuer.

Grunduddannelsen har desuden til hensigt at præsentere fagets hovedområder; design, bygningskunst og byplanlægning. De to første undervisningsår byder således på opgaver der samlet søger at omfatte de fleste af arkitektfagets skalartrin. På den måde bliver der samtidig introduceret til afdelingerne på studiets anden del.

.....En af de sidste opgaver på andet studieår var en analyseopgave. Man kunne analysere et hvilket som helst arkitektonisk element og man var frit stillet med henblik på formidlingsformen. Med en spirende lyst til at undersøge arkitektfagets store skala valgte vi at analysere Århus og derfor hele byen. Studier af byens udvikling viste os, at et snit gennem byen fra rådhuset og ud til motorvejens begyndelse i Viby repræsenterede de fleste af byens historiske lag. Vi lod derfor dette snit være analysens udgangspunkt. Diskussionerne forud for analysen koncentrerede sig både om byens væsen generelt og specifikt om Århus. Rumligheder og struktur blev oversat til model knudepunkter blev omsat til model. Strukturskift dannede knudepunkter. Vi oplevede snittet i byen på flere planer der hver for sig gav sin fortolkning af byen. Bevægelsen - hastighed og fart,

Analyseopgave på 2. år.

struktur - byens rumlighed og form, rytme - det faste og det flygtige. Bevægelsen repræsenteres gennem videoen. Et videokamera filmede snittet vinkelret på facaderne. Optog alle elementer som ligeværdige dele af byens væsen, - alle grebet på samme plan i bevægelsen. Her fremstod byen som et glidende panorama af huse, biler, mennesker, træer og flimrende lys. Byens form og rumlighed blev oversat til strukturelle modeller eller arkitektoner. Her fremstod byen som seks forskellige modeller der tilsammen dannede snittets strukturelle indhold. Gennem fotografier af modellerne fremkom strukturen som abstrakte udtryk for byens arkitektoniske principper. Ved præsentationen af analysen vist videoen og dias af strukturmodellerne samtidig. Ved at benytte video og dias som partitur for cello og trompet blev rytmen eksponeret gennem musik.....

Columbus

I foråret 1993 kører arkitekt skolens byplanafdeling på laveste blus. Afdelingen har ikke haft tilgang af nye elever i et stykke tid og består af et mindre antal afgangere. Der findes ikke nogen egentlig studieplan for afdelingen og det er svært at finde ud af om det egentlig er muligt at vælge sig ind på den. Studerende med interesse for BY er i vilddrede. Der bliver derfor taget initiativ til en række møder hvor problemstillingen diskuteres. Møderne tæller ca. 30 studerende hovedsageligt fra andet studietrin, mange er interesserede, nogen vist bare nysgerrige. Muligheden for at starte en ny afdeling er til stede, men hvordan? Det er svært konkret at definere mødedeltageres ønsker. Den store skala har ikke været særlig godt repræsenteret på grunduddannelsen så ønskerne tager mere udgangspunkt i en lyst, en fornemmelse eller interesse end i konkrete faglige mål. Vi søger råd og vejledning hos flere af skolens lærere og bliver hver gang opmuntret til at fortsætte møderne og arbejdet for at få etableret et forum for bystudier. Konkret engagement eller hjælp tilbydes dog ikke. Det føles lidt som om vi har fat i et råddent æble. Efterhånden som datoen for afdelingsvalget nærmer sig, tynder det

ud i mødedeltagerne. Der er stadig ikke formuleret noget konkret om bystudierne og undervisningsudvalget bliver ved med at holde sagen hen. Det er seks vedholdende studerende der d. 11. April 1993 fremsender "Forslag om nedsættelse af studieenhed i byplanlægning" til Undervisningsudvalget. Her foreslår columbus-gruppen at nedsætte en selvstændigt fungerende studieenhed med Sigurd Wandel som tilknyttet lærer. Gruppen tænkes placeret på afdeling D og kan på den måde undgå et alt for snævert fagligt miljø.

D. 14. maj bekræftes det endeligt at studieenheden er en realitet. Der er tilsyneladende givet grønt lys for alle gruppens ønsker med den betingelse at det ikke er Sigurd Wandel der tilknyttes som vejleder, men derimod Eric Petterson og Hans Mammen, hver på 1/2 tid. Dette skal senere vise sig at være af stor betydning. Ved den faglige bedømmelse må to af de seks studerende tage andet år om, der er nu fire studerende tilbage i columbus-gruppen.

.....Studieplanen blev tilrettelagt i samarbejde med Hans Mammen og Eric Petterson. Der var en del kommunikationsvanskeligheder. Undervisningsudvalget havde tildelt os nogle vejledere der tilsyneladende havde helt andre ideer med studieenheden end vi selv. Den arbejds metode vi havde brugt i analyseopgaven på andet år, ønskede vi som udgangspunkt for de fleste opgaver på studieenheden BY; at prøve at gribe byen gennem iagttagelser på flere niveauer. Vi ønskede at opfattelsen af byen som en sammenstilling af mange forskellige strukturer og bevægelser var gennemgående. Vi var meget optagede af at arbejde og formidle på flere niveauer samtidig, gennem flere medier. Byen bestod af mange forskellige spor. By af lyd, by af billede, by af strukturer, net-værk, bevægelser, dialoger..... Ved at afsøge bestemte definerede spor i byerne og dernæst parre dem med andre bestemt definerede spor kunne man få en fornemmelse af byens egentlige væsen. Det var således ikke de definerede elementer der gav os et aftryk af byen, men selve sammensætningen af disse. Det var det parallelle og interaktionen mellem de enkelte spor. I hvert projekt iagttag vi byen på forskellige planer og præsenterede den som sammenstillin-

gen af disse. I de første opgaver var de spor vi afsøgte mere bestemt af mediet end af en præcist defineret ide. I Berlin registrerede vi på den måde med kamera, video og båndoptager. Lyd-spor, dias og film blev afspillet samtidigt, men uafhængig af det sted de var taget fra. På den måde opstod der et aftryk af Berlin som interaktioner mellem lyd, billede og bevægelse. I løbet af semesteret koncentrerede vi os om at være mere specifikke i udvælgelsen af de enkelte spor.....

Refleksion

I januar 1994 holdes der møde med rektor Gøsta Knudsen. Som aftalt skal vi tale om hvordan forsøget med studieenheden BY er forløbet.

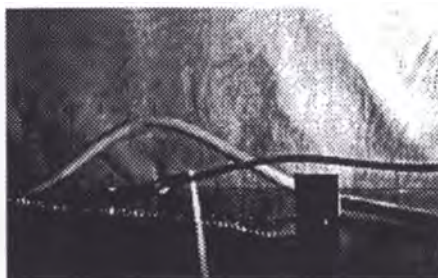
Det er åbenlyst at de lærere der har været tilknyttet gruppen ikke har kunnet samarbejde indbyrdes. Dette har været problematisk i forhold til f.eks. tilrettelægning af studieplanen, der som følge heraf er blevet delt op i henholdsvis den ene og den anden lærers ansvarsområde. Også i praksis har det betydet at henholdsvis den ene eller den anden lærer enerådigt har taget sig af den daglige undervisning. Det manglende indbyrdes samarbejde har desuden resulteret i en dårlig stemning der ikke just har været befordrende for arbejdet i gruppen.

Hvis studieenheden skal fortsætte må der ændres i lærersammensætningen så studieplanen bliver udarbejdet i et samarbejde. Ligeledes må der tilknyttes flere studerende. Arkitektens store skala kan fastholdes på arkitektskolen gennem etablering af et fagligt miljø, men det kræver et vist minimum af studerende. Fire studerende er i længden for lidt.

Ved semesterskiftet 1. Februar nedlægges studieenheden.

.....Columbusprojektet var en spændende oplevelse der på sin vis var startskuddet til en vedvarende interesse for den store skala. Enhedens officielle ophør var ikke ensbetydende med ophør af interesse og efter nedlæggelsen af studieenheden fortsatte vi studierne af den store skala i andre sammenhænge. Kim H. Thorsell og Lisbet Wolters valgte at afslutte studiet på afdeling D

fordi den store skala i bybygningsregi jo var et naturligt arbejdsfelt. Niels Chr. Nielsen valgte et semester på Landskabsafdelingen for derefter at afslutte studiet på afdeling D. Sideløbende med afdelingsprojekterne havde vi andre projekter i gang. F.eks. deltog vi i en studenterkonkurrence med projektet " The vertical village ". Et højhus der kunne rumme 4000 mennesker og indeholdt både servicefunktioner, parker, infrastruktur og arbejdspladser - den vertikale by!

Byplanhistoriske noter

Noterne kan købes i Dansk Byplanlaboratorium. Ved forsendelse betales porto og et ekspeditionsgebyr på 15 kr. - Tilskudsgivere, der yder fuldt tilskud til Dansk Byplanlaboratorium, får 25% rabat på nedenstående priser.

1. Udokumenterede optegnelser om et halvt århundredes levnedsløb af *Flemming Teisen*. 1985. 89 s. 40 kr.
  2. Havneby på Rømø af *Jesper Termansen*. 1985. 37 s. 30 kr.
  3. Athen-erklæringen oversat og kommenteret af *Ernst Kristoffersen*. 1985. 20 s. 20 kr.
  4. Bidrag til naturfredningens historie af *C. Blixencrone-Møller*. 1985. 74 s. 35 kr.
  5. Tilbageblik af *Edmund Hansen*. 1985. 43 s. 25 kr.
  6. Byplanhistoriske erindringer fra midten af 40'erne til begyndelsen af 50'erne af *Jesper Termansen*. 1986. 47 s. 40 kr.
  7. Planlægningens græsrødder af *Carl Ewald Hansen*. 1986. 20 s. 20 kr.
  8. Bag kulisserne - Køge Bugt-lovens politiske og administrative forspil af *Frank Bundgaard*. 1986. 55 s. 45 kr.
  9. Lærestalernes Fælles Byplankursus 1955-69 af *Kirsten Andersen*. 1986. 45 s. 40 kr.
  10. 20'ernes og 30'ernes byplanhistorie - indlæg fra seminar, juni 1986 red. af *Edmund Hansen, Lisbet Balslev Jørgensen og Ole Thomassen*. 1987. 41 s. 35 kr.
  11. Værløse - en kommunes byplanhistorie 1944-74 af *Max Siegumfeldt*. 1987. 69 s. 50 kr.
  12. 40'ernes og 50'ernes byplanhistorie - indlæg fra seminar, juni 1987 red. af *Edmund Hansen mfl.* 1987. 77 s. 50 kr.
  13. Med de venligste hilsner fra *Steen Eiler Rasmussen* red. af *Vibeke Dalgas*. 1988. 28 s. 40 kr.
  14. Notat om Storkøbenhavns planlægning, 3. maj 1960. 1988. 38 s. 50 kr.
  15. Industrikvarteret i Gladsaxe af *Vagn Isaksen, Edmund Hansen og Ella Bredsdorff*. 1988. 114 s. 60 kr.
  16. De store vækstår - fra ca. 1960 og videre frem. Seminar, juni 1988 red. af *Sven Allan Jensen mfl.* 1989. 62 s. 50 kr.
  17. De første landsplanår 1959-64 af *Kirsten Andersen og Erik Kaufmann*. 1988. 25 s. 40 kr.
  18. Rødovre - træk af kommunens byplanhistorie af *Niels Fosdal*. 1989. 23 s. 40 kr.
  19. Boligbyggeriet og boligområderne i by- og regionplanlægningen i vort århundrede. 4. seminar, juni 1989 red. af *Tim Knudsen mfl.* 1990. 86 s. 70 kr.
  20. Københavns Kommune - humanitær byplanlægning 1940-70 af *Max Siegumfeldt*. 1990. 57 s. 60 kr.
  21. Fingerplanen - tilblivelsen oplevet fra gulvet 1945-50 af *Sven Allan Jensen*. 1990. 38 s. 50 kr.
  22. Trafikken og byerne - udvikling og planlægning. 5. seminar, juni 1990 red. af *Edmund Hansen mfl.* 1991. 103 s. 70 kr.
  23. Fra sommervilla til feriehytte - om århundredskiftets og mellemkrigstidens fritidsbebyggelser af *Nan Dahlkild*. 1991. 62 s. 120 kr.
  24. Da miljøet kom til byen af *Bent Flyvbjerg*. 1991. 63 s. 90 kr.
  25. Sommerhuset - fødsel og opvækst. 6. seminar, juni 1991 red. af *Elith Juul Møller og Poul Strømstad*. 1992. 60 s. 70 kr.
  26. Københavnske generalplantilløb 1932-1958 af *Poul Lyager*. 1992. 63 s. 90 kr.
  27. Byens offentlige rum. 7. seminar, juni 1992 red. af *Vibeke Dalgas og Poul Strømstad*. 1994. 84 s. 80 kr.
  28. Forstæderne - bydannelse og byplaner. 8. seminar, juni 1993 red. af *Sven Allan Jensen og Poul Strømstad*. 1994. 66 s. 90 kr.
  29. Lidt om fredningsplanlægning og om nogle af de mennesker, jeg mødte hen ad vejen af *H. H. Holden Jensen*. 1994. 64 s. 90 kr.
  30. Det åbne land. 9. seminar, juni 1994 red. af *Kirsten Andersen og Elith Juul Møller*. 1995. 61 s. 90 kr.
  31. Byfornyelse - fra gadegennembrud til integreret byfornyelse. 10. seminar, juni 1995 red. af *Kirsten Andersen, Sven Allan Jensen og Lisa la Cour*. 1996. 71 s. 90 kr.
  32. Hovedstadsrådet 1. april 1974 - 31. december 1989. Erindringer 6 år efter af *Hugo Marcussen*. 1996. 27 s. 50 kr.
  33. Ti år med en generalplanskitse 1958-1968 af *Poul Lyager*. 1996. 63 s. 90 kr.
  35. Hovedstadsregionen i historisk tilbageblik. 12. seminar, juni 1996 red. af *Elith Juul Møller mfl.* 1997. 24 s. 50 kr.
  36. Strandhaven - et kolonihaveområde bliver til lavt, tæt boligområde af *Kirsten Andersen*. 1997. 47 s. 50 kr.
- "Fingerplanen". Skitseforslag til egnsplan for Storkøbenhavn 1947. Fotografisk genoptryk m. engelsk resumé. 1993. 156 s. + udfoldningskort. 150 kr.

• Flere noter er under forberedelse.

